

Leefbaarometer 2020

Verdiepende analyses

Kees Leidelmeijer
Francine Burema
Jornt Mandemakers
december 2022

atlas research
atlas research
atlas research
atlas research
atlas research
atlas research

Eindredactie

Atlas Research
Capital C, 4^e etage
Weesperplein 4c
1018 XA Amsterdam
020 2371400
info@atlasresearch.nl
www.atlasresearch.nl

© Atlas Research, Amsterdam, 2022

Inhoud

Samenvatting	5
Hoofdstuk 2: Stijgers en dalers	5
Hoofdstuk 3: Leefbaarheid en sociale ongelijkheid	7
Hoofdstuk 4: Ondermijnende criminaliteit en ervaren onveiligheid	8
1 Inleiding	10
1.1 De Leefbaarometer	11
2 Stijgers en dalers	13
2.1 Van onvoldoende naar voldoende	13
2.2 Zwak of onvoldoende én dalende leefbaarheid	22
2.3 Vroegsignalering	29
2.4 Samenvatting en conclusies	37
3 Leefbaarheid en sociale ongelijkheid	40
3.1 Hoe ongelijk is de leefbaarheid in Nederland verdeeld?	41
3.2 Sociale ongelijkheid in leefbaarheid op lokaal niveau	50
3.3 Socio-economische verschillen in een buurt en leefbaarheid	56
3.4 Ontwikkeling sociale ongelijkheid in leefbaarheid 2014-2020	60
3.5 Samenvatting en conclusies	61
4 Ondermijnende criminaliteit en ervaren onveiligheid	63
4.1 Drugsproblematiek	65
4.2 Potentieel misbruik van vastgoed	75
4.3 Witwasgevoelige branches	82
4.4 Algemene indicatie voor ondermijnende criminaliteit	88
4.5 Samenvatting en conclusies	92
Bijlage 1: Leefbaarometer 3.0	94

Bijlage 2: Buurten met een verbetering van onvoldoende naar voldoende tussen 2014 en 2020	99
Bijlage 3: Buurten met een verslechtering tussen 2014 en 2020 vanuit zwak/onvoldoende	104
Bijlage 4: Extra figuren bij thema leefbaarheid en sociale ongelijkheid	115
Bijlage 5: Gemeenten naar indicaties voor ondermijnende criminaliteit	118

Samenvatting

In dit rapport worden verdiepende analyses op drie thema's gepresenteerd op basis van de Leefbaarometer 3.0 en aanvullende bronnen. Eerder verscheen naar aanleiding van de Leefbaarometer 3.0 een analyserapport dat ingaat op de ontwikkeling van de leefbaarheid volgens de Leefbaarometer tussen 2014 en 2020 (www.leefbaarometer.nl). In deze verdiepende analyses komen de volgende thema's aan bod:

- Stijgers en dalers (hoofdstuk 2); over gebieden in Nederland die verslechterden of juist verbeterden vanuit een onvoldoende of zwakke score in 2014 en over vroegsignalering: gebieden die verslechterden terwijl ze in 2014 nog net (ruim) voldoende scoorden.
- Leefbaarheid en sociale ongelijkheid (hoofdstuk 3); over de algemene verschillen in leefbaarheid tussen buurten en over de sociale ongelijkheid: de samenhang tussen de sociaaleconomische samenstelling van buurten en de leefbaarheid.
- Ondernijnde criminaliteit en ervaren onveiligheid (hoofdstuk 4); over de relatie tussen indicatoren voor ondernijnde criminaliteit en de ervaren onveiligheid van bewoners, die onderdeel is van de Leefbaarometer.

De verdiepende analyses in dit rapport zijn verkennend van aard en bedoeld om de kennis van de leefbaarheidsproblematiek te vergroten en om te signaleren welke problemen, waar samengaan. De analyses geven geen inzicht in de oorzakelijkheid van de gevonden relaties. Het rapport biedt wel handvatten om op lokaal niveau nadere invulling te geven aan verdiepend onderzoek en de evaluatie en ontwikkeling van beleid. Hoe de situatie ter plaatse écht is, vraagt altijd nader onderzoek om zaken verder in te kleuren en van mogelijke handelingsperspectieven te voorzien. We hopen dat de analyses die in dit rapport worden gepresenteerd daarvoor als inspiratie kunnen dienen.

Hoofdstuk 2: Stijgers en dalers

Stijgers

In een relatief groot deel van de gebieden die in 2014 nog onvoldoende scoorden is de leefbaarheid verbeterd. De belangrijkste bijdrage aan deze positieve ontwikkeling is een verbetering van de score op de dimensie Overlast en onveiligheid geweest. Daarin verschillen deze gebieden van hoe de verbetering gemiddeld in Nederland tot stand is gekomen in

diezelfde periode. Gemiddeld genomen was de dimensie Voorzieningen namelijk de belangrijkste motor voor verbetering.

Er lijken drie verschillende paden te zijn voor verbetering. Allereerst is er een 'gemiddeld' pad waarin naast de dimensie Overlast en onveiligheid ook verbeteringen te zien zijn op de dimensies Woningvoorraad, Fysieke omgeving en Voorzieningen. Daarnaast zijn er twee paden die vooral voorkomen in de gebieden die erg laag scoorden in 2014. In beide paden is de dimensie Sociale samenhang relatief sterk verbeterd. Ze onderscheiden zich van elkaar doordat in één de verandering vooral op de dimensie Woningvoorraad te zien is en in de andere op de dimensie Overlast en onveiligheid. De veranderingen – en zelfs de paden van verbeteringen – worden weerspiegeld in de oordelen van bewoners. Zo zijn de oordelen van bewoners in de gebieden die zijn verbeterd langs het pad van de woningvoorraad opvallend positief over het onderhoud van de woningen in de buurt. De bewoners in deze gebieden zijn in meerderheid nieuwe bewoners.

Dalers

Van een relatief klein deel van de gebieden die in 2014 zwak of onvoldoende scoorden, is de score op de Leefbaarometer in de periode 2014-2020 verder verslechterd. De belangrijkste reden hiervoor is een verslechtering op de dimensie Overlast en onveiligheid geweest. Naast de overheersende invloed van de dimensie Overlast en onveiligheid zijn er ook paden van verslechtering waarin de nadruk meer ligt op ofwel de woningvoorraad, ofwel een combinatie van voorzieningen en fysieke omgeving. Vooral het pad van een verslechtering via de dimensie Woningvoorraad kwam meer voor in gebieden die al een relatief ongunstige uitgangspositie hadden in 2014. Zowel de verslechtering in deze gebieden als het belang van de dimensie Overlast en onveiligheid heeft zijn weerslag op de oordelen van bewoners. De oordelen zijn negatiever in de gebieden die zijn verslechterd dan in gebieden die al langer op datzelfde lage niveau zaten. Daarbij valt in het bijzonder het relatief grote aandeel bewoners op dat bang is om te worden lastiggevallen of beroofd in de eigen buurt.

Vroegsignalering

Er zijn veel buurten in Nederland waarvoor vroegsignalering aan de orde is (gebieden die vanuit een score voldoende of net ruim voldoende verslechterden). In absolute zin gaat het om 100 duizend woningen. Voor 300 duizend woningen is er sprake van een relatieve verslechtering (een minder gunstige ontwikkeling dan gemiddeld in Nederland). De meeste van deze gebieden liggen buiten de G4 en G40, in overig Nederland. Deze gebieden worden gekenmerkt door overheersende bouwperiodes tussen 1961-1990. Veel wijken die in deze

periode zijn gebouwd, scoren betrekkelijk laag op de Leefbaarometer. Verder valt op dat het aandeel 55-plussers in deze wijken relatief groot is.

Een verslechtering op de dimensie Overlast en onveiligheid vormt de belangrijkste reden voor de negatieve ontwikkeling in deze gebieden. Tegelijkertijd lijken er vrij veel, namelijk zes, verschillende paden te zijn waarlangs de verslechtering vorm kan krijgen. In drie van de zes paden speelt de dimensie Overlast en onveiligheid de hoofdrol. Andere paden zijn die langs woningvoorraad, voorzieningen of fysieke omgeving. Voor alle paden geldt dat er een relatief sterke verslechtering is van de score op de dimensie Sociale samenhang.

Hoofdstuk 3: Leefbaarheid en sociale ongelijkheid

Hoe groot zijn de verschillen in leefbaarheid tussen buurten? Waar zijn de verschillen tussen buurten het grootst? En in hoeverre hangen verschillen in leefbaarheid samen met de sociaaleconomische status van buurten en sociaaleconomische verschillen *in* buurten. De samenhang met sociaaleconomische status van een buurt geeft de mate van sociale ongelijkheid in leefbaarheid weer. De sociale ongelijkheid in leefbaarheid is nu voor het eerst goed in beeld gebracht, omdat bewonerskenmerken niet langer onderdeel zijn van de Leefbaarometer 3.0 én omdat het CBS gedetailleerde data over de sociaaleconomische samenstelling van buurten beschikbaar heeft gemaakt.

De grootste verschillen tussen buurten in leefbaarheid zijn te vinden in de grote(re) steden. De G4-gemeenten (Den Haag, Utrecht, Rotterdam en Amsterdam) staan in de top-5 van gemeenten met de grootste verschillen in leefbaarheid tussen buurten in de gemeente.

Er blijken ook sterke positieve verbanden te bestaan tussen de sociaaleconomische status van een buurt en de leefbaarheid van een buurt in 2020; de sociale ongelijkheid in leefbaarheid. We vinden sterke verbanden of we nu kijken met de samengestelde sociaaleconomische status schaal (SES-WOA) of met de onderliggende scores voor het inkomen, vermogen, opleidingsniveau of arbeidsverleden van de bewoners van buurten. Ter illustratie: Zonder het meewegen van de sociaaleconomische kenmerken van de buurt is de kans 68% dat een buurt een goede of hogere leefbaarheid(score) heeft. Als rekening wordt gehouden met bijvoorbeeld het opleidingsniveau, dan zien we dat als één op de vijf bewoners in een buurt hoogopgeleid is, de kans dat een buurt een goede leefbaarheid heeft slechts 16% is. Wanneer het aandeel hoogopgeleiden verdubbelt naar twee op vijf bewoners, dan stijgt de kans naar 67% en bij een aandeel hoogopgeleiden van drie op vijf is de kans dat de buurt een goede leefbaarheid heeft al 95%.

De sociale ongelijkheid in leefbaarheid verschilt per gemeente en ook regionaal. Zo lijkt het verband tussen sociaaleconomische status en leefbaarheid van buurten sterker te zijn in de grote(re) steden dan in de kleine(re) gemeenten. Verder springt een aantal regio's met grotere sociale ongelijkheid in leefbaarheid (sterkere correlaties) eruit. De ongelijkheid lijkt groter te zijn in 't Gooi, in een aantal Veluwe gemeenten, de regio IJsselmonde en in het oosten van Groningen.

Hoe homogeen of divers een buurt sociaaleconomisch gezien is, blijkt niet veel uit te maken voor de leefbaarheid van buurten. Alleen het armste kwart van de buurten werd wat minder leefbaar als de sociaaleconomische verschillen in de buurt toenamen in de periode 2014-2020. Echter, dit verband valt in het niet bij het zeer sterke positieve verband tussen (veranderingen in) het gemiddelde sociaaleconomische niveau van de buurt en de leefbaarheid.

Verder blijkt dat de sociale ongelijkheid in leefbaarheid tussen 2014 en 2020 nagenoeg gelijk is gebleven. Al krijgt de ongelijkheid wel een iets andere vorm. Zo is de samenhang tussen de leefbaarheid van een buurt en het gemiddelde inkomens- en vermogensniveau licht afgenomen, terwijl het verband met het aandeel hoogopgeleiden juist is toegenomen.

Hoofdstuk 4: Ondernijnde criminaliteit en ervaren onveiligheid

Het dashboard Zicht op Ondernijning is een bijzonder interessante bron voor inzicht op gemeente- en wijkniveau voor een groot aantal indicatoren die te maken hebben met ondernijnde criminaliteit. Omdat onthullingsrisico's een belangrijke rol spelen bij het openbaar maken van de registerdata zitten er wel de nodige lacunes in de data (ontbrekende gemeenten en wijken vanwege te weinig waarnemingen). Daarnaast zijn veel van de indicatoren gevoelig voor (de effectiviteit van) beleid en de uitvoering daarvan. Die effectiviteit kan per gemeente of regio verschillen. Zo zijn aantallen ontruiming, verdachten en veroordeelden wel indicatief, maar als de ene gemeente of regio succesvoller is in de opsporing en vervolging dan de andere kan dit de uitkomsten vertekenen.

Er zijn ook indicatoren die samenhangen met andere omstandigheden dan alleen ondernijnde criminaliteit. Denk hierbij bijvoorbeeld aan of een bedrijf een buitenlandse eigenaar heeft (komt relatief veel voor in gemeenten die nabij de grens liggen), of meervoudig woningbezit (komt meer voor in studentensteden). Ook dat soort samenhangen kunnen het beeld verstoren. Voor ervaren onveiligheid geldt eveneens dat dit ook door andere omstandigheden dan ondernijnde criminaliteit kan worden bepaald.

Ondanks de bovengenoemde beperkingen is de samenhang van veel indicatoren voor ondermijnende criminaliteit met de ervaren onveiligheid van bewoners groot. Dat geldt het sterkst voor het aandeel veroordeelden en verdachten in een wijk, voor zowel drugs- als vermogensdelicten. Ook (ontruiming van) hennepkwekerijen hangen sterk samen met ervaren onveiligheid. Voor potentieel misbruik van vastgoed en de aanwezigheid van witwasgevoelige bedrijven is de samenhang minder sterk. Die activiteiten zijn vermoedelijk ook minder goed waarneembaar, waardoor de invloed ervan op de ervaren onveiligheid van bewoners minder groot is. Door indicatoren samen te nemen ontstaat een meer algemene indicatie van de aanwezige ondermijnende criminaliteit in een gemeente. Ook die algemene indicatie hangt sterk samen met de ervaren onveiligheid van bewoners.

Ondermijnende criminaliteit en ervaren onveiligheid gaan vooral samen in de meer stedelijke gemeenten (zie Bijlage 5). De positie van Kerkrade en Heerlen is daarbij opvallend: veel ervaren onveiligheid gaat samen met een hoge score op veel van de indicatoren voor ondermijnende criminaliteit. Het is aannemelijk dat de samenloop in de grotere steden voor een deel 'toevallig' is. In de grote steden komen veel problemen samen. Daardoor voelen mensen zich er vaker onveilig. Waar dat dan precies door komt, is juist door de combinatie van problematiek niet duidelijk. Ondermijnende criminaliteit kan een belangrijke factor zijn, maar hoeft niet allesbepalend te zijn.

In een aantal kleinere gemeenten zijn er ook vrij veel indicaties voor ondermijnende criminaliteit, maar werkt dit niet of nauwelijks door in ervaren onveiligheid. Het gaat dan bijvoorbeeld om gemeenten als Rucphen, Urk of Goes. Het lijkt erop dat in dit type kleinere gemeenten andere mechanismen werken die ervoor zorgen dat ondermijnende criminaliteit hier minder een probleem is voor bewoners. Dat de sociale samenhang in dit type gemeenten groot is, kan hier mogelijk een rol in spelen. Ook is het denkbaar dat de ondermijnende criminaliteit in deze gebieden zich meer in het landelijk gebied concentreert dan in de kernen, waardoor de zichtbaarheid ervan kleiner is dan in de dichtbebouwde steden.

Tot slot is er een groep kleinere gemeenten waar vrij veel indicaties zijn voor ondermijnende criminaliteit, terwijl ook de ervaren onveiligheid er relatief groot – dus ongunstig – is, zoals in Vaals, Tiel, Stein of Beverwijk. In dat type gemeenten is de sociale samenhang vaak ook minder sterk, wat lijkt samen te hangen met de ervaren onveiligheid. Ook kan de ondermijnende criminaliteit er meer zichtbaar zijn of kunnen er andere al dan niet gerelateerde problemen zijn op het gebied van ervaren onveiligheid, zoals overlast door (soft)drugstoerisme. Lokaal onderzoek kan daar meer inzicht in geven.

1 Inleiding

In dit rapport worden verdiepende analyses gepresenteerd op basis van de Leefbaarometer 3.0 en aanvullende bronnen. Eerder verschenen naar aanleiding van de Leefbaarometer 3.0 een onderzoeksrapport¹ waarin de herijking van de Leefbaarometer uitgebreid wordt toegelicht en een analyserapport² dat ingaat op de ontwikkeling van de leefbaarheid volgens de Leefbaarometer tussen 2014 en 2020.

In de voorliggende rapportage komen de volgende thema's aan bod:

- Stijgers en dalers (hoofdstuk 2); over gebieden in Nederland die verslechterden of juist verbeterden vanuit een onvoldoende of zwakke score in 2014. Ook is er aandacht voor gebieden die verslechterden terwijl ze in 2014 nog (net ruim) voldoende scoorden, de zogenoemde vroegsignalering.
- Leefbaarheid en sociale ongelijkheid (hoofdstuk 3); over de algemene verschillen in leefbaarheid tussen buurten en over de sociale ongelijkheid in leefbaarheid: de samenhang tussen de sociaaleconomische samenstelling van buurten en de leefbaarheid.
- Ondernijnde criminaliteit en ervaren onveiligheid (hoofdstuk 4); over de relatie tussen indicatoren voor ondernijnde criminaliteit en de ervaren onveiligheid van bewoners, die onderdeel is van de Leefbaarometer.

De drie thema's zijn onafhankelijk van elkaar opgesteld. De lezer kan dus direct naar het thema gaan waar de interesse naar uitgaat. Er is geen voorkennis nodig, behalve enig inzicht in wat de Leefbaarometer is. Daar gaat de volgende paragraaf op in.

De verdiepende analyses in dit rapport zijn verkennend van aard. Er wordt onder meer gezocht naar nadere typeringen van gebieden die opvallen in hun ontwikkeling. Ook gaat de aandacht uit naar relevante samenhangen tussen scores op (onderdelen van) de Leefbaarometer en andere beleidsrelevante kenmerken van de omgeving. De analyses geven geen inzicht in de oorzakelijkheid van de gevonden relaties. Het doel van de analyses is om

---

¹ Mandemakers, J., K. Leidelmeijer, F. Burema, R. Halbersma, M. Middeldorp & J. Veldkamp (2021). Leefbaarometer 3.0. Instrumentontwikkeling. Amsterdam: In Fact Research & Atlas Research.

² Leidelmeijer, K. en J. Mandemakers (2022). Leefbaarheid in Nederland 2020: een analyse op basis van de Leefbaarometer 3.0. Amsterdam: In Fact Research & Atlas Research.

de kennis van de leefbaarheidsproblematiek te vergroten en om te signaleren welke problemen, waar samengaan.

De analyses bieden handvatten om op lokaal niveau – al dan niet in meer kwalitatieve zin – nadere invulling te geven aan verdiepend onderzoek en de evaluatie en ontwikkeling van beleid. Aangrijpingspunten daarvoor zijn onder meer de identificatie van specifieke buurten waarin opvallende positieve of negatieve ontwikkelingen zijn gesignaleerd. Door in lokaal onderzoek op die gebieden te focussen en de ontwikkelingen te verbinden met de gepleegde beleidsinzet kunnen lessen worden geleerd van wat daar goed of juist minder goed is gegaan. De website www.leefbaarometer.nl en de via open data beschikbare onderliggende gegevens kunnen daarbij ondersteunen omdat van elk gebied zichtbaar kan worden gemaakt wat de ontwikkelingen zijn geweest en welke dimensies daarin een rol hebben gespeeld. De combinatie met andere bronnen, zoals in dit themarapport is gedaan met het dashboard Zicht op Ondermijning en de sociaaleconomische status van bewoners (SES), biedt de mogelijkheid om tot een meer volledige diagnose en daarbij passend beleid te komen. We hopen dat de analyses in dit rapport daarvoor als inspiratie kunnen dienen.

1.1 De Leefbaarometer

De Leefbaarometer geeft tot op laag schaalniveau (grids van 100 x 100 meter) en voor geheel Nederland een inschatting van hoe prettig mensen het vinden om ergens te wonen en hoeveel ze daarvoor over hebben. Dat doet de Leefbaarometer aan de hand van kenmerken van de woonomgeving die zijn ingedeeld in zogenaamde 'dimensies'. De uitkomsten van de Leefbaarometer worden op kaartbeeld getoond op www.leefbaarometer.nl.

Welke kenmerken van de woonomgeving het best kunnen worden gebruikt, wordt periodiek onderzocht. Dat is recent gedaan en heeft geleid tot een herijkt model: de Leefbaarometer 3.0. Nieuwe kenmerken zijn toegevoegd, zoals ervaren onveiligheid, verkeersongevallen, luchtkwaliteit en sociale cohesie. Kenmerken die mogelijk als stigmatiserend kunnen worden ervaren zijn weggelaten. Het model bevat in totaal 47 typen omgevingskenmerken, verdeeld over 94 afzonderlijke indicatoren en vijf dimensies. De dimensies van de Leefbaarometer 3.0 – die ook op kaartbeeld worden getoond – zijn: Fysieke omgeving, Woningvoorraad, Voorzieningen, Sociale samenhang, Overlast en onveiligheid.

De eindscore en de onderscheiden dimensies geven een indruk van hoe het gesteld is met de leefbaarheid in een gebied en hoe deze zich ontwikkelt. Het instrument geeft daarmee

handvatten voor de richting waarin maatregelen voor verbetering van de leefbaarheid gezocht kunnen worden. Hoe de situatie ter plekke écht is, vraagt altijd om nader onderzoek omdat er lokaal zaken kunnen spelen die de Leefbaarometer niet (goed) meet.

2 Stijgers en dalers

Wat kunt u verwachten bij dit thema?

Inzicht in welke gebieden sterk verbeterden die eerder onvoldoende scoorden op de Leefbaarometer, waar die gebieden liggen, welke dimensies een rol speelden in de ontwikkeling en wat bewoners van hun buurt vinden. Dezelfde inzichten worden geboden voor gebieden die vanuit een zwakke en onvoldoende score verder verslechterden en voor gebieden waar de leefbaarheid nog niet onvoldoende is, maar waar wel een verslechtering is geweest (vroegsignalering). In de grotere steden zijn gemiddeld genomen meer negatieve en minder positieve ontwikkelingen. De ontwikkeling van onveiligheid lijkt daarin een sleutelrol te spelen.

Het analyserapport *Leefbaarheid in Nederland 2020* gaat in op de gebieden in Nederland waar de leefbaarheid structureel onder druk staat. Dat zijn de delen van wijken en buurten die al sinds 2014 een score 'onvoldoende' of 'zwak' hebben op de Leefbaarometer. Die gebieden zijn in het analyserapport op een aantal aspecten vergeleken met gebieden die vanuit een positie van 'onvoldoende' of 'zwak' in 2014 zijn verbeterd tot minimaal voldoende in 2020. In dit themarapport verbreden en verdiepen we het blikveld naar een drietal aanvullende, beleidsmatig relevante typen gebieden:

1. Gebieden die verbeterden van een score onvoldoende in 2014 tot een score voldoende in 2020. Dit zijn de 'succesgebieden' waar de leefbaarheid aanzienlijk is verbeterd.
2. Gebieden die verder verslechterden in de periode 2014-2020 terwijl ze in 2014 al een score 'zwak' of 'onvoldoende' hadden. Dit is het meest kwetsbare deel binnen de gebieden die structureel onder druk staan.
3. Gebieden die vanuit een score 'voldoende'/onderste helft 'ruim voldoende' in 2014 een daling hebben laten zien in de periode 2014-2020. Dit zijn de gebieden waarvoor vroegsignalering aan de orde is: het tijdig onderkennen van een verslechtering van de leefbaarheid voordat er echt grote problemen zijn.

2.1 Van onvoldoende naar voldoende

De groep gebieden met een verbetering van een score onvoldoende in 2014 tot een score voldoende in 2020 omvat in totaal 26 duizend woningen. Dit is circa 6% van de woningen die in 2014 een score onvoldoende hadden. Het is daarmee geen grote groep, maar wel een bijzondere. Een dergelijke verbetering betekent namelijk een omslag van rood naar groen op de Leefbaarometer en zal zelden 'vanzelf' zijn gegaan. Dit zijn de gebieden die zich

hebben weten te onttrekken aan het jojoën tussen en binnen de scores 'zwak' en 'onvoldoende', wat vrij vaak voorkomt in gebieden met problemen.

We gaan van deze gebieden na:

- In welke wijken en buurten ze liggen;
- Hoe en langs welke dimensies de verbetering vorm heeft gekregen;
- Of de verbeteringen ook tot uiting komen in de oordelen van bewoners.

Delen van wijken en buurten die van onvoldoende naar voldoende gingen

Bijlage 2 geeft een overzicht van alle buurten waarin minimaal vijftig woningen in een gebied liggen dat tussen 2014 en 2020 verbeterde van onvoldoende naar voldoende. Op die manier richten we de aandacht op buurten waar in een substantieel deel van de buurt zo'n verbetering heeft plaatsgevonden. Dit betreft 129 buurten in 54 gemeenten. Van deze buurten wordt in de bijlage ook getoond hoeveel woningen in een deel staan dat wel is verbeterd, maar waar die verbetering kleiner was. Dat wil zeggen: de verbetering leidde niet tot een score voldoende in 2020, maar tot bijvoorbeeld een score 'zwak' of minder 'onvoldoende'. Tevens wordt aangegeven hoeveel woningen er in de betreffende buurt in een deel staan waar de leefbaarheid structureel onder druk staat volgens de definitie zoals die in het analyserapport is gehanteerd. Tot slot wordt het aandeel van een buurt waarin een verbetering was van onvoldoende naar voldoende weergegeven, evenals van kleinere verbeteringen vanuit onvoldoende.

Er is geen overlap tussen delen van buurten die structureel onder druk staan en delen die verbeterden van onvoldoende naar voldoende. Dat zijn altijd verschillende delen van een buurt omdat in gebieden die structureel onder druk staan er geen score 'voldoende' is. Er kan wel overlap zijn tussen gebieden met een kleinere verbetering vanuit onvoldoende en gebieden die structureel onder druk staan. Als een gebied ondanks een verbetering nog steeds zwak of onvoldoende scoort, geldt het - mits het ook aan de andere criteria voldoet die in het eerdergenoemde analyserapport zijn gehanteerd - als een gebied waar de leefbaarheid 'structureel onder druk' staat.

De ontwikkelingen binnen buurten en wijken waar verbeteringen zijn geweest van de onvoldoende delen, kunnen zeer verschillend zijn. Het is niet zo dat altijd de gehele buurt verbetert of dat er geen delen meer zijn waar de leefbaarheid onder druk staat. In de meeste gevallen (75% van de buurten) gaat het echter om wijken en buurten waar in 2020

geen substantiële delen meer zwak of onvoldoende scoorden (anders waren die als 'structureel onder druk' gekwalificeerd). In 25% van de gevallen gaan beide situaties echter samen: in een deel van de gebieden is er een ontwikkeling van onvoldoende naar voldoende, maar in andere delen blijft die ontwikkeling achter en staat de leefbaarheid nog steeds onder druk. Zo is bijvoorbeeld Sterrenkwartier Hoog in Nissewaard een buurt waar de leefbaarheid in een groot deel structureel onder druk staat (dat geldt voor 895 van de 1.010 woningen in die buurt). Voor 7% van de woningen in die buurt is er echter een verbetering geweest van onvoldoende naar voldoende en voor 5% was er een kleinere verbetering vanuit onvoldoende.

Er kan ook sprake zijn van een soort tweedeling in een buurt. Zo zijn er in de buurt Boomplaats in Ossenkoppelerhoek in Almelo vergelijkbare aantallen woningen die in een deel liggen met verbeteringen van onvoldoende tot voldoende (180) als en die in delen liggen die structureel onder druk staan (150). Ook het aandeel van de buurt dat een verbetering van onvoldoende tot voldoende laat zien, kan verschillen. Zo gaat het in drie van de vier buurten in Wageningen om meer dan de helft van de woningen terwijl het bijvoorbeeld in Muziekwijk-Noord in Almere maar om 1% van alle woningen in de buurt gaat. Vaak zijn er bij die kleine aandelen wel grotere delen waar ook een verbetering was, maar waar de verbetering niet reikte tot een score voldoende. Iets dergelijks is bijvoorbeeld te zien in de Kolenkitbuurt Noord in Amsterdam. Zo'n 4% van de woningen ligt in een gebied dat verbeterde van onvoldoende naar voldoende. Voor 52% van de woningen die in 2014 in een gebied stonden met een onvoldoende leefbaarheid was er wel een verbetering, maar een kleinere. Omdat voor een groot deel van de buurt de verbeteringen beperkt waren, is de buurt voor ruim de helft van de woningen nog steeds te kwalificeren als een gebied waar de leefbaarheid voor de meeste huishoudens structureel onder druk staat.

Verschillen tussen gemeenten

Van alle gebieden met een verbetering van een score onvoldoende naar een score voldoende zijn de meeste (naar aantallen woningen) te vinden in de G40. In absolute zin ligt 40% van alle woningen in een gebied dat een dergelijke positieve ontwikkeling doormaakte in de G40. Zowel in de G4 als in overig Nederland zijn er ongeveer 30% te vinden (zie Tabel 2.1).

In relatieve zin hebben de gebieden met een onvoldoende score in 2014 zich het gunstigst ontwikkeld in overig Nederland. Als daar een gebied was met een onvoldoende in 2014, was de kans groter dat dit in 2020 op een voldoende uitkwam dan in de G4 of de G40: 9% in overig Nederland en 6% en 4% in respectievelijk de G40 en G4 (zie Tabel 2.1). Omdat in de G4

en in mindere mate in de G40 grotere delen van de stad in 2014 onvoldoende scoorden, zijn daar in verhouding tot de woningvoorraad wel meer gebieden te vinden die zich van onvoldoende naar voldoende hebben ontwikkeld: 0,6% in de G4 tegenover 0,2% in overig Nederland (zie Tabel 2.1).

Tabel 2.1 Kwalificering van de gebieden met een verbetering van onvoldoende naar voldoende tussen en binnen de G4, G40 en overig Nederland

Gemeentetype	Aandeel per gemeentetype	% van onvoldoende in 2014 in gemeentetype	% van de woningvoorraad in gemeentetype
G4	29%	4%	0,6%
G40	40%	6%	0,4%
overig NL	31%	9%	0,2%
Totaal NL	100%	6%	0,3%

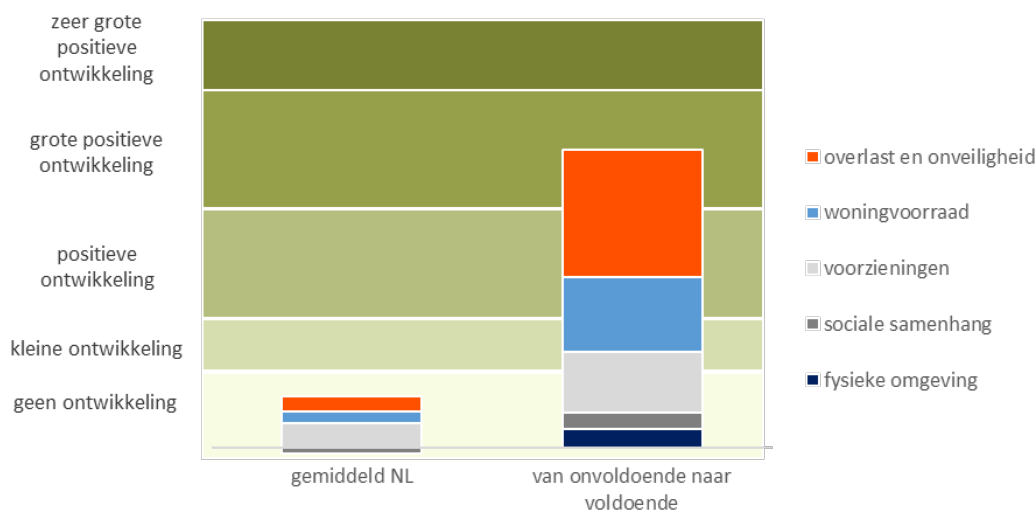
Dimensies van verbetering

Gemiddeld genomen wordt de verbetering van de score op de Leefbaarometer in Nederland tussen 2014 en 2020 voor bijna de helft gerealiseerd door een verbetering op de dimensie Voorzieningen. Dat is anders in de gebieden die verbeterden van onvoldoende naar voldoende. In die gebieden levert de dimensie Overlast en onveiligheid de belangrijkste bijdrage aan de verbetering (Figuur 2.1). Een ander belangrijk verschil tussen de gebieden met een verbetering van onvoldoende naar voldoende en de gemiddelde ontwikkeling in Nederland heeft betrekking op de dimensie Sociale samenhang. Gemiddeld genomen was er in Nederland tussen 2014 en 2020 een – beperkte – daling te zien op deze score. In de gebieden die verbeterden van onvoldoende naar voldoende was de ontwikkeling ook op deze dimensie positief.

Tot slot valt op dat de bijdrage van de dimensie Woningvoorraad aan de verbetering groot is in gebieden die verbeterden van onvoldoende naar voldoende. De bijdrage van deze dimensie aan de positieve ontwikkeling is zelfs nog wat groter dan die van de dimensie Voorzieningen. Kortom, de gebieden die verbeterden van onvoldoende naar voldoende deden dat volgens een duidelijk ander ‘pad’ dan dat waarlangs de gemiddelde verbetering in Nederland tot stand kwam.

Figuur 2.1 Ontwikkeling Leefbaarometer 2014-2020 uitgesplitst naar dimensies, gemiddeld in Nederland en voor gebieden met een verbetering van onvoldoende naar voldoende

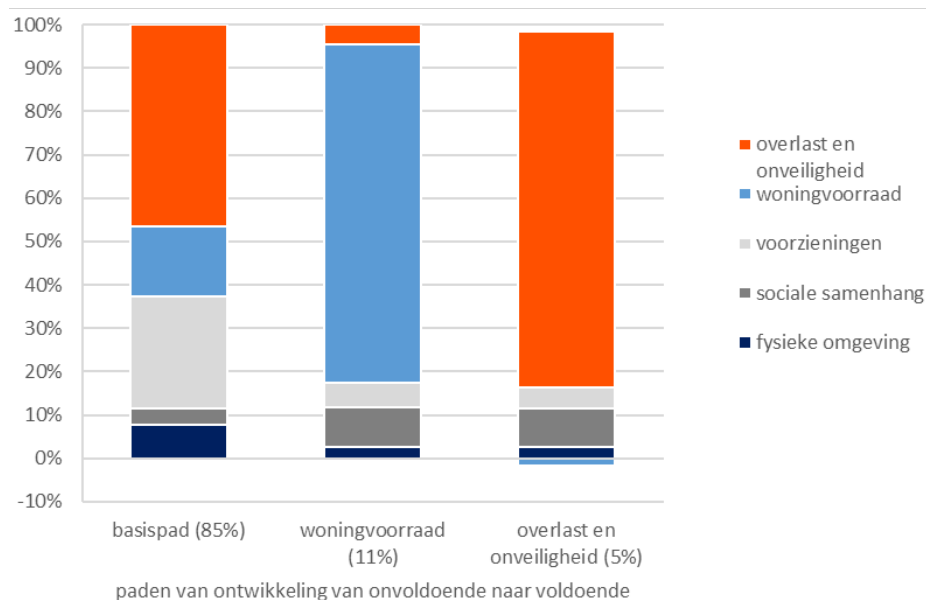
Er is onderzocht of er binnen de groep gebieden die verbeterden van onvoldoende naar voldoende nog verschillende 'paden' zijn geweest waarlangs de verbetering is gerealiseerd. Daaronder verstaan we bijvoorbeeld dat in een groep gebieden een bepaalde dimensie doorslaggevend was voor de ontwikkeling en in een andere groep gebieden alle dimensies even belangrijk waren. Om daar achter te komen is een clusteranalyse uitgevoerd op de ontwikkelingsscores van de dimensies in de gebieden met een verbetering van onvoldoende naar voldoende. Als alle gebieden zich min of meer vergelijkbaar hebben ontwikkeld, ontstaat er één cluster. Als er verschillende 'paden' waren, ontstaan er meerdere clusters.

Uit de analyse kwamen drie clusters (groepen gebieden) naar voren waar de ontwikkeling van onvoldoende naar voldoende op een andere manier tot stand is gekomen. Dat komt tot uiting in een andere verdeling van de bijdrage van de dimensies aan de totale ontwikkeling. Dit noemen we 'paden van ontwikkeling'. De drie paden zijn weergegeven in Figuur 2.2. Het eerste pad noemen we het basispad. Dit basispad geldt in 85% van de gevallen. Het basispad lijkt sterk op het gemiddelde profiel. Alleen de dimensie Woningvoorraad is in het basispad wat minder prominent. De bijdrage van deze dimensie aan de positieve ontwikkeling is in dit pad namelijk kleiner dan die van de dimensie Voorzieningen.

In de groep gebieden waar de verbetering tot stand kwam via het tweede pad heeft de dimensie Woningvoorraad juist een zeer grote invloed op de ontwikkeling gehad. Dit pad is in

ongeveer 10% van de gevallen gevolgd. Ook de dimensie Sociale samenhang is in deze groep gebieden van relatief groot belang voor de positieve ontwikkeling. De dimensies Voorzieningen en Overlast en onveiligheid verbeterden betrekkelijk weinig in dit tweede pad. Als derde pad is er een groep gebieden waar de verbetering vooral tot stand is gekomen op de dimensie Overlast en onveiligheid. Net als in het tweede pad was hier ook een relatief grote verbetering te zien op de dimensie Sociale samenhang; de verbetering op de dimensie Voorzieningen was ook hier beperkt. De dimensie Woningvoorraad verbeterde niet in het derde pad.

Figuur 2.2 Paden van verbetering van onvoldoende in 2014 naar voldoende in 2020

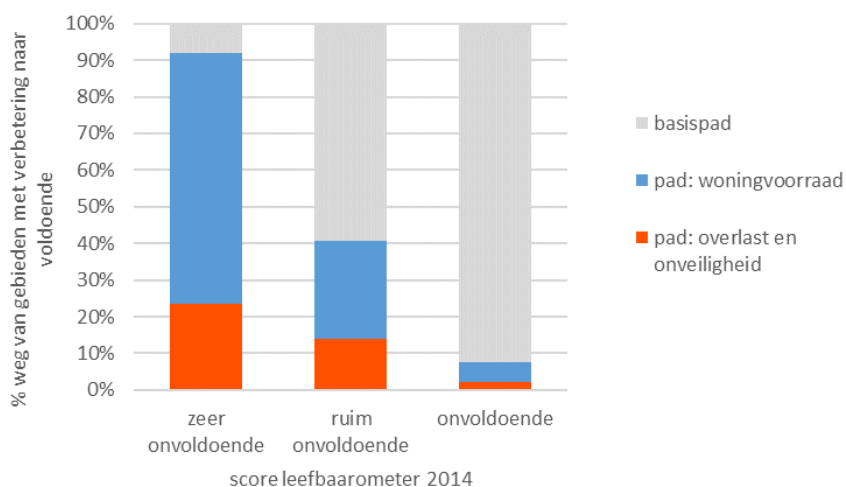

In het tweede pad lijkt een deel van de verbetering samen te hangen met nieuwbouw. Waar het aandeel woningen van na 2010 in het basispad 10% is, ligt dat in het pad 'woningvoorraad' op 20%. Toch is die nieuwbouw geen garantie voor een verbetering op deze dimensie. In de gebieden die vooral zijn verbeterd via een daling van de overlast en onveiligheid is het aandeel woningen dat na 2010 is gebouwd namelijk ook vrij groot met 16%. Dit is mogelijk omdat nieuwbouw zelf geen indicator is in de Leefbaarometer. De effecten van nieuwbouw kunnen wel – zij het indirect – zichtbaar worden in de indicatoren die zijn opgenomen in deze dimensie, bijvoorbeeld als de nieuwe woningen wat ruimer zijn dan de oude woningen of als nieuwbouw leidt tot een afname van het aandeel particuliere huurwoningen met een lage WOZ-waarde. Het is echter ook mogelijk dat deze dimensie verbetert

zonder dat er nieuw wordt gebouwd. Dat kan bijvoorbeeld als overbewoning wordt aangepakt, woningen worden samengevoegd waardoor ze ruimer worden, wanneer er minder eigenaren met een laag inkomen in koopwoningen wonen waar een hypotheekschuld op rust, of wanneer particuliere huurwoningen met een lage WOZ-waarde bijvoorbeeld worden verkocht aan een corporatie.

Er is een sterke samenhang tussen de score op de Leefbaarometer in 2014 en het pad waarlangs de verbetering tot stand is gekomen (zie Figuur 2.3). Beide meer extreme paden zijn vooral gevolgd in de gebieden die een 'zeer onvoldoende' en in mindere mate 'ruim onvoldoende' score hadden in 2014. Het basispad is vooral meer gevolgd in de gebieden die 'gewoon' onvoldoende scoorden in 2014. De paden langs woningvoorraad en overlast en onveiligheid zijn dus vooral gevolgd in gebieden met meer extreme uitgangssituaties. Het is aannemelijk dat hier uitzonderlijke problematiek was, die zeer gericht (en blijkbaar effectief) is aangepakt.

Figuur 2.3 Paden van verbetering van onvoldoende naar voldoende naar de uitgangsspositie in 2014

Oordelen van bewoners

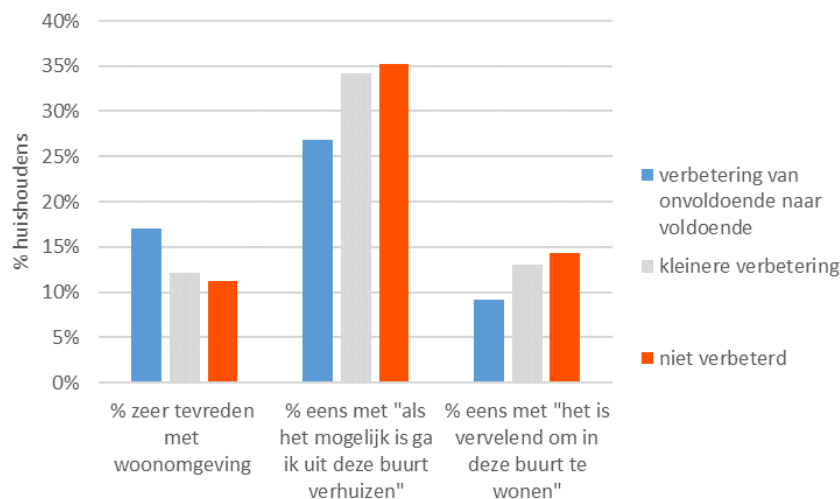
Om na te gaan of de positieve ontwikkelingen die de Leefbaarometer constateert ook doorklinken in de oordelen van bewoners kijken we naar de uitkomsten van het WoON 2021. We vergelijken daarbij hoe bewoners in gebieden die ontwikkelden van onvoldoende in 2014 naar voldoende in 2020 oordelen over hun buurt. We vergelijken die oordelen vervolgens met de oordelen van bewoners in de gebieden die in 2014 onvoldoende scoorden en een

kleinere verbetering lieten zien (die dus niet verbeterden tot een score voldoende, maar tot een score zwak of nog steeds, maar minder, onvoldoende) en met de gebieden die onvoldoende scoorden en niet zijn verbeterd. Voor het algemene beeld van de oordelen over de buurt kijken we naar de volgende vragen uit het WoON.³

- De tevredenheid met de woonomgeving;
- Oordeel over de stelling "als het mogelijk is ga ik uit deze buurt verhuizen";
- Oordeel over de stelling "het is vervelend om in deze buurt te wonen".

Zoals zou mogen worden verwacht, oordelen bewoners van gebieden die de grootste verbetering hebben doorgemaakt gunstiger over hun buurt dan de bewoners van gebieden die geen of een kleinere verbetering hebben doorgemaakt (zie Figuur 2.4). In de gebieden met een grote verbetering is een groter aandeel huishoudens zeer tevreden met de woonomgeving dan in de gebieden die niet zijn verbeterd of die een kleinere verbetering hebben doorgemaakt. Ook is men minder geneigd te verhuizen als de buurt is verbeterd en is men het minder eens met de stelling dat het "vervelend is om in deze buurt te wonen".

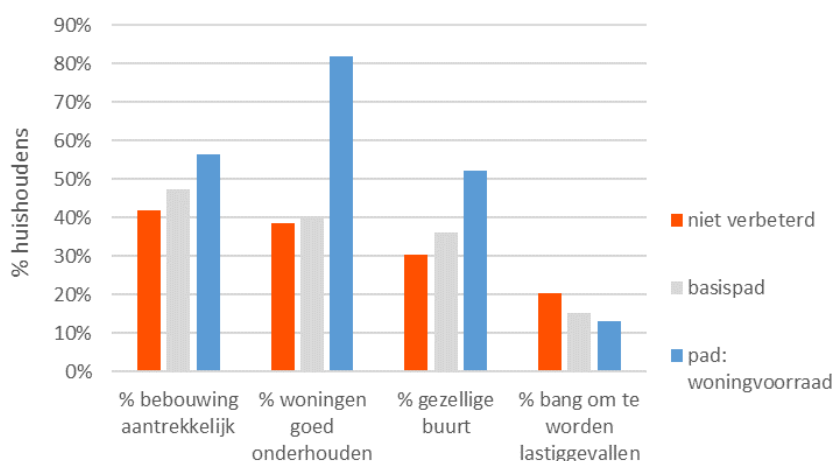
Figuur 2.4 Bewonersoordeelen in gebieden die zijn verbeterd van onvoldoende naar voldoende, onvoldoende gebieden met een kleinere verbetering en onvoldoende gebieden die niet zijn verbeterd

³ Idealiter zouden we een oordeel over de ontwikkeling van de buurt hebben gebruikt, maar dat oordeel is niet (meer) beschikbaar in het WoON.

Ook de verschillende paden waarlangs de ontwikkelingen van de gebieden met een verbetering van onvoldoende naar voldoende zijn verlopen, klinken door in de oordelen van bewoners over hun buurt.⁴ In gebieden die zijn verbeterd volgens het pad woningvoorraad zijn de bewonersoordelen gemiddeld genomen het gunstigst (zie Figuur 2.5). In het bijzonder bij de vraag over het onderhoud van de woningen in de buurt is het verschil met de gebieden die niet zijn verbeterd én de gebieden die het basispad volgden groot. In iets mindere mate geldt dat ook voor de vraag naar “de gezellige buurt waarin mensen elkaar helpen en samen dingen doen”. Dat komt overeen met het beeld in Figuur 2.2 dat in de gebieden die het pad woningvoorraad volgden ook de sociale samenhang een relatief grote verbetering liet zien.

Figuur 2.5 Bewonersoordelen voor gebieden met verschillende paden naar verbetering en voor gebieden die niet verbeterd zijn

Kortom, de verbeteringen van onvoldoende naar voldoende die in een aantal gebieden zijn gerealiseerd, klinken duidelijk door in de oordelen van de bewoners van die gebieden. Dat geldt voor zowel het algemene oordeel als meer specifieke oordelen over de buurt. In het bijzonder het pad waarlangs verbeteringen op de dimensie Woningvoorraad zijn gerealiseerd hangt samen met relatief positieve oordelen van bewoners van die gebieden. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat dit veelal nieuwe bewoners zijn. Driekwart van de huishoudens in het WoON in gebieden die zijn verbeterd volgens het pad woningvoorraad

⁴ Het pad overlast en onveiligheid kan niet worden meegenomen omdat er te weinig respondenten in het WoON in die gebieden zijn.

zijn daar na 2014 komen wonen. In de gebieden die volgens het basispad zijn verbeterd is dat ongeveer de helft.

2.2 Zwak of onvoldoende én dalende leefbaarheid

De tweede groep gebieden waar we nader naar kijken, zijn gebieden die in 2014 al zwak of onvoldoende scoorden en daarna verder verslechterden. Voor die verslechtering hanteren we dezelfde grens die ook op de website van de Leefbaarometer wordt gebruikt als verschil tussen 'geen ontwikkeling' en 'verslechtering'.⁵ We gaan dus niet in op gebieden met zeer kleine verslechteringen. In deze verder afglijdende gebieden stonden in Nederland anno 2020 ruim 75 duizend woningen. Het gaat om een relatief klein deel van de gebieden met een score 'zwak' of 'onvoldoende' in 2014, namelijk 5,5%. Voor geheel Nederland is het aandeel gebieden waar de leefbaarheid tussen 2014 en 2020 is gedaald groter, namelijk 9%. Relatief veel gebieden met een onvoldoende of zwakke leefbaarheid hebben zich dus gunstig ontwikkeld. Dat maakt het des te relevanter om de 5,5% waarvoor dat niet opgaat nader te bekijken.

Wijken en buurten

In Bijlage 3 worden de buurten weergegeven waarin vijftig of meer woningen staan in gebieden met een zwakke of onvoldoende leefbaarheid in 2014 waarvan de score op de Leefbaarometer verder verslechterde tussen 2014 en 2020. Door de selectie te beperken tot buurten met minimaal vijftig woningen waarvoor dit opgaat, wordt ingezoomd op de buurten waarin dit dus in een substantieel deel van de buurt speelt. In totaal gaat het om 295 buurten in negentig verschillende gemeenten.

In circa twee derde van de buurten waar deze gebieden voorkomen, staan deze woningen in delen die in het rapport *Leefbaarheid in Nederland 2020* zijn benoemd als gebieden waar de leefbaarheid structureel onder druk staat. Een derde van de buurten waar delen vanuit een score 'zwak' of 'onvoldoende' verslechterden, is niet benoemd als een buurt waar (in een deel) de leefbaarheid structureel onder druk staat. Dat lijkt op het eerste gezicht misschien vreemd. De reden is dat bij de selectie van gebieden die structureel onder druk staan ook selectiecriteria zijn gehanteerd waarin de schaal waarop de problematiek zich in de gemeente of agglomeratie voordoet worden meegewogen.

Bijlage 3 laat een grote variëteit aan buurten zien in de mate waarin de verslechtering voorkomt in een buurt en hoe groot dit deel is ten opzichte van het deel van een buurt waar

---

⁵ Op de schaal van de Leefbaarometer gaat het dan om een verslechtering van minimaal 0,392 punten.

de leefbaarheid structureel onder druk staat. Zo zijn er buurten waar in een groot deel de leefbaarheid structureel onder druk staat én waar in een groot deel de leefbaarheid ook verder is verslechterd. Dit is bijvoorbeeld het geval in Zamenhofdreef en omgeving in Utrecht-Overvecht of Hoptille in Amsterdam-Zuidoost. Dat is duidelijk geen positief signaal. In andere buurten gaat het slechts om een klein deel dat verder is verslechterd en waar bovendien geen deel is aangemerkt als gebied waar de leefbaarheid structureel onder druk staat (zoals Hoofddorp-Oost in Haarlemmermeer of Hoek van Holland-Dorp). Er zijn ook buurten waar juist in een zeer groot deel de leefbaarheid structureel onder druk staat, maar slechts een klein deel verder is verslechterd. Dat is bijvoorbeeld het geval in Gein-Noordwest in Amsterdam-Zuidoost of in de buurt Zijden, Steden en Zichten in Bouwlust en Vrederust in Den Haag. De meeste buurten nemen echter een tussenpositie in tussen deze extremen. Dan staat in een deel van zo'n buurt de leefbaarheid structureel onder druk en is in een deel daarvan de leefbaarheid substantieel verslechterd. In de andere delen van zo'n buurt kan de leefbaarheid zelfs verbeterd zijn, maar nog niet tot een niveau voldoende (zie paragraaf 2.1).

Verschillen tussen gemeenten

De gebieden met een verdere verslechtering van de leefbaarheid bij een onvoldoende of zwakke uitgangspositie in 2014 zijn – gemeten naar het aantal woningen waar het om gaat – ongeveer in gelijke mate te vinden in de G4 en G40, respectievelijk 38% en 39% (zie Tabel 2.2). In overig Nederland komt dit type gebieden minder voor (23%).

Tabel 2.2 Verdeling van de gebieden met een verslechtering vanuit onvoldoende of zwak in 2014 tussen en binnen de G4, G40 en overig Nederland

Gemeente- type	Aandeel per ge- meentetype	% van onvol- doende/zwak in 2014 in gemeente- type	% van de woning- voorraad in gemeentetype
G4	38%	7%	2,3%
G40	39%	5%	1,2%
overig NL	23%	4%	0,4%
totaal	100%	6%	0,9%

Vooral in de G4 zijn er relatief veel gebieden waar de leefbaarheid in 2014 zwak of onvoldoende was, verder verslechterd: 7% vergeleken met 4% in overig NL (zie Tabel 2.2). Ook in relatie tot de woningvoorraad zijn er in de G4 relatief veel gebieden waar de leefbaarheid

in 2014 zwak of onvoldoende was die zich ongunstig ontwikkelden. Dit beeld is min of meer de contramale van de verhoudingen in Tabel 2.1. Samen leiden deze tabellen tot de constatering dat er in overig Nederland relatief veel gunstige en weinig ongunstige ontwikkelingen waren in de gebieden met een mindere leefbaarheid. In de G4 waren er juist vrij veel ongunstige en weinig gunstige ontwikkelingen in gebieden met een mindere leefbaarheid. De G40 nemen in beide gevallen een middenpositie in.

Onder dit algemene beeld gaan grote verschillen tussen gemeenten schuil. Dat laat een vergelijking van Bijlagen 2 en 3 ook zien. Zo behoort Delfzijl noch tot de G4 noch tot G40, maar waren er toch veel gebieden met een ongunstige ontwikkeling. Delfzijl komt immers alleen voor in Bijlage 3 (ongunstige ontwikkelingen) en niet in Bijlage 2 (gunstige ontwikkelingen). Ook binnen gemeenten kunnen de ontwikkelingen verschillen. Zo zijn positieve ontwikkelingen van de gebieden met een mindere leefbaarheid in Utrecht vooral te vinden in Oost en Zuid, terwijl negatieve ontwikkelingen overheersen in Overvecht. Zelfs binnen buurten kunnen de ontwikkelingen verschillen. Als we bijvoorbeeld naar de buurt Osdorplein e.o. in Amsterdam kijken, is te zien dat die buurt voor ongeveer 85% wordt gekwalificeerd als een buurt waar de leefbaarheid structureel onder druk staat. Daar staat tegenover dat er in een flink deel van de buurt (34%) een beperkte gunstige ontwikkeling was (Bijlage 2). In 9% van de buurt was die ontwikkeling zo positief dat de score op de Leefbaarometer verbeterde van onvoldoende naar voldoende. Echter, in een klein deel van deze buurt (3%) ontwikkelde de score op de Leefbaarometer zich in een deel dat al zwak of onvoldoende scoorde in 2014 nog verder neerwaarts (zie Bijlage 3).

Dimensies van ontwikkeling

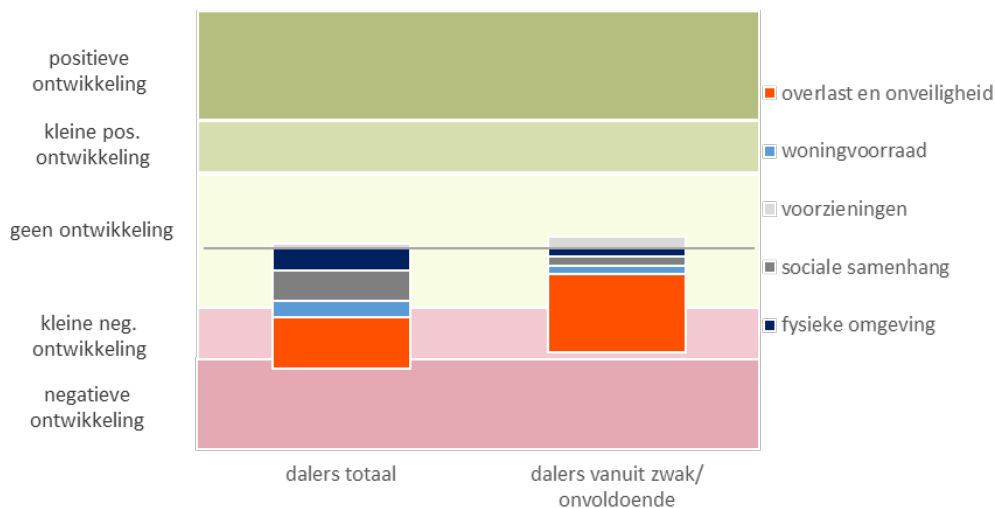
In Figuur 2.6 wordt de verdeling van de negatieve ontwikkeling over dimensies weergegeven voor de gebieden die tussen 2014 en 2020 verder verslechterden vanuit een score 'zwak' of 'onvoldoende' in 2014. Deze ontwikkeling wordt vergeleken met de verdeling over dimensies van alle gebieden die tussen 2014 en 2020 een substantiële negatieve ontwikkeling doormaakten.⁶ De totale negatieve ontwikkeling van de gebieden die al een zwakke of onvoldoende score hadden, is iets kleiner dan voor alle gebieden met een negatieve ontwikkeling. Maar gegeven het feit dat deze gebieden al zo'n lage score hadden, is dat verschil niet erg groot.

---

⁶ Dus minimaal een negatieve ontwikkeling van 0,392 op de schaal van de Leefbaarometer.

Figuur 2.6 Ontwikkeling dimensies Leefbaarometer 2014-2020, gemiddeld in Nederland, voor de gebieden met een negatieve ontwikkeling en voor de gebieden met een negatieve ontwikkeling die al een zwakke of onvoldoende score hadden in 2014

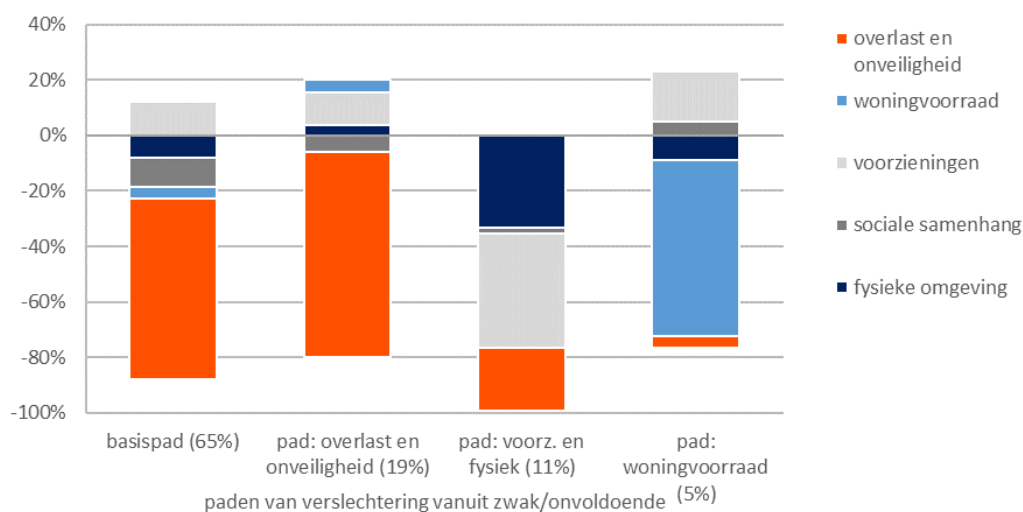

De dimensie met de grootste impact op de negatieve ontwikkeling tussen 2014 en 2020 is Overlast en onveiligheid. Dat geldt zowel voor het totaal van de gebieden die een negatieve ontwikkeling doormaakten als voor de gebieden die begonnen met een zwakke of onvoldoende score. Voor de laatste groep is de dimensie Overlast en onveiligheid wel veel bepalender: ruim 80% van de negatieve ontwikkeling komt voor rekening van deze dimensie. Gemiddeld in Nederland is dat ruim 40%. In de gebieden met een negatieve ontwikkeling die al een score 'zwak' of 'onvoldoende' hadden in 2014 is er gemiddeld genomen een kleine positieve ontwikkeling geweest op de dimensie Voorzieningen. De ontwikkeling op de dimensies Woningvoorraad, Sociale samenhang en Fysieke omgeving is licht negatief. Het draait in deze groep van gebieden dus vooral om overlast en onveiligheid.

Hoewel het vrij duidelijk lijkt te zijn dat de dimensie Overlast en onveiligheid dominant is bij de verslechtering van gebieden die zwak of onvoldoende scoorden in 2014, is dat voor een minderheid van deze gebieden toch niet het geval. Clusteranalyse laat namelijk zien dat er verschillende paden zijn waarlangs de verslechtering heeft plaatsgevonden (zie Figuur 2.7). Voor ongeveer twee derde van de gebieden (gemeten naar het aantal woningen dat er staat) is het profiel vergelijkbaar met het gemiddelde. Er is daarnaast één pad waarbinnen overlast en onveiligheid nóg meer verslechterden. Dat ging gemiddeld genomen samen met een relatief sterke verbetering op de dimensie Voorzieningen. Dit pad is gevolgd in bijna een op de vijf gevallen (19%). In nog eens 11% van de gevallen is een pad gevolgd

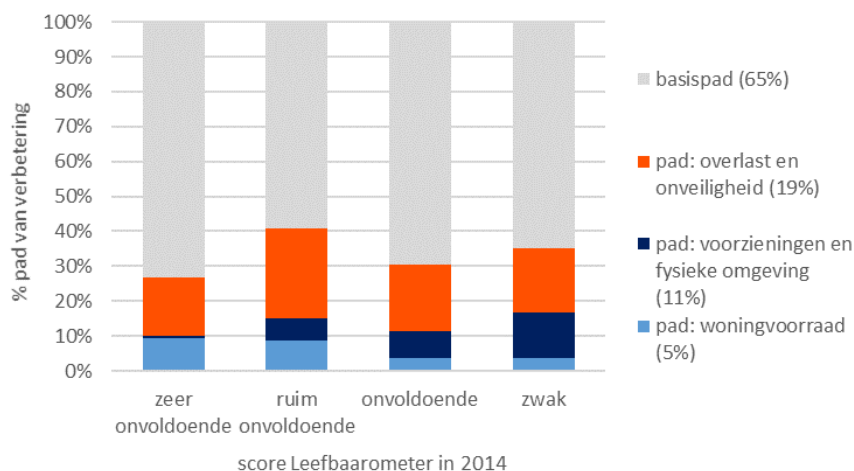
waarin er in mindere mate een verslechtering was op overlast en onveiligheid en juist een sterke verslechtering op de dimensies Voorzieningen en Fysieke omgeving. En voor een kleine 5% is in het bijzonder de dimensie Woningvoorraad verantwoordelijk geweest voor de verslechtering. In deze gebieden was er gemiddeld genomen een verbetering op de dimensie Voorzieningen en in mindere mate op de dimensie Sociale samenhang.

Figuur 2.7 Paden van verslechtering vanuit zwak of onvoldoende in 2014

De paden van verslechtering hangen minder sterk samen met de uitgangspositie in 2014 dan de paden van verbetering (vergelijk Figuur 2.8 met Figuur 2.3). Voor zowel het basispad als het pad 'overlast en onveiligheid' geldt dat het niet systematisch vaker of minder vaak is voorgekomen in relatie tot de uitgangssituatie in 2014. Dat ligt anders voor de twee minst frequente paden. Een verslechtering die vooral samenhangt met een afname van voorzieningen en fysieke omgeving is meer voorgekomen in gebieden met een relatief gunstige uitgangspositie. Het omgekeerde geldt voor het pad van de woningvoorraad: een (verdere) verslechtering op deze dimensie kwam juist vaak voor in gebieden die al een ongunstigere uitgangspositie hadden.

Figuur 2.8 Paden van verslechtering naar de score op de Leefbaarometer in 2014

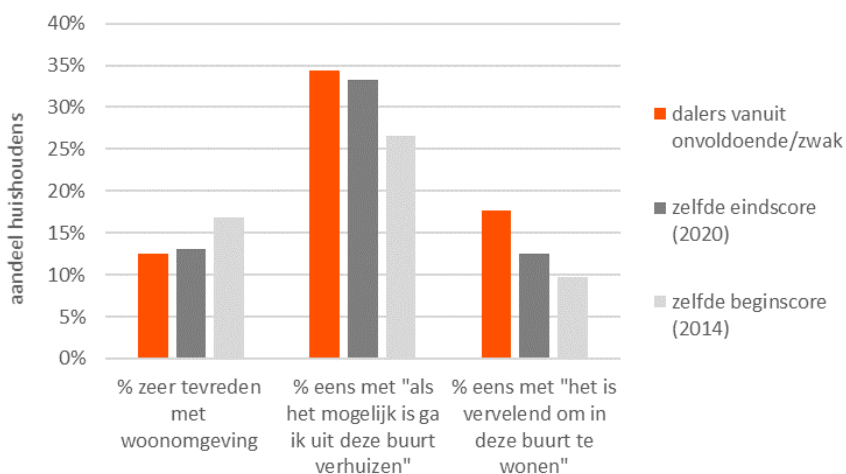
Oordelen van bewoners

Om een indruk te krijgen van de mate waarin de ongunstige ontwikkelingen doorwerken in de oordelen van bewoners, is gekeken naar de uitkomsten van het WoON 2021. We vergelijken de groep gebieden die daalden vanuit een score 'zwak' of 'onvoldoende' in 2014 met:

- Gebieden met dezelfde beginscore in 2014 (maar die niet verslechterden tussen 2014 en 2020);
- Gebieden met dezelfde eindscore in 2020 (maar die niet verslechterden tussen 2014 en 2020).

In gebieden die daalden vanuit een zwakke of onvoldoende uitgangspositie in 2014 zijn de bewonersoordelen ongunstiger dan in de beide referentiegroepen (zie Figuur 2.9). Dat is voor de gebieden met dezelfde beginscore in 2014 maar die niet daalden begrijpelijk omdat in deze gebieden de leefbaarheid in 2020 gunstiger moet zijn geweest dan in de gebieden die wel verslechterden. Opvallender is dat het ook geldt voor de gebieden met eenzelfde eindscore (maar waar de leefbaarheid niet daalde). In het bijzonder op de stelling "het is vervelend om in deze buurt te wonen" is het oordeel van de bewoners in gebieden waar de leefbaarheid daalde vanuit zwak of onvoldoende ongunstiger dan in de gebieden met eenzelfde score in 2020, maar waar geen daling is geweest. Dat suggereert dat niet alleen het niveau van leefbaarheid, maar ook de ontwikkeling daarvan doorklinkt in bewonersoordelen.

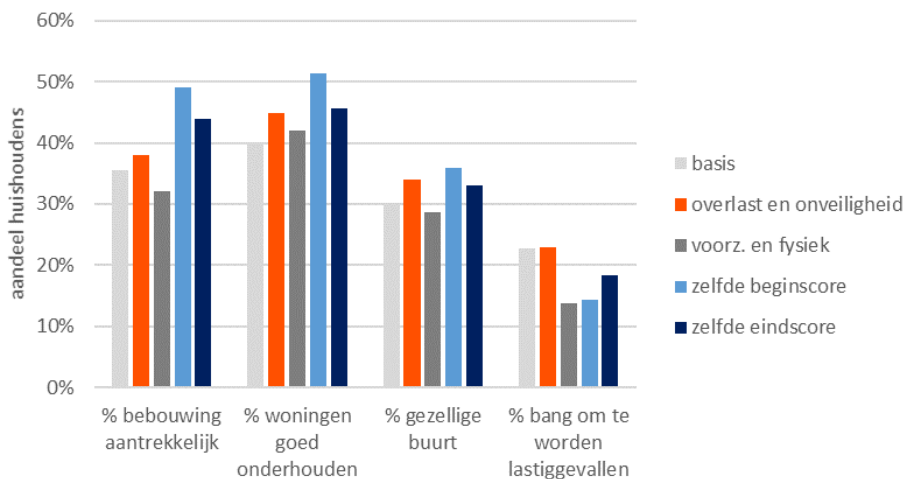
Figuur 2.9 Bewonersoordelen in gebieden die zijn verslechterd vanuit zwak of onvoldoende in 2014 vergeleken met gebieden met dezelfde begin- of eindscore die niet verslechterden

De verschillende paden waarlangs gebieden verslechterden, hebben in beperkte mate invloed op de oordelen van bewoners (zie Figuur 2.10).⁷ Het belangrijkste onderlinge verschil is te vinden op de vraag naar ervaren onveiligheid. Zowel in gebieden die het basispad volgden als in gebieden die het pad van (verslechtering van) overlast en onveiligheid volgden, is een relatief groot aandeel bewoners bang te worden lastiggevallen of beroofd in de eigen buurt. Dat aandeel is groter dan in de gebieden die verslechterden langs het pad van voorzieningen en de fysieke omgeving, maar ook groter dan in de vergelijkingsgroepen met dezelfde beginscore en met dezelfde eindscore. Dit onderstreept nog eens het belang van de dimensie Overlast en onveiligheid bij de verslechtering van gebieden vanuit een zwakke of onvoldoende positie.

⁷ Het pad van woningvoorraad kon niet worden onderzocht door het te kleine aantal respondenten in het WoON dat in een dergelijk gebied woont.

Figuur 2.10 Bewonersoordelen voor gebieden met verschillende paden naar verslechtering vanuit zwak of onvoldoende in 2014 en voor gebieden met eenzelfde begin- of eindscore die niet zijn verslechterd

2.3 Vroegsignalering

De derde groep gebieden die we in dit hoofdstuk uitlichten, zijn de gebieden die in 2014 nog voldoende of in de onderste helft van ruim voldoende scoorden, maar waarvan tussen 2014 en 2020 de score is gedaald. Daarbij onderscheiden we twee gradaties van daling:

1. Een mindere ontwikkeling dan het landelijke gemiddelde (dus relatieve verslechtering);
2. Een absolute verslechtering.

Voor die verslechtering hanteren we dezelfde grens die ook op de website van de Leefbaarometer wordt gebruikt als verschil tussen 'geen ontwikkeling' en 'verslechtering'.⁸ We richten ons dus niet op alle gebieden die een verslechtering lieten zien maar alleen op de gebieden waar die verslechtering betekenisvol was.

Wijken en buurten

Anders dan voor de gebieden die in de vorige paragrafen zijn besproken, geven we geen overzicht van de buurten en wijken waarvoor vroegsignalering aan de orde is. Dit om te voorkomen dat in deze gebieden (waar vaak nog niet veel aan de hand is) een selffulfilling

⁸ Op de schaal van de Leefbaarometer gaat het dan om een verslechtering van minimaal 0,392 punten. Bij een relatieve negatieve ontwikkeling rekenen we die ten opzichte van de gemiddelde ontwikkeling in Nederland. Dat komt neer op een ontwikkelingsscore die negatiever is dan -0,005. Bij een absolute negatieve ontwikkeling gaat het om een ontwikkeling ten opzichte van de score 0, dus een ontwikkeling die negatiever is dan -0,392.

prophecy ontstaat. We beschrijven de gebieden in meer algemene termen, waarbij we wel uitgaan van gebieden waar minimaal vijftig woningen zijn voor de absolute negatieve ontwikkeling en/of gebieden waar minimaal 250 woningen staan voor de relatieve negatieve ontwikkeling. Bij die laatste selectie hanteren we een strenger criterium dan N=50 omdat een relatieve verslechtering logischerwijs beduidend meer voorkomt. In totaal voldoet een grote groep van 612 buurten in 176 gemeenten aan de genoemde criteria. In 585 buurten is er (in een of meerdere delen van de buurt) een absolute negatieve ontwikkeling. Het aantal buurten met alleen een relatieve verslechtering is dus beperkt (27 van de 612). Er zijn vanzelfsprekend wel meer buurten waar er een relatieve verslechtering is geweest van gebieden die (net ruim) voldoende scores, maar dan gaat het om gebieden met minder dan 250 woningen.

De gebieden die in 2014 nog een score (net ruim) voldoende hadden en daarna verslechterden (absolute vroegsignalering) tellen ruim 100 duizend woningen. Dit is 5,2% van alle woningen die in 2014 dezelfde uitgangspositie hadden (Tabel 2.3). De gebieden met een relatieve verslechtering en dezelfde uitgangspositie (relatieve vroegsignalering) tellen bijna 300 duizend woningen. Dat gaat om 15% van de gebieden met een score voldoende of net ruim voldoende in 2014.

In een kleine 20% van de buurten waarvoor vroegsignalering aan de orde is, zijn ook delen te vinden waar de leefbaarheid structureel onder druk staat. Vaak zijn de delen van een buurt waar de leefbaarheid structureel onder druk staat groter dan de delen waar vroegsignalering speelt. Maar er zijn ook gemeenten waar beide elkaar binnen een wijk meer in evenwicht houden of waar de verhouding omgekeerd is.

Verschillen tussen gemeenten

Verdeeld over het land is meer dan de helft van de gebieden waarvoor vroegsignalering speelt te vinden buiten de G4 en G40: 52% van het totaal met een absolute verslechtering en 57% met een relatieve verslechtering ligt in overig Nederland (zie Tabel 2.3). Dat komt niet doordat de ontwikkeling van deze gebieden in overig Nederland relatief ongunstig was, maar doordat er in overig Nederland meer gebieden waren die in 2014 op voldoende of net ruim voldoende uitkwamen dan in de G4 of G40.

Tabel 2.3 Verdeling van de gebieden met een relatieve en absolute verslechtering vanuit een score voldoende of net ruim voldoende tussen en binnen de G4, G40 en overig Nederland

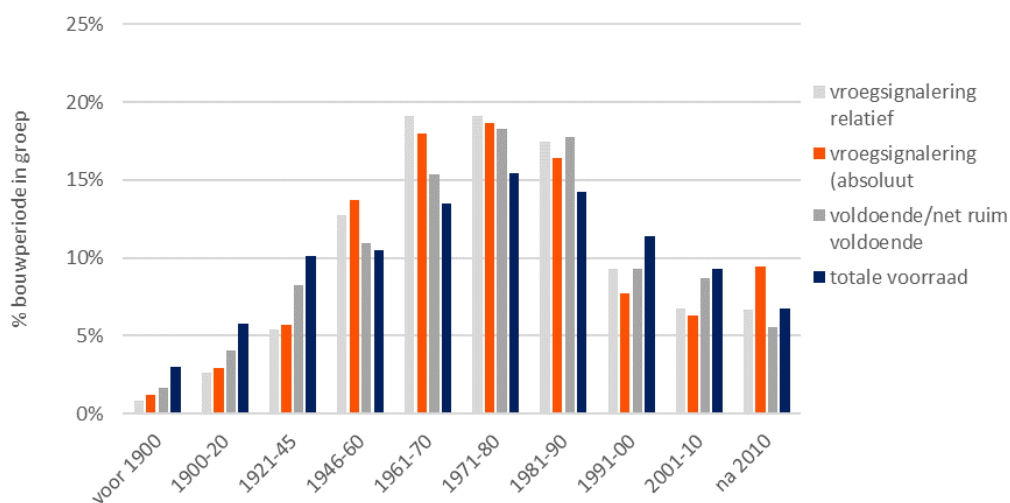
Gemeentetype	% van totaal met verslechtering vanuit voldoende/net ruim voldoende per gemeentetype		% van voldoende/net ruim voldoende in 2014 in gemeentetype		% van woningvoorraad in gemeentetype	
	relatief	absoluut	relatief	absoluut	relatief	absoluut
G4	10%	12%	11%	4,8%	2,3%	1,0%
G40	33%	37%	15%	5,7%	4,1%	1,6%
overig NL	57%	52%	16%	4,9%	3,8%	1,2%
totaal	100%	100%	15%	5,2%	3,6%	1,3%

Het gemeentetype waar in verhouding tot het aandeel gebieden met een score (net ruim) voldoende in 2014 veel vroegsignaleringsgebieden te vinden zijn, is de G40. In die gemeenten verslechterde in gemiddeld 5,7% van deze groep de score op de Leefbaarometer in absolute zin (zie Tabel 2.3). In de G4 was dat 4,8% en in overig Nederland 4,9%. De vroegsignaleringsproblematiek speelt landelijk en lijkt in de G40 een bovengemiddelde rol te spelen.

Bouwperiodes

In gebieden met een score (net ruim) voldoende staan relatief vaak (vergeleken met de totale voorraad) woningen uit de bouwperiodes tussen 1961-1990 (zie Figuur 2.11). Het aandeel van die bouwperiodes is binnen die gebieden (donkergrijs) groter dan het aandeel van die bouwperiode in de totale voorraad (donkerblauw).

Figuur 2.11 Verdeling bouwperiodes (in 2020) over de totale voorraad, gebieden met een score (net ruim) voldoende in 2014 en vroegsignaleringsgebieden

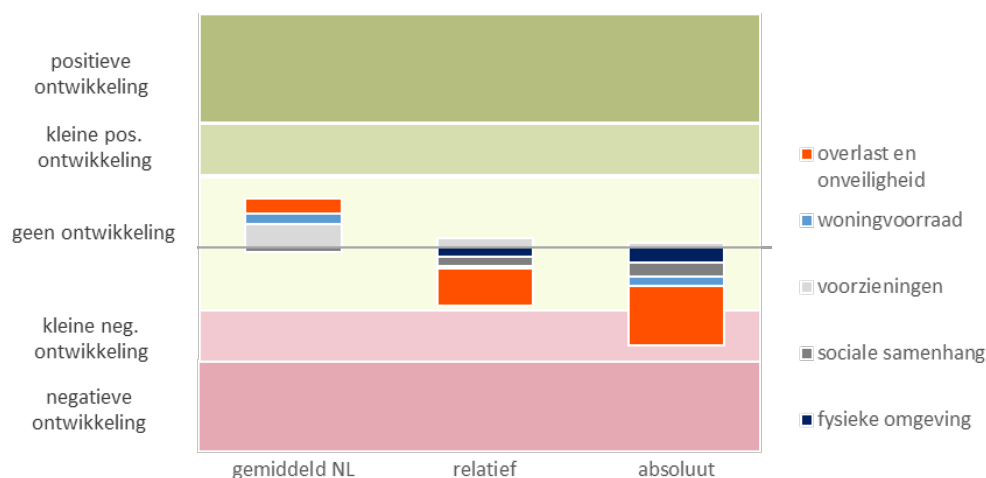
Binnen de periode van 1961-1990 komen gebieden waar vroegsignalering aan de orde is verhoudingsgewijs veel voor in de bouwperiode 1961-'70. Deze bouwperiode komt namelijk ook veel veel voor in de vroegsignaleringsgebieden (lichtgrijs en oranje) vergeleken met alle gebieden die in 2014 (net ruim) voldoende scoorden (donkergrijs). Ook voor gebieden uit de bouwperiode 1945-1960 is vroegsignalering relatief vaak aan de orde. In gebieden met vooroorlogse woningen en woningen van na 1990 speelt vroegsignalering weinig. Er is daarop één uitzondering: in de recente bouw is er relatief vaak sprake van een absolute daling van de score op de Leefbaarometer geweest tussen 2014 en 2020 in de gebieden die in 2014 nog voldoende of net ruim voldoende scoorden.

Dimensies van ontwikkeling

De dimensie die het meest bijdraagt aan de ongunstige ontwikkeling van gebieden met een score (net ruim) voldoende in 2014 is Overlast en onveiligheid (zie Figuur 2.12).

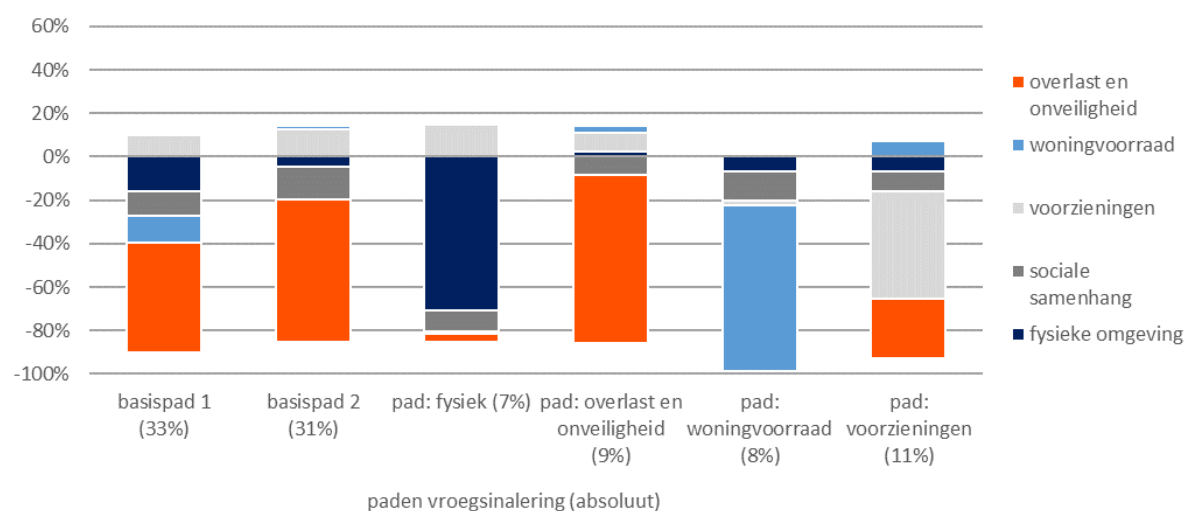
Figuur 2.12 Ontwikkeling dimensies Leefbaarometer 2014-2020, gemiddeld in Nederland, voor de gebieden met een negatieve ontwikkeling en voldoende of net ruim voldoende score in 2014

Zowel in de gebieden waarbij de ontwikkeling achterbleef bij de gemiddelde ontwikkeling in Nederland (relatief) als in de gebieden met een absolute negatieve ontwikkeling draagt de dimensie Overlast en onveiligheid voor meer dan de helft bij aan de negatieve ontwikkeling. Het belangrijkste verschil tussen beide groepen is te vinden op de dimensie Voorzieningen. In de groep met alleen een relatieve verslechtering is er een kleine verbetering op deze dimensie. In de groep met een absolute negatieve ontwikkeling is die verbetering er niet. Aanvullend is er in de groep met een absolute verslechtering ook een grotere negatieve ontwikkeling op de dimensies Woningvoorraad, Fysieke omgeving en Sociale samenhang.

De absolute verslechtering van de gebieden die in 2014 nog een score (net ruim) voldoende hadden, kan langs meerdere paden lopen. Clusteranalyse laat zien dat er zeker zes verschillende paden kunnen worden onderscheiden (zie Figuur 2.13). Anders dan bij de gebieden die zich (ofwel positief ofwel negatief) ontwikkelden vanuit zwak of onvoldoende in 2014 is er geen duidelijk dominant basispatroon, maar zijn er twee grote clusters en nog een viertal kleinere clusters van ontwikkelingen.

Figuur 2.13 Paden van verslechtering (absoluut) vanuit voldoende of net ruim voldoende

Het eerste basispad lijkt het meest op het gemiddelde patroon bij absolute vroegsignalering (zie Figuur 2.12), maar met een wat minder sterke invloed van overlast en onveiligheid en iets meer invloed van woningvoorraad. Het tweede basispad dat in 31% van de gebieden wordt gevolgd wijkt sterker af van het gemiddelde patroon. Hier komt de verslechtering vooral voort uit twee dimensies: Overlast en onveiligheid en Sociale samenhang. Op het gebied van voorzieningen is er een plus in dit pad, maar dat kan de negatieve ontwikkelingen niet compenseren.

De vier meer specifieke paden waarlangs de verslechtering in de (absolute) vroegsignaleringsgebieden tot stand is gekomen zijn: fysieke omgeving, overlast en onveiligheid, woningvoorraad en voorzieningen. Van deze vier wordt het pad van de verslechtering door de fysieke omgeving door de minste gebieden gevolgd (7%) en dat van een verslechtering van voorzieningen door de meeste (11%). In elk van deze vier paden daalt de sociale samenhang. De dimensie Overlast en onveiligheid daarentegen verslechtert niet of nauwelijks in de paden fysieke omgeving en woningvoorraad.

De gevolgde paden komen niet meer of minder voor in relatie tot de score op de Leefbaarometer in 2014. Er zijn wel verschillen als naar het gemeentetype wordt gekeken (zie Tabel 2.4). In het bijzonder het pad van (verslechtering van) overlast en onveiligheid komt veel voor in de G4 en geldt daar bijna als een derde basispad. De paden woningvoorraad en voorzieningen komen relatief veel voor in de G40. In overig Nederland worden de basispaden wat vaker gevolgd.

Tabel 2.4 Paden van verslechtering naar gemeentetype

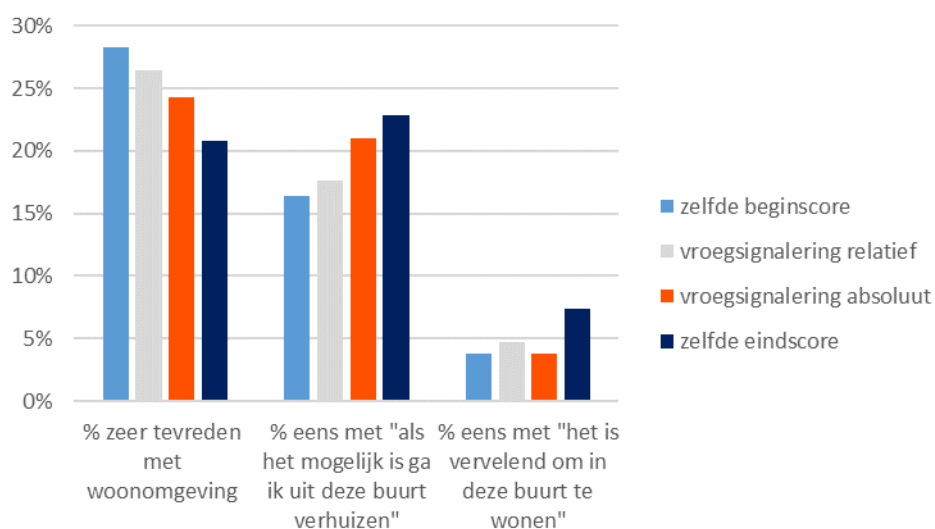
	G4	G40	overig NL
basis 1 (33%)	34%	24%	39%
basis 2 (31%)	27%	24%	37%
fysiek (7%)	9%	8%	6%
overlast en onveiligheid (9%)	21%	7%	7%
woningvoorraad (8%)	2%	14%	6%
voorzieningen (11%)	2%	23%	5%

Oordelen van bewoners

In gebieden waar vroegsignalering speelt zijn de oordelen van bewoners gemiddeld ongunstiger dan in gebieden met eenzelfde beginscore, maar waar geen daling heeft plaatsgevonden (zie Figuur 2.14). En dat is meer het geval voor de groep absolute dalers dan voor de groep relatieve dalers. De oordelen van bewoners gaan dus gelijk op met de ontwikkeling van de gebieden en de resulterende eindscore.

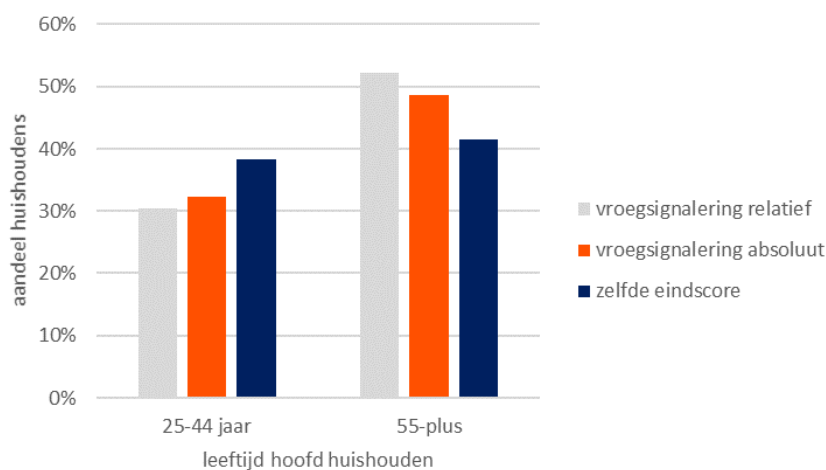
In de gebieden waar de score niet verslechterde maar die een vergelijkbare eindscore (2020) hadden, zijn de oordelen wat ongunstiger dan in de vroegsignaleringsgebieden (zie Figuur 2.14). Dat doet vermoeden dat de vroegsignaleringsgebieden op andere punten dan de eindscore op de Leefbaarometer verschillen van de gebieden die wel dezelfde eindscore hebben, maar niet zijn gedaald.

Figuur 2.14 Bewonersoordelen in gebieden met vroegsignalering en in gebieden met eenzelfde eindscore of beginscore waar geen daling is geweest

Hiervoor was al aangegeven dat de vroegsignaleringsgebieden relatief veel te vinden zijn in een betrekkelijk specifiek segment van bouwperiodes, te weten het naoorlogse segment tot 1970. Bij een eerste inspectie van bewonerskenmerken springt in het oog dat in de vroegsignaleringsgebieden relatief veel 55-plussers wonen en juist weinig 25-44-jarigen. In de gebieden met eenzelfde eindscore, maar waar de score op de Leefbaarometer niet is gedaald is dat net andersom (zie Figuur 2.15). Een meer vergrijsde populatie in een gebied brengt ook een mindere verhuisgeneigdheid met zich mee en gemiddeld positievere oordelen over de woonomgeving, waar men vaak al lang woont. Vermoedelijk is er hierbij wel een omslagpunt. Als de veranderingen te groot worden en de bewoners zich niet meer herkennen in hun buurt, zijn de oordelen vaak juist relatief negatief. Het lijkt erop dat dit bij de groep gebieden waarvoor vroegsignalering aan de orde is nog niet het geval is.

Figuur 2.15 Aandeel naar leeftijdsgroep in vroegsignaleringsgebieden en gebieden met eenzelfde leefbaarheidsscore in 2020 (eindscore), maar zonder negatieve ontwikkeling

Bij de paden van verslechtering van de vroegsignaleringsgebieden zijn geen duidelijke verschillen te zien in de bewonersoordelen van de eindsituatie in 2020. De indruk is dan ook dat die ofwel nog niet erg geprononceerd zijn, ofwel nog niet sterk worden waargenomen. Ook hierbij zou het kunnen dat het omslagpunt nog niet bereikt is waarop bewoners daadwerkelijk problemen ervaren.

2.4 Samenvatting en conclusies

Van onvoldoende naar voldoende

Van de gebieden die in 2014 nog onvoldoende scoorden, is een relatief groot deel verbeterd. Een deel ervan is zelfs zodanig verbeterd dat dit tot een score 'voldoende' in 2020 heeft geleid. Deze gebieden liggen relatief vaak buiten de G40 en G4. Meer specifiek: van de gebieden die in 2014 onvoldoende scoorden, is buiten de G4 en G40 9% verbeterd tot een voldoende in 2020 terwijl dat aandeel in de G4 en G40 respectievelijk 4% en 6% was. In de grotere steden gaat het gemiddeld genomen wel om een groter deel van de woningvoorraad omdat er in de steden meer gebieden met een onvoldoende score op de Leefbaarometer waren (en zijn) dan daarbuiten. De sterk verbeterde gebieden zijn vaak delen van wijken en buurten waarin in andere delen de leefbaarheid structureel onder druk is gebleven.

De belangrijkste bijdrage aan de positieve ontwikkeling is een verbetering van de score op de dimensie Overlast en onveiligheid geweest. Daarin verschillen deze gebieden van hoe de verbetering gemiddeld in Nederland tot stand is gekomen in diezelfde periode. Gemiddeld in Nederland was namelijk de dimensie Voorzieningen de belangrijkste motor voor verbetering. Er lijken drie verschillende paden te zijn voor verbetering. Allereerst is er een 'gemiddeld' pad waarin naast overlast en onveiligheid ook verbeteringen te zien zijn op de dimensies Woningvoorraad, Fysieke omgeving en Voorzieningen. Daarnaast zijn er twee paden die vooral voorkomen in de gebieden die erg laag scoorden in 2014. In beide paden is de dimensie Sociale samenhang relatief sterk verbeterd. Ze onderscheiden zich van elkaar doordat in één pad de verandering vooral op de dimensie Woningvoorraad te zien is en in het andere op de dimensie Overlast en onveiligheid. De veranderingen – en zelfs de paden van verbeteringen – worden weerspiegeld door de oordelen van bewoners. Zo zijn de oordelen van bewoners in de gebieden die zijn verbeterd langs het pad van de woningvoorraad opvallend positief over het onderhoud van de woningen in de buurt. De bewoners in deze gebieden zijn in meerderheid nieuwe bewoners.

Verslechtering binnen zwak of onvoldoende

Van een relatief klein deel van de gebieden die in 2014 zwak of onvoldoende scoorden, is de score op de Leefbaarometer in de periode 2014–2020 verder verslechterd. Voor het grootste deel gaat het om gebieden die liggen in buurten of wijken die zijn geïdentificeerd als een gebied waar de leefbaarheid structureel onder druk staat. Daarnaast gaat het ook om gebieden in kleinere gemeenten en gemeenten waar de problematiek minder grootschalig is. De gebieden die verder verslechterden zijn vaak te vinden in de G4. Dat wil zeggen, van de

gebieden die in 2014 zwak of onvoldoende scoorden in een gemeente is in de G4 een groter deel verder verslechterd (7%) dan in de G40 (5%) of overig Nederland (4%).

De belangrijkste bijdrage aan de verslechtering in deze gebieden leverde de dimensie Overlast en onveiligheid. Gemiddeld genomen is de verslechtering op de andere dimensies beperkt en is er zelfs een zeer kleine verbetering op de dimensie Voorzieningen. De dimensie Overlast en onveiligheid speelde ook gemiddeld genomen in Nederland de grootste rol in gebieden waar de score op de Leefbaarometer verslechterde. In de gebieden die verslechterden vanuit een score 'zwak' of 'onvoldoende' was dat wel beduidend sterker het geval. Naast de overheersende invloed van de dimensie Overlast en onveiligheid zijn er ook paden van verslechtering waarin de nadruk meer ligt op ofwel de woningvoorraad, ofwel een combinatie van voorzieningen en fysieke omgeving. Vooral het pad van een verslechtering via de dimensie Woningvoorraad kwam meer voor in gebieden die al een relatief ongunstige uitgangspositie hadden in 2014. Zowel de verslechtering in deze gebieden als het belang van de dimensie Overlast en onveiligheid daarin heeft zijn weerslag op de oordelen van bewoners. De oordelen zijn negatiever in de gebieden die zijn verslechterd dan in gebieden die al langer op datzelfde lage niveau zaten. Daarbij valt in het bijzonder het relatief grote aandeel bewoners op dat bang is om te worden lastiggevallen of beroofd in de eigen buurt in de gebieden waar op deze dimensie ook de grootste verslechtering heeft plaatsgevonden.

Vroegsignalering

Er zijn veel buurten in Nederland waarvoor vroegsignalering aan de orde is. In totaal zijn er 100 duizend woningen in gebieden die vanuit een score voldoende of net ruim voldoende verslechterden (absolute vroegsignalering). Voor 300 duizend woningen geldt een relatieve verslechtering (minder gunstige ontwikkeling dan gemiddeld in Nederland).

De meeste van de gebieden waarvoor vroegsignalering speelt, zijn te vinden buiten de G4 en G40. Dat komt vooral omdat daar meer gebieden zijn met een score voldoende of net ruim voldoende op de Leefbaarometer. Het is niet zo dat deze gebieden het buiten de G4 en G40 slechter deden dan daarbinnen. Het gaat vaak om gebieden met een (overheersende) bouwperiode tussen 1961 en 1990. Veel gebieden die in deze periode zijn gebouwd hebben anno 2020 namelijk een betrekkelijk lage score op de Leefbaarometer. Hierbinnen is het vooral de bouwperiode 1961-1970 die opvalt doordat er ook in verhouding tot het aandeel woningen met een dergelijke score, een groot deel verslechtert. Dat is ook het geval bij de vroeg-naoorlogse bouwperiode (1945-1960), maar daar gaat het dan in absolute zin

weer om minder woningen. Verder valt op dat het aandeel 55-plussers in de gebieden waar vroegsignalering speelt, vrij groot is.

Gemiddeld genomen is een verslechtering op de dimensie Overlast en onveiligheid de belangrijkste reden van de verslechtering in de vroegsignaleringsgebieden. Maar tegelijkertijd lijken er vrij veel, namelijk zes, verschillende paden te zijn waarlangs de verslechtering vorm kan krijgen. In drie van de zes paden speelt de dimensie Overlast en onveiligheid de hoofdrol. Andere paden lopen langs woningvoorraad, voorzieningen of fysieke omgeving. In alle paden is er sprake van een relatief sterke verslechtering van de score op de dimensie Sociale samenhang.

Anders dan bij de gebieden die hiervoor zijn besproken is er bij de gebieden waarvoor vroegsignalering speelt geen duidelijke relatie te vinden met bewonersoordelen. Mogelijk speelt de specifieke samenstelling van de bewoners een rol omdat het aandeel 55-plusbewoners in deze gebieden vrij groot is (met gemiddeld positievere oordelen over de woonomgeving en een mindere verhuisgeneigdheid). Maar het is ook mogelijk dat het omslagpunt nog niet bereikt is waarop bewoners daadwerkelijk meer problemen ervaren dan er voorheen waren.

3 Leefbaarheid en sociale ongelijkheid

Wat kunt u verwachten bij dit thema?

Dit hoofdstuk gaat in op (sociale) ongelijkheid in leefbaarheid. We schetsen eerst een beeld van de verschillen in leefbaarheid tussen buurten in Nederland en bekijken waar de verschillen het grootst zijn. Vervolgens onderzoeken we in hoeverre er sprake is van sociale ongelijkheid in leefbaarheid; de mate waarin er een verband is tussen de sociaaleconomische samenstelling van buurten en de leefbaarheid. We onderzoeken in hoeverre gemeenten verschillen in de mate van (sociale) ongelijkheid. Verder bekijken we in hoeverre sociaaleconomische diversiteit binnen buurten samenhangt met leefbaarheid. Ten slotte onderzoeken we of de sociale ongelijkheid in leefbaarheid tussen 2014 en 2020 is toe- of afgenomen.

In Nederland woont niet iedereen in een gebied met een goede leefbaarheid. Mensen met een lagere sociaaleconomische status (naar inkomen, vermogen, opleiding, arbeidsstatus, beroepsstatus) wonen over het algemeen in minder leefbare buurten. In sommige steden zijn de scheidslijnen tussen rijk en arm mogelijk groter dan in andere. Nu de Leefbaarometer 3.0 geen bewonerskenmerken meer bevat, die bijvoorbeeld gerelateerd zijn aan inkomen of opleiding, is het mogelijk om dergelijke relaties goed in kaart te brengen.⁹ Hoe sterker sociaaleconomische status (SES) en leefbaarheid van buurten samenhangen, hoe groter de sociale ongelijkheid in leefbaarheid. Voor de leefbaarheid hanteren we peiljaar 2020, voor sociaaleconomische kenmerken hanteren we de nieuwe SES-data op buurtniveau van het CBS (peiljaar 2019)¹⁰ en de Statline kerncijfers wijken en buurten (peiljaar 2020).

Dit hoofdstuk gaat in op de vraag hoe ongelijk de leefbaarheid is verdeeld in Nederland. We kijken naar de mate van sociale ongelijkheid in leefbaarheid door de *samenhang* te onderzoeken tussen de sociaaleconomische samenstelling van buurten en de leefbaarheid in die

---

⁹ In de Leefbaarometer 2.0 zaten indicatoren die potentieel als stigmatiserend konden worden ervaren, zoals migratieachtergrond, leeftijd, uitkeringsafhankelijkheid, huishoudsamenstelling en opleiding. Deze indicatoren zijn bij de herijking van het model om deze reden weggelaten uit de Leefbaarometer 3.0. Aangezien deze kenmerken raken aan sociaaleconomische status (SES), kon eerder niet de relatie tussen leefbaarheid en sociaaleconomische status worden onderzocht, omdat kenmerken van SES voorkwamen in de Leefbaarometer. Nu deze indicatoren zijn weggelaten, is deze vergelijking wel mogelijk. Zie de Instrumentontwikkeling van de Leefbaarometer 3.0 voor meer uitleg over welke indicatoren zijn weggelaten en welke zijn meegenomen (Mandemakers et al, 2021, beschikbaar via <https://www.leefbaarometer.nl/resources/LBM3Instrumentontwikkeling.pdf>).

¹⁰ Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2021/45/berekenwijze-ses-score-per-wijk-buurt>

buurten. Vervolgens gaan we in op de vragen welke steden de grootste (sociale) ongelijkheid in leefbaarheid kennen, en hoe dit zich door de tijd heeft ontwikkeld.

We onderzoeken dit onderwerp op buurtniveau omdat leefbaarheid zich afspeelt op het niveau van buurten en er geschikte sociaaleconomische data op buurtniveau voorhanden zijn. We gaan uit van de CBS-buurten. Let wel, de afbakening van deze buurten hoeft niet overeen te komen met hoe bewoners de grenzen van hun buurt zouden afbakenen. Voor dit onderzoek zijn alleen buurten meegenomen met meer dan 25 woningen. Hierdoor vallen er 1.852 buurten af (13% van het totaal).¹¹ Dit onderzoek kent een beschrijvend karakter. Het is namelijk niet mogelijk om te achterhalen *waarom* er een samenhang is tussen sociaaleconomische kenmerken van de bewoners van een buurt en leefbaarheid, omdat dit een complex samenspel van mechanismen is. Er spelen bijvoorbeeld selectiemechanismen: mensen met meer financiële middelen zijn doorgaans beter in staat om minder goed leefbare buurten te verruilen voor leefbaardere buurten, waar over het algemeen de huizenprijzen/huren hoger liggen dan in minder leefbare buurten. Maar het kan ook zo zijn dat een mindere leefbaarheid van buurten mede wordt veroorzaakt en in stand gehouden door clustering van bewoners met minder hulpbronnen.

3.1 Hoe ongelijk is de leefbaarheid in Nederland verdeeld?

Hoe ongelijk is de leefbaarheid in Nederland verdeeld? Een eerste antwoord op deze vraag volgt uit een blik op de leefbaarheid in buurten in Nederland. Als leefbaarheid gelijk verdeeld is, dan zijn er geen of slechts kleine verschillen tussen buurten te bespeuren. In deze paragraaf kijken we naar de *samenhang* tussen de sociaaleconomische samenstelling van de bevolking van buurten en de leefbaarheid in die buurten.

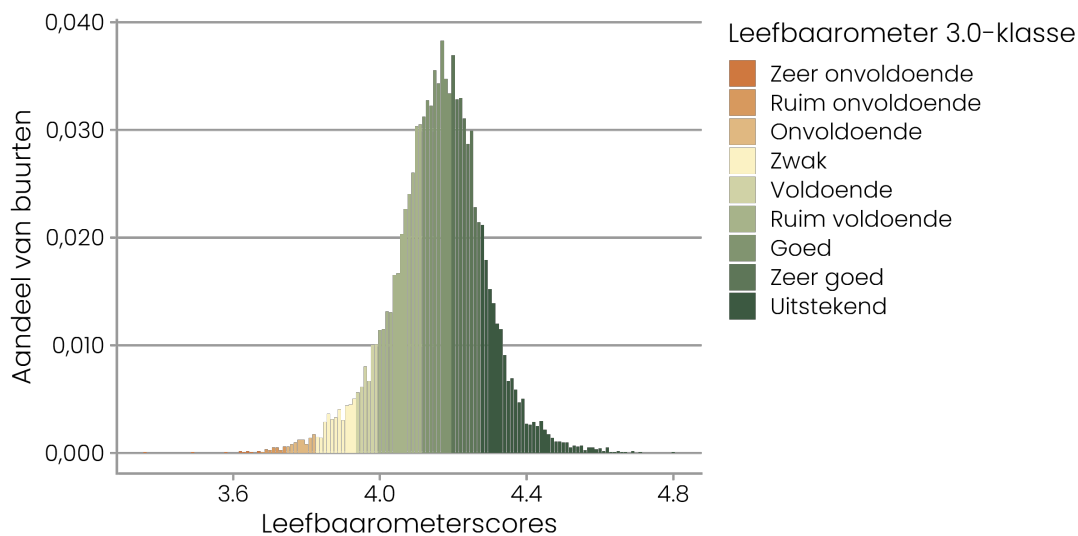
Verdeling leefbaarheid

De gemiddelde leefbaarheid van buurten in Nederland in 2020, gemeten aan de hand van de Leefbaarometerscore, is 4,16. Dit komt overeen met de Leefbaarometerklasse 'Goed'. De leefbaarheid van buurten verschilt echter sterk van elkaar; van een score van 3,36 (corresponderend met klasse 'Zeer onvoldoende') tot een score van 4,80 ('Uitstekend') – zie Figuur 3.1. Bijna 5% van de buurten kent een zwakke leefbaarheid of minder, terwijl bijna 40% van de buurten een zeer goede tot uitstekende leefbaarheid kent.

---

¹¹ In omvang verschillen (CBS-)buurten sterk. Zo staan er gemiddeld 661 woningen in een buurt, maar er zijn ook buurten met slechts 26 woningen en buurten met meer dan 14 duizend woningen.

Figuur 3.1 Verdeling leefbaarheid over buurten in 2020

Als we kijken naar de vijf onderliggende dimensies van leefbaarheid, dan zien we dat met name in de dimensie Voorzieningen de buurten vrij ver uiteen liggen, terwijl bijvoorbeeld in de dimensie Fysieke omgeving de spreiding erg klein is – zie Bijlage B4.1.¹²

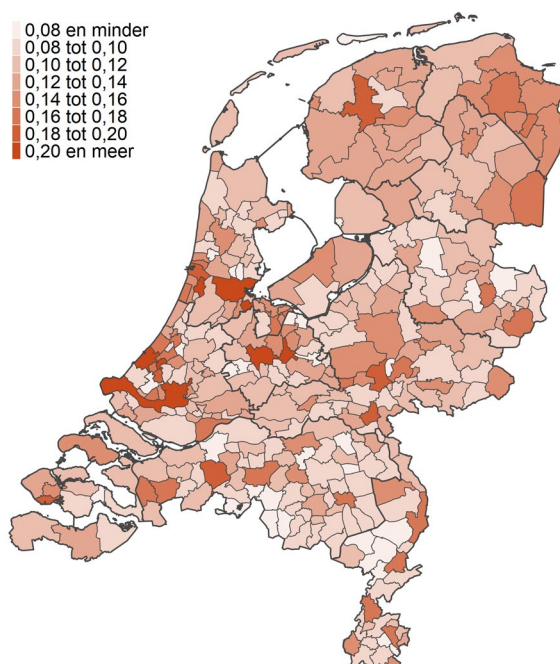
Segregatie in leefbaarheid

Het is interessant om te zien wat de spreiding is van de leefbaarheid door het land. Liggen bijvoorbeeld alle buurten met een lage leefbaarheidsscore bij elkaar? En geldt dit omgekeerd ook voor buurten met een goede leefbaarheid? Zijn er gemeenten waar buurten met een heel goede en heel slechte leefbaarheid vlak bij elkaar liggen? Om hier een beeld van te krijgen berekenen we de spreiding in leefbaarheid per gemeente. We berekenen de spreiding op 6-positie-postcodeniveau per gemeente door middel van de gemiddelde absolute-verschil-methode. De spreiding per gemeente die hieruit volgt, geeft per gemeente aan hoeveel een postcode gemiddeld verschilt van de andere postcodes binnen de gemeente. Een grote spreiding in leefbaarheid betekent dus dat binnen de gemeente de postcodegebieden gemiddeld sterk van elkaar verschillen in leefbaarheid. De gemiddelde spreiding volgens deze methode in heel Nederland bedraagt 0,12. Dit betekent dat gemiddeld in Nederland de Leefbaarometerscore van postcodegebieden 0,12 afwijkt van alle

¹² Voor een uitgebreide beschrijving van de verschillen in leefbaarheid, verwijzen we naar het analyserapport Leefbaarheid in Nederland 2020 (Leidelmeijer & Mandemakers, 2022; beschikbaar via <https://www.leefbaarometer.nl/resources/rapport-leefbaarheid-in-nederland-2020.pdf>).

andere postcodegebieden. De spreiding binnen gemeenten kan sterk verschillen. Zo zijn er gemeenten waarbinnen de spreiding 0,06 is, maar ook gemeenten waar dit 0,28 is.

Figuur 3.2 Spreiding leefbaarheid tussen postcodegebieden (PC6) binnen gemeenten in 2020

Figuur 3.2 toont de spreiding van leefbaarheid tussen postcodes per gemeente. Er is ten eerste een duidelijk onderscheid te zien tussen stedelijke en minder stedelijke gebieden, waarbij met name grote(re) steden een grote spreiding hebben in leefbaarheid. Ten tweede is ook duidelijk te zien dat in het noorden van het land de spreiding in leefbaarheid relatief groot is. Dit wordt mogelijk veroorzaakt doordat gemeenten in het noorden van het land een relatief groot oppervlak hebben en samengesteld zijn uit meerdere dorpen, die van elkaar kunnen verschillen in leefbaarheid.

De spreiding in leefbaarheid is het grootst in de grote gemeenten – zie Tabel 3.1. Alle G4-gemeenten (Den Haag, Utrecht, Rotterdam en Amsterdam) staan in de top-5 van gemeenten met de grootste spreiding in leefbaarheid. De onderste vijf gemeenten in de ranglijst zijn juist heel kleine gemeenten. De correlatie tussen het aantal huishoudens in een gemeente en de spreiding in leefbaarheid is 0,59. Dit betekent dat in grotere gemeenten

(met meer huishoudens) er grotere verschillen in leefbaarheid zijn dan in kleinere gemeenten. Zeist neemt tot slot een opvallende plek in de top-5 in.

Tabel 3.1 Ranglijst spreiding leefbaarheid in 2020

Rang	Gemeente	Spreiding Leefbaarometer	Aantal postcodes	Aantal inwoners
1	Amsterdam	0,275	18.410	455.700
2	's-Gravenhage	0,272	13.261	255.600
3	Zeist	0,215	1.712	28.700
4	Utrecht	0,213	8.263	175.300
5	Rotterdam	0,202	13.947	317.000
348	Zoeterwoude	0,065	313	3.200
349	Montfoort	0,063	326	5.600
350	Reusel-De Mierden	0,060	378	5.500
351	Ameland	0,060	270	1.600
352	Midden-Delfland	0,056	459	7.600

Sociale ongelijkheid in leefbaarheid

Om een beeld te krijgen van de sociale ongelijkheid in leefbaarheid in Nederland onderzoeken we hoe de sociaaleconomische kenmerken van een buurt (kortweg rijke versus arme buurten) samenhangen met de leefbaarheid. Wanneer er sprake is van een sterkere samenhang dan hebben bewoners van arme buurten een minder leefbare woonomgeving en bewoners van rijkere buurten een leefbaardere woonomgeving.

Het verschil tussen rijke en arme buurten is op verscheidene manieren te definiëren. In dit onderzoek maken we gebruik van de SES-WOA indicator (sociaaleconomische status – welvaart, opleiding en arbeidsverleden), zoals ontwikkeld door het CBS.¹³ Deze indicator combineert informatie over het inkomen, vermogen, opleidingsniveau en recent arbeidsverleden van de bewoners van een buurt. Naast deze samengestelde statistische maat,

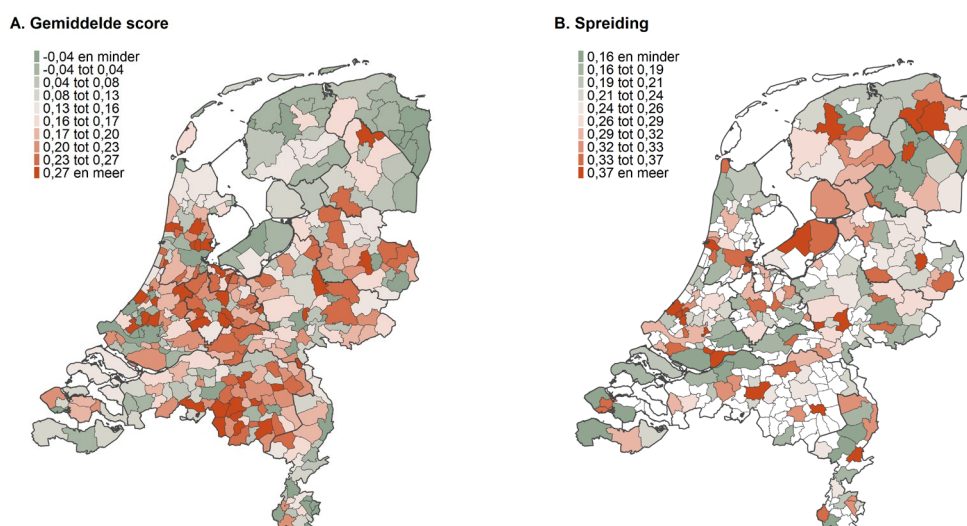
¹³ SES-WOA is gebaseerd op de welvaart (vermogen en inkomen), opleidingsniveau en recent arbeidsverleden van de bevolking van een buurt. Deze drie deelscores zijn op hun beurt weer gebaseerd op losse indicatoren als het aandeel laag-, middelbaar en hoogopgeleiden, het vermogen en inkomen uitgedrukt in percentielgroepen en de aandelen van de huishoudens die de afgelopen vier jaar volledig, deels, of niet gewerkt hebben of gepensioneerd zijn (Arts et al., 2022. Berekenwijze Sociaal Economische Status scores. CBS/Den Haag). Zie ook: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksomschrijvingen/ses-woa-scores-per-wijk-en-buurt>.

kijken we ook naar een aantal specifieke indicatoren die onderdeel vormen van deze sociaaleconomische status en waar mensen een directer beeld bij hebben. We zoomen specifiek in op het gemiddeld inkomen, het opleidingsniveau en de arbeidsparticipatie van de bewoners van een buurt.

Figuur 3.3. verbeeldt de sociaaleconomische verschillen op basis van de SES-WOA voor 2019 in Nederland. Figuur 3.3a laat zien dat er grote verschillen in sociaaleconomische status zijn tussen gemeenten. Met name in het midden van het land is de sociaaleconomische status hoger, terwijl deze in het noorden, Limburg en Zeeland lager is. Verder valt op dat hoewel de sociaaleconomische status in de Randstad vrij hoog is, dit in de grootste steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht) juist niet het geval is.

Wanneer we kijken naar de spreiding in sociaaleconomische status binnen gemeenten (Figuur 3.3b) dan zien we dat er veel grote verschillen zijn tussen gemeenten; juist in de grotere steden is de spreiding groter. De spreiding is berekend aan de hand van *mean absolute difference*, waarbij de score van elke buurt binnen een gemeente is vergeleken met de score van elke andere buurt binnen de gemeente. Om op betrouwbare resultaten uit te komen, zijn alleen gemeenten in de kaart opgenomen met meer dan 25 buurten. Gemeenten met minder buurten zijn wit gelaten.

Figuur 3.3 Verdeling SES-WOA over het land in 2019. Linker paneel a gemiddelde score per gemeente. Rechter paneel b: spreiding tussen buurten binnen gemeente (wit = 25 buurten of minder, niet meegenomen)

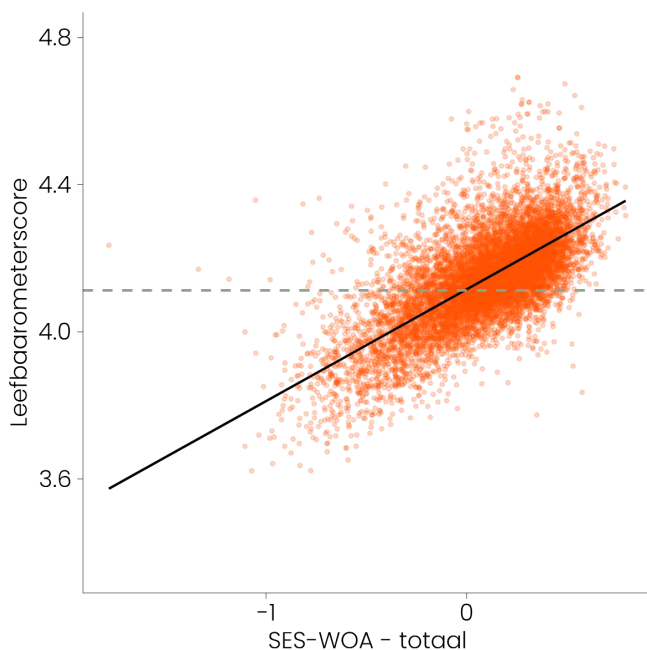
We hebben gezien dat er grote verschillen in leefbaarheid tussen buurten zijn en er tevens (grote) verschillen in sociaaleconomische status zijn. Naar verwachting is er sprake van sociale ongelijkheid, waarbij de rijke buurten leefbaarder zijn en armere buurten minder leefbaar. Figuur 3.4 toont het verband tussen de leefbaarheid (uitgedrukt in de Leefbaarometerscore) en de sociaaleconomische status van een buurt. De correlatie is 0,67. Dat wil zeggen dat als de SES-WOA van een buurt met één standaarddeviatie toeneemt, de leefbaarheid met $\sim 2/3$ standaarddeviatie toeneemt (en andersom). Buurten met een hogere sociaaleconomische status zijn over het algemeen dus beter leefbare buurten zijn (en vice versa). Let wel, een samenhang betekent niet dat het één het gevolg is van het ander (zie tekstblok 'Niet-causale verbanden').

Niet-causale verbanden

Een hogere correlatie tussen leefbaarheid en sociaaleconomische kenmerken betekent dat er een sterker verband is. Dat wil echter niet zeggen dat dit verband causaal is (dat het een door het ander wordt veroorzaakt). Er zouden bijvoorbeeld ook andere factoren kunnen meespelen, waardoor de correlatie tussen de twee kenmerken hoog is, terwijl er geen oorzaak-gevolgrelatie bestaat.

Bijvoorbeeld: Leefbaarheid heeft een sterke (positieve) correlatie met het aandeel hoogopgeleiden in een buurt. Dit betekent dat wanneer de leefbaarheid hoog is, het aandeel hoogopgeleiden gemiddeld gezien ook groot is. Dat wil echter niet zeggen dat het aandeel hoogopgeleiden ervoor zorgt dat de leefbaarheid in de buurt hoog is, of andersom: dat er veel hoogopgeleiden in een buurt zijn gaan wonen (en blijven wonen) omdat de buurt leefbaar is. Het is goed mogelijk dat beide mechanismen een rol spelen, maar het is niet te zeggen of en in welke mate ze een rol spelen. Er kan mogelijk ook een andere verklaring zijn voor de gevonden samenhang. Bijvoorbeeld omdat de leefbaarheid van universiteitssteden gemiddeld gezien hoog is en veel hoger opgeleiden blijven plakken in steden waar zij afgestudeerd zijn.

Figuur 3.4 Verband tussen sociaaleconomische status (SES-WOA 2019) en leefbaarheid (Leefbaarometerscore 2020) op buurniveau (correlatie = 0,67)

Er zijn positieve verbanden met de Leefbaarometerscore voor zowel de totaalscore op sociaaleconomische status als de drie deelscores (welvaart, opleiding en arbeidsverleden) – zie Bijlage B4.2. We geven de samenhang weer met de correlaties tussen de leefbaarheid en SES-indicatoren op buurniveau, waarbij gewogen is naar het aantal woningen. Die samenhang is het grootst voor de SES-WOA deelscore opleidingsniveau en het kleinst voor de deelscore arbeidsverleden. Als de leefbaarheid één standaarddeviatie hoger is dan neemt het gemiddelde opleidingsniveau van de inwoners met $\sim 3/4$ standaarddeviatie toe (en omgekeerd). In het geval van arbeidsverleden is dit een toename van bijna een halve standaarddeviatie. De sociale ongelijkheid in leefbaarheid is dus sterker naar opleidingsniveau in een buurt dan naar het arbeidsverleden van de bewoners.

Als we inzoomen op de samenhang van SES met de dimensiescores van leefbaarheid, dan zien we dat Overlast en onveiligheid, Sociale samenhang en Woningvoorraad een sterke samenhang vertonen met de sociaaleconomische status van een buurt, in hetzelfde patroon als de totaalscore: de status hangt positief samen met de dimensiescores. De dimensie Fysieke omgeving hangt nauwelijks samen met de sociaaleconomische status van een buurt. Opvallend is dat – hoewel het verband minder groot is dan in andere dimensies – de samenhang tussen de dimensie Voorzieningen en sociaaleconomische status een omgekeerd patroon volgt dan de andere dimensies: de status van een buurt

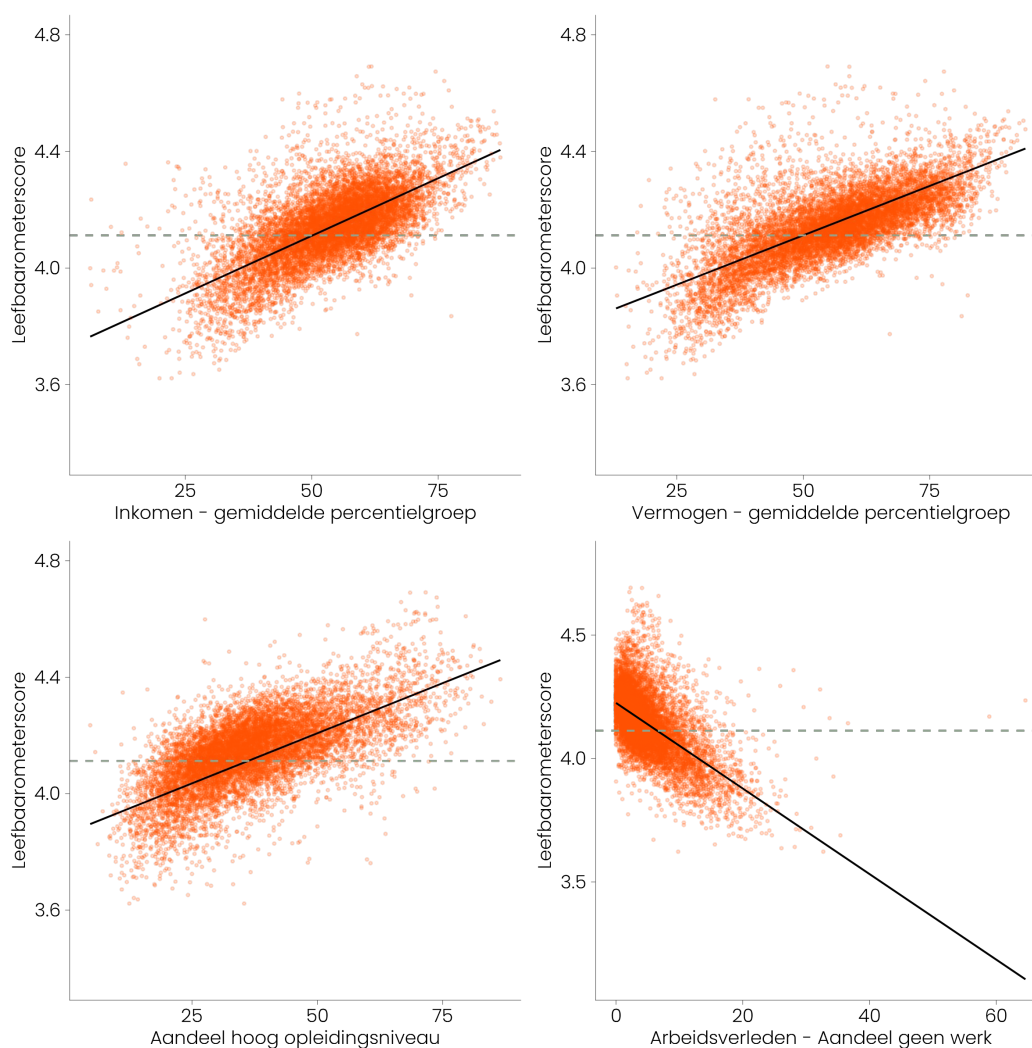
hangt negatief samen met het voorzieningenniveau. Dat wil zeggen dat buurten met veel voorzieningen over het algemeen buurten zijn waar de sociaaleconomische status lager is. Dit geldt echter niet voor de deelscore opleidingsniveau. In buurten met veel voorzieningen wonen over het algemeen huishoudens met een hoger opleidingsniveau. Deze patronen zijn wellicht te verklaren doordat de grote steden het hoogste voorzieningenniveau kennen, relatief veel buurten met een gemiddeld lagere sociaaleconomische status hebben, maar ook veel net afgestudeerden met een hoog opleidingsniveau huisvesten.

Inzoomen op enkele onderliggende SES-indicatoren

Door de gebruikte methode van het CBS om de SES-WOA-scores (en onderliggende deelscores) te ontwikkelen, zijn deze scores niet eenvoudig te interpreteren. In het vervolg van dit hoofdstuk lichten we een aantal SES-indicatoren van de drie deelscores van de SES-WOA uit. Hierdoor ontstaat een beter beeld van de sociaaleconomische verschillen dan bij de totaal- en deelscores. Bovendien kunnen zo interessante verschillen tussen aspecten van sociaaleconomische status worden uitgelicht. Omdat de verbanden van de onderliggende indicatoren met leefbaarheid allemaal een vergelijkbaar beeld geven en de indicatoren onderling (met name per deelscore) een hoge correlatie hebben (zie Bijlage B4.2), is deze simplificatie ook statistisch te rechtvaardigen. Voor de deelscore welvaart zoomen we in op de gemiddelde percentielgroep van het gestandaardiseerd inkomen en de gemiddelde percentielgroep van vermogen. Deze geven weer waar de huishoudens van een buurt gemiddeld staan in de vermogens- en inkomensverdeling. Voor opleiding hanteren we het aandeel hoogopgeleiden en voor arbeidsverleden het aandeel niet-werkenden (in de afgelopen vier jaar). Figuur 3.5 toont de sociale ongelijkheid in leefbaarheid op basis van deze vier SES-indicatoren.

Figuur 3.5 Samenhang leefbaarheid (Leefbaarometerscore) in 2020 (y-as) met sociaaleconomische kenmerken in 2019 (x-as)

Zoals blijkt uit Figuur 3.5 bestaan er sterke positieve verbanden tussen de gemiddelde percentielgroep van gestandaardiseerd inkomen, die van vermogen en het aandeel hoogopgeleiden enerzijds, en de Leefbaarometerscore anderzijds. Dit betekent dat het gemiddelde inkomen, vermogen en opleidingsniveau van de bewoners hoger is in buurten waar de leefbaarheid beter is. Voor het aandeel niet-werkenden in een buurt is het verband negatief: waar een groter aandeel van de huishoudens in een buurt de afgelopen vier jaar niet heeft gewerkt, is de leefbaarheid slechter. Ook hier geldt de waarschuwing dat deze verbanden niet causaal geïnterpreteerd mogen worden – zie bovenstaand tekstblok ‘Niet-causale verbanden’.

Kans op een buurt met goede leefbaarheid

Een andere manier om de sociale ongelijkheid in leefbaarheid in beeld te brengen is door de kans te onderzoeken dat de leefbaarheid in een buurt goed is. In 2020 was de leefbaarheid in 8.269 van de 12.098 buurten "goed", oftewel 68%. Dit betekent dat de kans dat een buurt een goed leefbare buurt is, zonder de sociaaleconomische kenmerken van de buurt in acht te nemen of te wegen naar het aantal woningen in de buurt, 68 procent is. Om de sociale ongelijkheid te onderzoeken bekijken we de relatie tussen sociaaleconomische kenmerken en de kans dat een buurt een goede leefbaarheid heeft middels logistische regressies (gewogen naar aantal woningen in een buurt). Uit deze analyses komt eenzelfde beeld naar voren. Sociaaleconomische kenmerken van de buurt hangen sterk samen met de kans dat een buurt een goede leefbaarheid heeft. Zo is de kans dat een buurt een goede leefbaarheid heeft slechts 4% (respectievelijk 5%) wanneer de gemiddelde inkomens- respectievelijk vermogenspercentielgroep in een buurt 25 is. Dit betekent dat het armste kwart van de buurten in Nederland slechts een kans van 4% tot 5% heeft om een goede leefbaarheid te hebben. Wanneer de gemiddelde percentielgroep op 50 ligt (oftewel de mediane buurt in Nederland), is deze kans al gestegen naar 52% respectievelijk 53%. Bij een gemiddelde percentielgroep van 75 is de kans bijna 100% dat de leefbaarheid in de buurt goed is.

Bij opleidingsniveau zien we een vergelijkbaar beeld. Wanneer één op de vijf buurtbewoners hoogopgeleid is, is de kans dat de buurt een goede leefbaarheid heeft 16%. Als het aandeel hoogopgeleiden verdubbelt naar twee op vijf bewoners, dan is deze kans gestegen naar 67% en bij een aandeel hoogopgeleiden van drie op vijf is de kans dat de leefbaarheid goed is al 95%.

Bij een klein aandeel niet-werkenden (in de afgelopen vier jaar) van één op de honderd, is de kans dat de leefbaarheid in de buurt goed is 84%. Als het aandeel niet-werkenden toeneemt naar één op twintig dan daalt die kans naar 61%, en als één op de 10 bewoners niet-werkend is, dan is de kans dat de buurt goed leefbaar is slechts 25%.

3.2 Sociale ongelijkheid in leefbaarheid op lokaal niveau

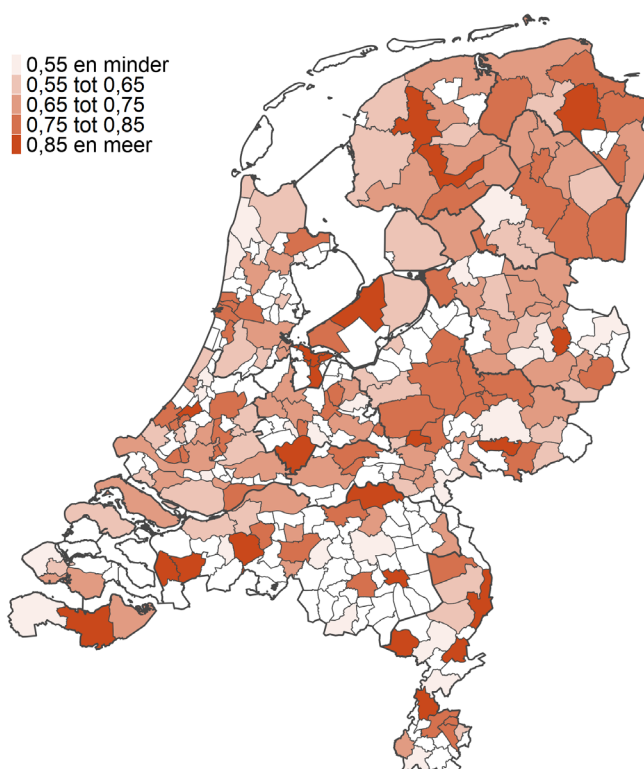
In de vorige paragraaf hebben we in beeld gebracht in welke gemeenten de verschillen in leefbaarheid het grootst zijn tussen buurten en hebben we de algemene verbanden tussen sociaaleconomische status van buurten en de leefbaarheid laten zien. Vervolgens willen we weten of de sociale ongelijkheid in leefbaarheid verschilt tussen gemeenten. Zijn die verschillen er? En zo ja, in welke gemeenten zijn de verschillen in leefbaarheid tussen rijke en arme buurten het grootst of kleinst? We brengen deze sociale ongelijkheid in leefbaarheid

in beeld door correlaties op gemeenteniveau te berekenen (gewogen naar aantal woningen per buurt). We beperken ons tot gemeenten met meer dan 25 buurten, aangezien correlaties in gemeenten met weinig buurten onbetrouwbare resultaten geven.

Wat zijn de meest ongelijke gemeenten?

Figuur 3.6 laat de lokale samenhang tussen leefbaarheid en de SES-WOA-score per gemeente zien. Het verband lijkt sterker te zijn in de grote(re) steden dan in de kleine(re) gemeenten. Verder springt een aantal regio's met grotere sociale ongelijkheid in leefbaarheid (sterkere correlaties) eruit. De sociale ongelijkheid in leefbaarheid lijkt groter te zijn in 't Gooi, in een aantal Veluwe gemeenten, de regio IJsselmonde en in het oosten van Groningen. Ook als we kijken naar de relatie tussen leefbaarheid en de onderliggende indicatoren waar we eerder op inzoomden (aandeel hoogopgeleiden, aandeel niet-werkenden, gemiddelde percentielgroep inkomen en vermogen) zien we vergelijkbare patronen – zie Bijlage B4.3.

Figuur 3.6 Correlaties tussen Leefbaarometerscore en SES-WOA binnen gemeenten in 2020

Gemeenten met 25 buurten of minder zijn niet meegenomen in de analyse. Op de kaart zijn deze wit.

Stapeling van problematiek

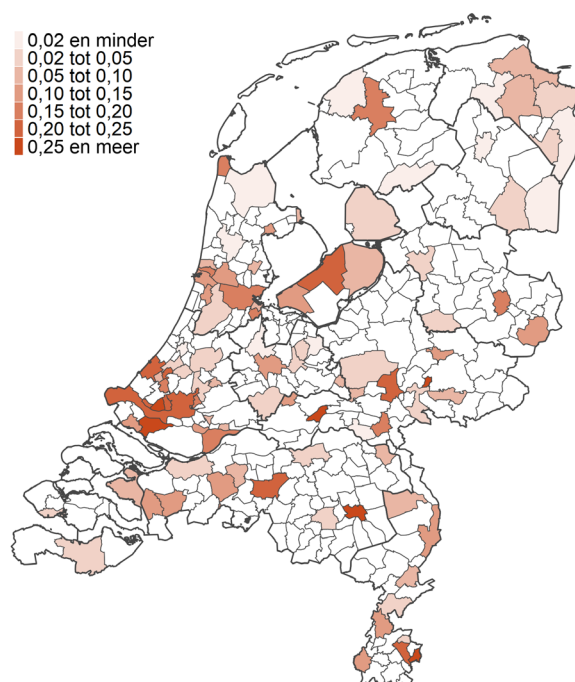
Uit voorgaande paragrafen blijkt dat er een sterk verband is tussen de sociaaleconomische status en de leefbaarheid van een buurt. In deze paragraaf onderzoeken we de gemeenten met buurten waar er een stapeling van problematiek te verwachten is: buurten met veel bewoners onderaan de sociaaleconomische ladder en tegelijk ook een zwakke of lagere leefbaarheid. We richten ons op de buurten met een Leefbaarometerklasse van 'zwak' of lager en het onderste kwartiel van de buurten naar sociaaleconomische status (SES-WOA). Dit zijn in 2020 561 buurten.

Uit Tabel 3.2 blijkt dat in Kerkrade het grootste aandeel van de buurten een combinatie heeft van een lage sociaaleconomische status en een lage leefbaarheid, met 35%. Andere gemeenten met een groot aandeel buurten met deze combinatie zijn Helmond, Tiel, Doesburg en Vlaardingen. Met name rond de regio Rijnmond en de metropoolregio Amsterdam lijkt een clustering van buurten met stapeling van problematiek te liggen – zie Figuur 3.7.

Tabel 3.2 Gemeenten met grootste aandeel buurten ($\geq 15\%$) met lage sociaaleconomische status (SES-WOA) en lage leefbaarheid (LBM) in 2020

Rang	Gemeente	Aandeel van buurten lage SES-WOA en lage LBM-score	Aantal buurten met lage SES-WOA en lage LBM-score
1	Kerkrade	35%	6
2	Helmond	31%	12
3	Tiel	30%	8
4	Doesburg	29%	2
5	Vlaardingen	28%	8
6	Nissewaard	27%	20
7	Heerlen	25%	13
8	Schiedam	23%	11
9	Rotterdam	23%	18
10	Maassluis	22%	4
11	's-Gravenhage	21%	23
12	Tilburg	20%	42
13	Arnhem	20%	16
14	Lelystad	20%	16
15	Beverwijk	19%	6
16	Den Helder	19%	10
17	Delft	18%	13
18	Almelo	16%	10
19	Leeuwarden	16%	16
20	Dordrecht	15%	15
21	Amsterdam	15%	63
22	Capelle aan den IJssel	15%	10
23	Nijmegen	15%	6
24	Zwijndrecht	15%	10
25	Sittard-Geleen	15%	5

Figuur 3.7 Aandeel buurten per gemeente met lage sociaaleconomische status en lage leefbaarheid

Lage sociaaleconomische status én hoge leefbaarheid

Als we ons richten op de afwijking van de algemene trend, dan zijn er 202 buurten die een lage SES-WOA (onderste kwartiel) combineren met een hoge score op de Leefbaarometer ('zeer goed' of hoger) – zie Tabel 3.3.¹⁴ Bovenaan deze lijst staan Groningen met 18%, gevolgd door Leiden, Bloemendaal, Nijmegen en Terschelling.

¹⁴ Er zijn maar vier buurten die de andere kant op afwijken, waar de SES-WOA hoog is (hoogste kwartiel), terwijl de leefbaarheid juist laag is ('zwak' of lager). Deze buurten liggen in Zeewolde, Wageningen, Dronten en Tilburg.

Tabel 3.3 Gemeenten met het grootste aandeel buurten met lage sociaaleconomische status en hoge leefbaarheid

Rang	Gemeente	Aandeel buurten	Aantal buurten
1	Groningen	18%	19
2	Leiden	17%	9
3	Bloemendaal	14%	3
4	Nijmegen	13%	5
5	Terschelling	13%	1
6	Wassenaar	11%	2
7	Amsterdam	10%	41
8	Delft	10%	7

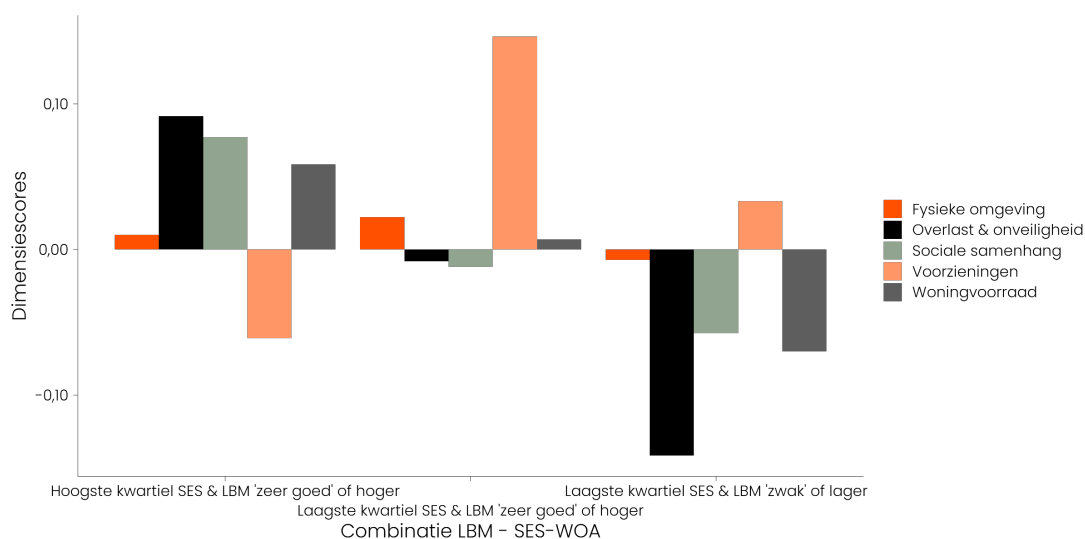
Dimensies van leefbaarheid naar hoogte SES-WOA en leefbaarheid

De dimensiescores voor leefbaarheid variëren tussen buurten met verschillende combinaties van lage of hoge sociaaleconomische status en leefbaarheid – zie Figuur 3.8. Als grens voor laag en hoog is bij leefbaarheid gekozen voor ‘zwak’ en lager en ‘zeer goed’ en hoger. Bij sociaaleconomische status is het laagste kwartiel en hoogste kwartiel gekozen. We tonen alleen de combinaties lage SES + lage LBM, lage SES + hoge LBM en hoge SES + hoge LBM, aangezien de combinatie hoge SES + lage LBM slechts vier buurten betreft.

Uit Figuur 3.8 blijkt dat de scores op de dimensies Overlast en onveiligheid, Sociale samenhang en Woningvoorraad over het algemeen relatief hoog zijn in buurten met een hoge sociaaleconomische status, en omgekeerd alle drie juist laag zijn in buurten met een lage SES-WOA. Met andere woorden, er is relatief veel overlast in buurten met een lage sociaaleconomische status. En naast een geringere sociale samenhang worden die buurten ook gekenmerkt door een relatief slechte woningvoorraad.

Een omgekeerd patroon zien we bij de dimensie Voorzieningen. Buurten met een hoge sociaaleconomische status hebben over het algemeen weinig voorzieningen, terwijl buurten met een lage SES-WOA juist relatief veel voorzieningen hebben. De dimensie Fysieke omgeving lijkt met name samen te hangen met de leefbaarheidsscore en minder met sociaaleconomische status.

Figuur 3.8 Dimensiescores van leefbaarheid naar combinatie leefbaarheid en sociaaleconomische status in 2020

3.3 Sociaaleconomische verschillen in een buurt en leefbaarheid

Tot nu toe lag de focus op de verschillen *tussen* buurten. Het is echter ook interessant om te kijken naar sociaaleconomische verschillen *binnen* buurten. Het wordt over het algemeen onwenselijk geacht als buurten te homogeen zijn naar sociaaleconomische achtergrond. Dan leven rijk en arm fysiek van elkaar gescheiden en worden de scheidslijnen in de samenleving versterkt. Maar hoe zit het met de leefbaarheid van de buurt zelf, bestaat er een samenhang tussen hoe sociaaleconomisch homogeen of divers een buurt is en leefbaarheid? Aan de ene kant kan een grotere sociaaleconomische diversiteit in een buurt positief zijn voor de leefbaarheid, aangezien mensen van verschillende achtergronden met elkaar in contact kunnen komen. Aan de andere kant kunnen grote(re) verschillen in sociaaleconomische status tussen bewoners in buurten ook tot spanningen leiden en een lagere leefbaarheid, doordat mensen met verschillende sociaaleconomische achtergronden wellicht minder goed mixen.

Spreiding in SES-WOA en leefbaarheid in 2020

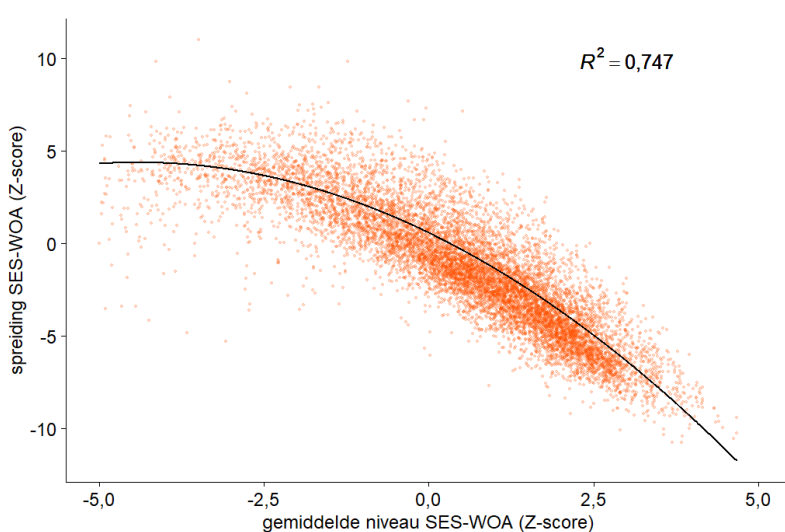
We onderzoeken of er een verband is tussen *spreiding* in sociaaleconomische status (de mate waarin er verschillen zijn in een buurt) en leefbaarheid van een buurt. We maken gebruik van de door het CBS gemaakte spreidingsmaat van sociaaleconomische status binnen buurten. We wegen de analyses naar het aantal woningen in een buurt. Daarnaast maken we gebruik van longitudinale gegevens over de ontwikkeling van de leefbaarheid in

buurten tussen 2014-2020 en de ontwikkeling in de spreiding van de sociaaleconomische status in die periode.

De mate van *spreiding* in sociaaleconomische status in een buurt is niet los te zien van het gemiddelde *niveau* van de sociaaleconomische status van een buurt. Figuur 3.9 laat dit duidelijk zien.¹⁵ Er is sprake van een sterke samenhang tussen de mate van spreiding en de sociaaleconomische status (verklaarde variantie = 74,7%). Buurten onderaan de sociaaleconomische ladder worden gekenmerkt door grote sociaaleconomische verschillen. Zij hebben een ruim bovengemiddeld grote spreiding in sociaaleconomische status. Naarmate het gemiddelde sociaaleconomische niveau van een buurt toeneemt, worden de sociaaleconomische verschillen binnen buurten kleiner. De meest welvarende buurten zijn het meest homogeen want zij hebben de kleinste spreiding in sociaaleconomische status.

Figuur 3.9 *Spreiding* in SES-WOA (Z-score) naar gemiddelde *niveau* SES-WOA (Z-score) voor buurten in 2020

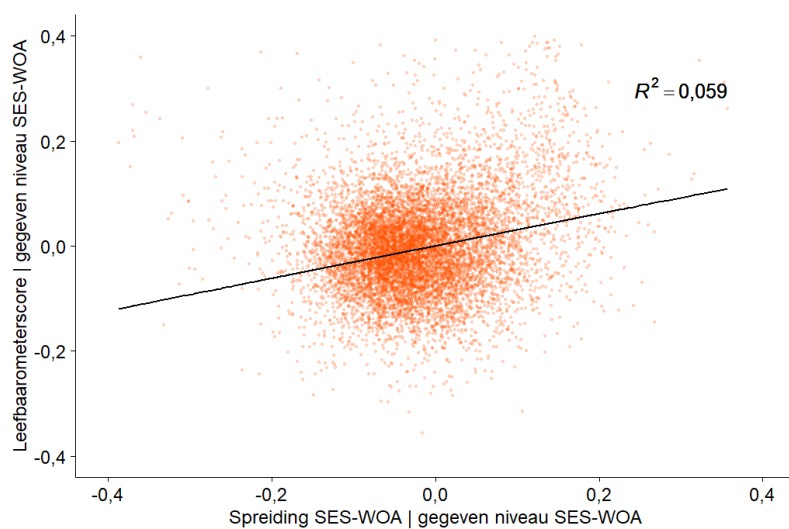

Uit eerdere paragrafen weten we dat er een sterk verband is tussen het *niveau* van sociaaleconomische status in een buurt en de leefbaarheid van een buurt. Om de samenhang tussen de mate van spreiding (grote/kleine verschillen) en leefbaarheid goed in beeld te brengen dienen we daarom statistisch te controleren voor het niveau van sociaaleconomische status van een buurt. Dit doen we door te kijken naar het verband tussen *spreiding* in

¹⁵ Voor deze figuur zijn de scores getransformeerd naar Z-scores. Het gemiddelde van een buurt in 2020 correspondeert met 0 en elke hele stap correspondeert met één standaarddeviatie op de verdeling.

sociaaleconomische status die niet verklaard wordt door het *niveau* van sociaaleconomische status met de leefbaarheid die niet verklaard wordt gegeven het *niveau* van sociaaleconomische status.¹⁶ In figuur 3.10 is deze relatie weergegeven. Dan zien we dat de spreiding licht positief samenhangt met de leefbaarheid; de verklaarde variantie is slechts 5,9%. Dit betekent dat in 2020 in buurten waar de sociaaleconomische verschillen groter zijn, de leefbaarheid over het algemeen wat hoger ligt dan in buurten waar de sociaaleconomische status van bewoners minder scherp van elkaar verschilt, maar die qua gemiddeld niveau van sociaaleconomische status verder vergelijkbaar zijn.

Figuur 3.10 Onverklaarde leefbaarheid (LBM) naar spreiding in SES-WOA (gegeven niveau van SES-WOA) voor buurten in 2020

Longitudinale analyse 2014-2020

In een volgende stap kijken we naar de ontwikkeling tussen 2014 en 2020 in de leefbaarheid en hoe deze samenhangt met de waargenomen ontwikkeling in de spreiding én het gemiddelde niveau in sociaaleconomische status. Deze analyse over de tijd geeft antwoord op de vraag of ontwikkelingen in leefbaarheid samenhangen met ontwikkelingen in het niveau en/of de mate van sociaaleconomische verschillen in een buurt. Buurten worden

¹⁶ In statistische termen: een added value plot (weergegeven in figuur 3.10).

immers door de tijd heen vergeleken.¹⁷ Dit is relevant om te onderzoeken want veranderingen in de sociaaleconomische samenstelling van een buurt beïnvloeden zowel het gemiddelde *niveau* van een buurt als de grootte van de sociaaleconomische verschillen in de buurt (*spreiding*). We onderzoeken hoe de leefbaarheid in de onderste 25% buurten naar sociaaleconomische status in 2014, de middelste 50% en de hoogste 25% zich heeft ontwikkeld tussen 2014 en 2020. Zie Tabel 3.4 voor de resultaten.

Ten eerste blijkt dat de trend in leefbaarheid verschilt naar uitgangssituatie in 2014. De armere buurten en de middelste 50% kennen een vergelijkbare en over het algemeen sterke positieve ontwikkeling in de leefbaarheid vergeleken met de rijkste buurten (eerste kolom van tabel 3.4). Ten tweede blijkt dat er geen eenduidig verband in de tijd is tussen spreiding en leefbaarheid. Het verband tussen de mate van spreiding en leefbaarheid verschilt naar gelang de gemiddelde sociaaleconomische status van buurten. Het verband is licht negatief in de onderste 25% buurten naar sociaaleconomische status in 2014. Er is geen verband in de resterende buurten (middelste 50% en hoogste 25%). Deze uitkomst staat haaks op het eerdere gevonden zeer lichte positieve verband voor de stand in 2020. Gegeven de sterkere methodische kracht van een vergelijking door de tijd is het aannemelijk dat een toename van de sociaaleconomische verschillen in arme buurten – bij een gelijkblijvend gemiddeld *niveau* – samenhangt met een kleine afname van de leefbaarheid.¹⁸ Ten derde geldt voor alle buurten dat een verbetering van het gemiddelde sociaaleconomische *niveau* samenhangt met een toename van de leefbaarheid. Dit verband blijkt sterker te zijn naarmate een buurt een lager sociaaleconomisch *niveau* heeft in 2014.

---

¹⁷ Een analyse van veranderingen in de tijd controleert voor alle verschillen tussen buurten die constant zijn over de tijd en waar de vorige standanalyse geen rekening mee kan houden, zoals de ligging ten opzichte van centra, treinstations, de mix van bebouwing in een buurt, die mogelijk relevant zijn voor leefbaarheid en ook samenhangen met de mate van sociaaleconomische spreiding. Let wel, een longitudinale analyse controleert niet voor mogelijke andere *veranderingen* in een buurt (zoals herstructurering, nieuwbouw) die mogelijk ook een samenhang tussen veranderingen in de bevolkingssamenstelling en de leefbaarheid kunnen verklaren. Bovendien geeft het geen uitsluitel over de *richting* van een mogelijke oorzaak-gevolg relatie tussen leefbaarheid en sociaaleconomische status, zie ook box “Niet-causale verbanden” op p. 52.

¹⁸ Een verklaring van dit verschil ligt waarschijnlijk in ongemeten buurtkenmerken die samenhangen met spreiding en leefbaarheid, waar in de standanalyse van 2020 niet voor is gecontroleerd. Welke dit precies zijn, vereist nader onderzoek.

Tabel 3.4 Ontwikkeling Leefbaarheid naar ontwikkeling in het gemiddelde niveau en de spreiding van SES-WOA tussen 2014-2020 naar aanvangsniveau in 2014. Gestandaardiseerde coëfficiënten.
 $R^2=0,49$

SES-WOA buurt in 2014	Algemene trend	ontwikkeling spreiding SES-WOA	ontwikkeling niveau SES-WOA
Onderste 25%	0,51***	-0,07***	0,17***
Middelste 50%	0,46***	-0,01	0,11***
Hoogste 25%	0,22***	0,02	0,06**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Er blijkt een licht negatief verband te zijn tussen *spreiding* en leefbaarheid in de tijd voor het onderste kwart van de buurten in de sociaaleconomische verdeling. We willen benadrukken dat de invloed van veranderingen in het *niveau* van sociaaleconomische status van een buurt voor de leefbaarheid een stuk sterker is en altijd een positieve invloed heeft vergeleken met het verband met de mate van *spreiding*. Bovendien kunnen de sociaaleconomische *spreiding* en het gemiddelde *niveau* niet los van elkaar worden gezien (zie Figuur 3.10); buurten met weinig sociaaleconomische verschillen zijn stevast de rijkere buurten. Dit verband blijkt ook in de tijd op te gaan. Een stijging van het gemiddelde *niveau* van sociaaleconomische status in een buurt tussen 2014-2020 gaat gepaard met een afname van de *spreiding*, en vice versa.¹⁹ Het mogelijk licht negatieve effect van het vergroten van sociaaleconomische verschillen in arme buurten gaat dus alleen op als het gemiddelde *niveau* niet gelijktijdig meebeweegt.

3.4 Ontwikkeling sociale ongelijkheid in leefbaarheid 2014-2020

In deze paragraaf bekijken we of de sociale ongelijkheid in leefbaarheid is toegenomen of afgenomen van 2014 tot 2020. De leefbaarheid van buurten is licht verbeterd in deze periode.²⁰ De sociaaleconomische status is gemiddeld over alle buurten vrijwel gelijk gebleven tussen 2014 en 2020.²¹

Om te kijken of de sociale ongelijkheid in leefbaarheid is veranderd in de periode 2014-2020 kijken we naar verandering in de samenhang tussen leefbaarheid en de indicatoren voor

¹⁹ Als het gemiddelde *niveau* van SES-WOA in een buurt met één standaarddeviatie toeneemt/afneemt tussen 2014-2020 dan daalt/stijgt de *spreiding* met 0,54 standaarddeviaties ($R^2 = 0,38$).

²⁰ Leidelmeijer, K. en J. Mandemakers (2022), Leefbaarheid in Nederland 2020: een analyse op basis van de Leefbaarometer 3.0. Amsterdam: In Fact Research & Atlas Research

²¹ In 2014 bedroeg de gemiddelde SES-WOA-score -0,0015, in 2020 was dit -0,0012.

sociaal-economische status. Uit Tabel 3.5 blijkt dat de sociale ongelijkheid in leefbaarheid (d.w.z. de correlatie tussen leefbaarheid en sociaal-economische status) nagenoeg gelijk is gebleven tussen 2014 en 2020.²² De onderzochte verbanden zijn vergelijkbaar in grootte en stabiel in de tijd. Wanneer we inzoomen op een aantal van de onderliggende indicatoren zien we slechts kleine verschillen. Het positieve verband tussen vermogen en inkomen met leefbaarheid is iets minder sterk geworden tussen 2014 en 2020, terwijl het verband tussen leefbaarheid en het aandeel hoogopgeleiden in een buurt juist licht is toegenomen. Het verband tussen het aandeel niet-werkenden en leefbaarheid is eveneens licht toegenomen.

Tabel 3.5 Ontwikkeling in samenhang leefbaarheid en sociaal-economische status (SES) in de buurt

	Correlatie met leefbaarheid		
	2014	2020	Vershil
SES-WOA	0,69	0,67	-0,02*
Gemiddelde percentielgroep gestandaardiseerd inkomen	0,67	0,63	-0,03*
Gemiddelde percentielgroep vermogen	0,69	0,65	-0,04*
Aandeel hoogopgeleiden	0,64	0,68	0,04*
Aandeel niet-werkenden (afgelopen 4 jaar)	-0,61	-0,60	0,01*

* p<,01.

3.5 Samenvatting en conclusies

In dit hoofdstuk is onderzocht hoe groot de verschillen in leefbaarheid tussen buurten zijn; waar de verschillen tussen buurten het grootst zijn en in hoeverre verschillen in leefbaarheid van buurten samenhangen met de sociaal-economische status van buurten. De samenhang met de sociaal-economische status van een buurt geeft de mate van sociale ongelijkheid in leefbaarheid weer. De sociale ongelijkheid in leefbaarheid is hiermee voor het eerst goed in beeld gebracht, omdat bewonerskenmerken niet langer onderdeel zijn van de Leefbaarometer 3.0 én omdat het CBS gedetailleerde data over de sociaal-economische samenstelling van buurten beschikbaar heeft gemaakt.

²² De lichte afname in de correlatie is wel statistisch significant.

De grootste verschillen tussen buurten in leefbaarheid zijn te vinden in de grote(re) steden. De G4-gemeenten (Den Haag, Utrecht, Rotterdam en Amsterdam) staan in de top-5 van gemeenten met de grootste verschillen in leefbaarheid tussen buurten in de gemeente.

Er is sprake van grote sociale ongelijkheid in leefbaarheid. Er blijken sterke positieve verbanden te bestaan tussen de sociaaleconomische status van een buurt en de leefbaarheid van een buurt in 2020; de sociale ongelijkheid in leefbaarheid. We vinden sterke verbanden of we nu kijken naar de samengestelde sociaaleconomische status schaal (SES-WOA) of naar de onderliggende scores voor inkomen, vermogen, opleidingsniveau of arbeidsverleden van de bewoners van buurten. Ter illustratie: Zonder het meewegen van de sociaaleconomische kenmerken van de buurt is de kans 68% dat een buurt een goede of hogere leefbaarheid heeft. Als rekening wordt gehouden met bijvoorbeeld het opleidingsniveau, dan zien we dat als één op de vijf bewoners in een buurt hoogopgeleid is, de kans dat een buurt een goede leefbaarheid heeft slechts 16% is. Wanneer het aandeel hoogopgeleiden verdubbelt naar twee op vijf bewoners dan stijgt de kans naar 67%, en bij een aandeel hoogopgeleiden van drie op vijf is de kans dat de buurt een goede leefbaarheid heeft al 95%.

De sociale ongelijkheid in leefbaarheid verschilt per gemeente en ook regionaal. Zo lijkt het verband tussen sociaaleconomische status en leefbaarheid van buurten sterker te zijn in de grote(re) steden dan in de kleine(re) gemeenten. Verder springt een aantal regio's met grotere sociale ongelijkheid in leefbaarheid (sterkere correlaties) eruit. De ongelijkheid lijkt hoger te zijn in 't Gooi, in een aantal Veluwe gemeenten, de regio IJsselmonde en in het oosten van Groningen.

Hoe homogeen of divers een buurt sociaaleconomisch gezien is, maakt niet veel uit voor de leefbaarheid van buurten. Alleen het armste kwart van de buurten werd wat minder leefbaar als de sociaaleconomische verschillen in de buurt waren toegenomen in de periode 2014-2020. Dit verband valt echter in het niet bij het zeer sterke positieve verband tussen (veranderingen in) het gemiddelde sociaaleconomische niveau van de buurt en de leefbaarheid.

Verder blijkt dat de sociale ongelijkheid in leefbaarheid tussen 2014 en 2020 nagenoeg gelijk is gebleven. Al krijgt de ongelijkheid wel een iets andere vorm. Zo is de samenhang tussen leefbaarheid van een buurt en het gemiddelde inkomens- en vermogensniveau licht afgenomen, terwijl het verband met het aandeel hoogopgeleiden juist is toegenomen.

4 Ondermijnende criminaliteit en ervaren onveiligheid

Wat kunt u verwachten bij dit thema?

Ondermijnende criminaliteit in een gemeente hangt sterk samen met onveiligheidsgevoelens van bewoners. Dat is in het bijzonder zo voor (ontruiming van) hennepkwekerijen en het aandeel verdachte en veroordeelde bewoners voor drugs- en vermogensmisdrijven in een gemeente. Veel (indicaties voor) ondermijnende criminaliteit en de ervaren onveiligheid van bewoners gaan veelal samen in steden, maar is daar niet toe beperkt. Er zijn ook kleinere gemeenten waar dit speelt. Wel is het relatief vaak zo dat in kleinere gemeenten met indicaties voor ondermijnende criminaliteit bewoners zich niet evenredig onveilig voelen. In die gemeenten is de sociale samenhang vaak sterk, wat hierin een rol lijkt te spelen.

Er is de laatste jaren veel aandacht voor ondermijnende criminaliteit. Het Openbaar Ministerie²³ definieert georganiseerde ondermijnende criminaliteit als "misdad die maatschappelijke structuren of het vertrouwen daarin schaadt. Deze vorm van criminaliteit gaat niet zelden gepaard met geweld, bedreiging en intimidatie met als doel het verdienen van zoveel mogelijk geld." Het gaat dan bijvoorbeeld om drugsproductie en -handel, het witwassen en veiligstellen van criminele winsten en de activiteiten die daarbij komen kijken zoals intimidatie, omkoping en excessief geweld. Daarbij wordt misbruik gemaakt van legale logistieke en economische voorzieningen en financiële en juridische adviseurs en worden kwetsbare jongeren gerekruteerd voor het 'vuile werk'. In het dashboard Zicht op Ondermijning,²⁴ dat is geïnitieerd door het ministerie van BZK, is een groot aantal gegevens verzameld die nader inzicht geven in de mate waarin een aantal van de zaken die aan ondermijnende criminaliteit gerelateerd zijn lokaal voorkomen.²⁵ Het gaat onder meer om:

- Aanwezigheid drugsproblematiek, waaronder:
  - Hennepkwekerijen
  - Delicten
  - Verdachten
  - Familienetwerken

---

²³ <https://www.om.nl/onderwerpen/ondermijnende-criminaliteit>

²⁴ <https://www.zichtopondermijning.nl/>

²⁵ De indicatoren zijn gebaseerd op (combinaties van) gegevens van het CBS, het Openbaar Ministerie, Kamer van Koophandel, gemeenten, het Kadaster en de Financial Intelligence Unit (FIU).

- Jonge aanwas
- Potentieel misbruik van vastgoed, waaronder:
  - Aandelen verblijfsobjecten in bezit van personen met risico-indicatoren
  - Aandelen verblijfsobjecten in bezit van bedrijven met risico-indicatoren
  - Vaak verhandelde woningen
  - Onverklaarbare woningaankopen
- Witwasgevoelige branches, blijkend uit onder meer:
  - Aandeel vestigingen witwasgevoelige branches
  - Afwijkende omzetten
  - Veroordelingen (bedrijf, eigenaar of bestuurder)
  - Opvallende kenmerken van bedrijven

De gegevens in het dashboard zijn beschikbaar op het niveau van gemeenten, CBS-wijken en voor een deel van de indicatoren op het niveau van CBS-buurtten. De meetperiodes verschillen per indicator. Niet elke indicator leent zich even goed voor nadere analyse, bijvoorbeeld omdat er veel ontbrekende waarden zijn in de registraties of als gevolg van onthullingsrestricties, omdat er geen recente gegevens beschikbaar zijn, of er alleen uitkomsten op een hoog schaalniveau (regio's) beschikbaar zijn.

In dit hoofdstuk verkennen we in welke mate een aantal van de indicatoren voor ondermijnende criminaliteit samenhangt met de dimensie Overlast en onveiligheid van de Leefbaarometer en met de indicator 'ervaren onveiligheid' in het bijzonder.²⁶ De aandacht gaat vooral uit naar de indicator 'ervaren onveiligheid' omdat de interpretatie hiervan eenduidig is: het gaat om hoe onveilig bewoners zich in hun buurt voelen. Dat is waar we in dit hoofdstuk primair in geïnteresseerd zijn. In de dimensie Overlast en onveiligheid van de Leefbaarometer zitten meerdere indicatoren en is het (dus) minder scherp waar de samenhang door komt: ervaren overlast, ervaren onveiligheid of het voorkomen van specifieke misdrijven. Voor een aantal indicatoren uit het dashboard Zicht op Ondernijning worden voor de volledigheid de samenhangen met de dimensie Overlast en onveiligheid en met de totaalscore van de Leefbaarometer weergegeven. Dan blijkt dat de samenhang met de dimensie Overlast en onveiligheid veelal in dezelfde orde van grootte ligt en dat die met de totaalscore van de Leefbaarometer logischerwijs kleiner is.

---

²⁶ Hierbij gebruiken we de bewerkte en op het meetjaar 2018 gestandaardiseerde score van ervaren overlast en onveiligheid die ook in de Leefbaarometer wordt gebruikt. Het gemiddelde ligt daarbij net iets boven 0. Een hogere score betekent meer ervaren onveiligheid en een lagere score minder ervaren onveiligheid.

De verwachting is dat een deel van de indicatoren uit het dashboard Zicht op Ondernijning zich aan de waarneming van bewoners onttrekt en dus niet zal samenhangen met de onveiligheid die zij ervaren, terwijl andere indicatoren daar juist wel mee samenhangen. Omdat de gegevens van het dashboard Zicht op Ondernijning in ruimtelijke zin niet bijzonder specifiek zijn en niet voor alle gemeenten en wijken beschikbaar zijn (als gevolg van onthullingsrestricties), verwachten we a priori geen bijzonder sterke samenhangen. Dit hoofdstuk gaat verder in op:

1. welke indicatoren uit het dashboard Zicht op Ondernijning samenhangen met ervaren onveiligheid;
2. in welke (typen) gebieden er sprake is van een samenloop van indicatoren uit Zicht op Ondernijning en ervaren onveiligheid: wat zijn de gebieden met (relatief) veel ondernijnende criminaliteit en (relatief) veel ervaren onveiligheid;
3. In welke (typen) gebieden de samenloop juist veel minder sterk is: wat zijn de gebieden met (relatief) veel indicaties voor ondernijnende criminaliteit en (relatief) weinig ervaren onveiligheid.

De relaties tussen de indicatoren uit Zicht op Ondernijning en de ervaren onveiligheid in de Leefbaarometer worden zoveel mogelijk gebaseerd op peiljaar 2019 voor Zicht op Ondernijning en meetjaar 2020 voor de Leefbaarometer. De analyses worden uitgevoerd op het niveau van gemeenten en van wijken. We zijn bij de analyses geïnteresseerd in samenhangen op het niveau van gemeenten of wijken. Hoeveel inwoners de gemeenten of wijken hebben, doet er daarbij niet toe. Bij de berekening van de samenhangen wordt dan ook niet gewogen voor inwonertal van de gemeenten of wijken. Zouden we dat wel doen, dan zijn de samenhangen gemiddeld genomen overigens groter omdat de uitzonderingen op de regel vaker in de kleinere gemeenten te vinden zijn.

4.1 Drugsproblematiek

Hennepwekerijen

Het aantal ontruimde hennepwekerijen is een indicatie van de mate waarin er in een gebied hennepwekerijen zijn en daarmee van de ondernijnende criminaliteit die ermee samenhangt. In het dashboard Zicht op Ondernijning zijn van 247 gemeenten gegevens opgenomen over ontruimde hennepwekerijen in 2019. Van de ontbrekende gemeenten kan niet worden aangenomen dat daar geen hennepwekerijen zijn omdat in het dashboard een minimumaantal van tien wordt aangehouden (en wordt afgerond op tientallen)

in verband met het onthullingsrisico dat door het CBS wordt gehanteerd. In deze 247 gemeenten zijn dus minimaal tien hennepwekerijen ontruimd in 2019.²⁷

Binnen deze groep van gemeenten bestaat een vrij sterke samenhang tussen het aandeel ontruimde hennepwekerijen (als percentage van het aantal woningen in de gemeente) en de ervaren onveiligheid²⁸ in de gemeente ($r = 0,55$, $R^2 = 30\%$).²⁹ Hierbij geldt: hoe meer (ontruimde) hennepwekerijen, hoe groter de ervaren onveiligheid in de gemeente. Het is aannemelijk dat de samenhang nog sterker zou zijn als ook de gemeenten waar weinig of geen hennepwekerijen zijn ontruimd in de vergelijking zouden zijn betrokken.³⁰ De gevonden samenhang wordt weergegeven in Figuur 4.1.

We delen de figuur in vier kwadranten in op basis van boven- en benedengemiddelde scores op beide dimensies (weergegeven door de horizontale en verticale lijnen in Figuur 4.1).³¹ In het kwadrant rechtsboven is de groep gemeenten met veel ontruiming en veel ervaren onveiligheid te vinden. Hierin voeren Kerkrade en Heerlen de lijst aan. In Brunssum en Landgraaf zijn er ook veel ontruiming geweest, maar valt het met de ervaren onveiligheid nog mee, hoewel die ook in deze relatief kleine gemeenten groter is dan gemiddeld in Nederland. In het kwadrant rechtsonder zijn de gemeenten te vinden met veel ontruiming, maar met een ervaren onveiligheid die gunstiger is dan gemiddeld. Dit zijn vaak wat kleinere gemeenten zoals Nuenen, Gerwen en Nederwetten, Asten, Druten en Pekela. Ook in deze gemeenten lijkt er - afgemeten aan het aandeel ontruiming - sprake van bovengemiddelde ondermijnende criminaliteit, maar de ervaren onveiligheid van de bewoners is er minder groot dan in de wat grotere gemeenten.

---

²⁷ Van een aantal gemeenten zijn ook gegevens uit gemeentelijke opgaven bekend. Voor de vergelijkbaarheid van de uitkomsten met de andere gemeenten is ook voor die gemeenten de landelijke opgave van Domein Roerende Zaken (DRZ) aangehouden. Dit is wel een onderschatting van de werkelijke aantallen. Soms scheelt dit veel. Zo is het aantal ontruiming in Rotterdam in 2019 volgens DRZ 990 en volgens de gemeentelijke opgave 2.610.

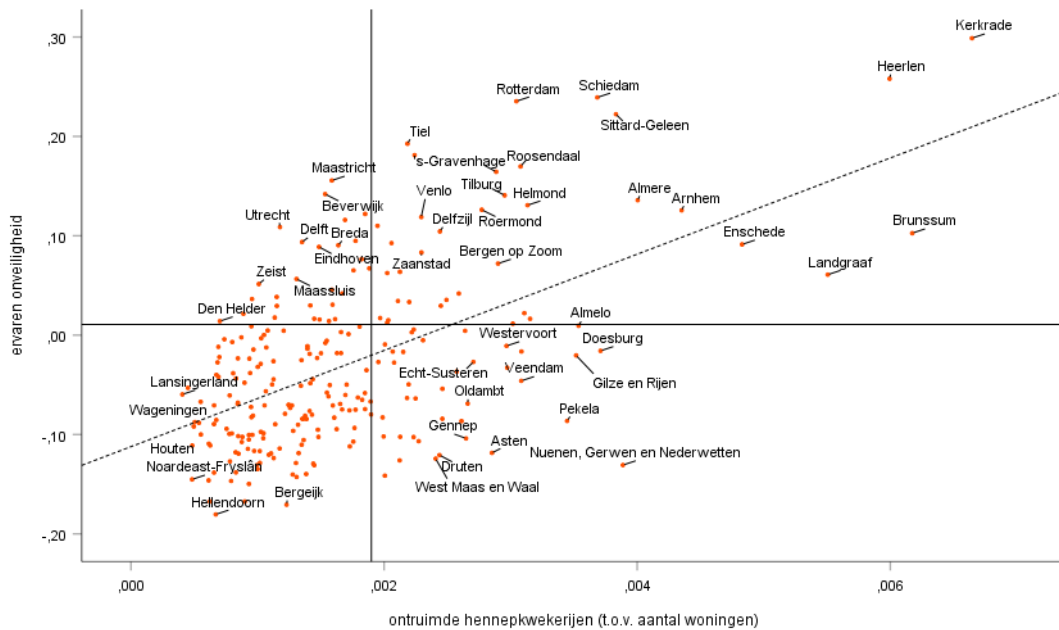
²⁸ Ook met de andere indicatoren in de dimensie Overlast en onveiligheid zijn er samenhangen. De samenhang met ervaren onveiligheid is het sterkst.

²⁹ De samenhang wordt weergegeven met de Pearson correlatiecoëfficiënt (r), die kan variëren van -1 (maximaal negatieve samenhang) tot +1 (maximaal positieve samenhang). Een waarde '0' staat voor 'geen samenhang'. De verklaarde variantie (R^2), die aangeeft hoeveel de verschillen in de ene variabele de verschillen in de andere variabele verklaren, is het kwadraat van de correlatiecoëfficiënt.

³⁰ Als we aannemen dat het aantal ontruiming in de ontbrekende gemeenten nul is, geldt $r = 0,61$, wat dit vermoeden bevestigt.

³¹ Voor de indeling in kwadranten in deze figuur is gebruikgemaakt van naar woningen/huishoudens gewogen gemiddelden.

Figuur 4.1 Samenhang aandeel ontruimde hennepkwekerijen en ervaren onveiligheid in gemeenten

Noot. De gelabelde gemeenten in de figuur worden ter illustratie weergegeven zodat er een indruk ontstaat van welk type gemeente waar te vinden is. Het gaat niet om een top-10 of top-20 'hoogst' of 'laagst' scorende gemeenten.

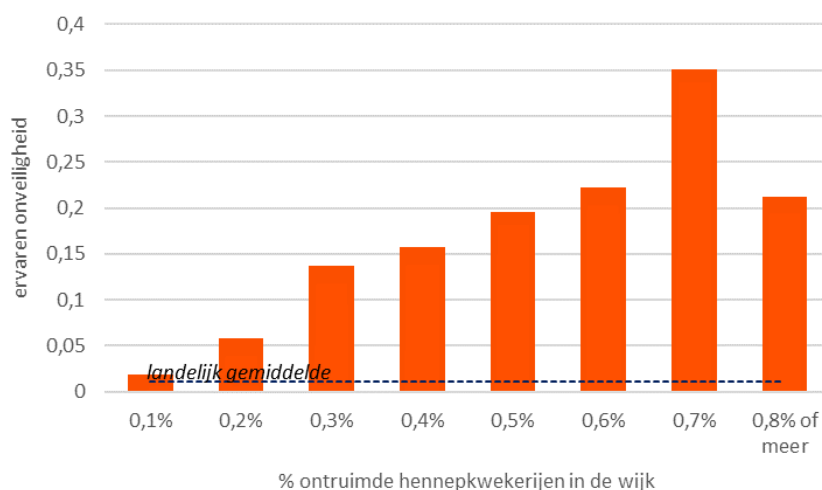
In de twee kwadranten met een lager dan gemiddeld aandeel ontruiming valt op dat er relatief weinig gemeenten zijn waarin weinig ontruiming zijn en de ervaren onveiligheid groot is (kwadrant linksboven). Omgekeerd telt het kwadrant met weinig ontruiming en een gunstige ervaren onveiligheid juist veel gemeenten.

Meer in algemene zin moet overigens in ogenschouw worden genomen dat een gemiddeld hoog niveau van ervaren onveiligheid in kleinere gemeenten misschien wel zwaarder zou moeten wegen dan eenzelfde niveau in grote gemeenten. In grote gemeenten zijn er namelijk meer andere bronnen van onveiligheid die bijvoorbeeld in het centrum van die gemeenten een belangrijke rol spelen in de veiligheidsbeleving. Daarbij geldt dat er in grote gemeenten bij een ongunstige gemiddelde ervaren onveiligheid er ook nog altijd buurten en wijken zijn waar de situatie gunstig is. In kleinere gemeenten is er veel minder ruimte voor een dergelijke variatie.

Voor een vergelijking op het niveau van wijken hebben de onthullingsrestricties (minimum aantal van tien) en de verschillende bronnen voor de gegevens een nog groter effect dan voor een vergelijking op gemeentenniveau. De kans op minimaal tien ontruiming in een

wijk is vanzelfsprekend kleiner dan in een hele gemeente. Er zijn dus per definitie veel ‘missende’ wijken, waar meer dan nul, maar minder dan tien ontruimingen hebben plaatsgevonden. Daarnaast zijn voor een aantal wijken alleen gegevens bekend uit gemeentelijke bronnen. Voor vergelijkingen binnen een gemeente zijn de gemeentelijke gegevens preferent, voor een vergelijking tussen wijken van verschillende gemeenten zal moeten worden teruggevallen op de landelijke dataset. Daarin zijn voor 2019 slechts gegevens voor 353 wijken bekend. Al deze 353 wijken zijn dus wijken waarin veel (minimaal tien) hennepkwekerijen zijn ontruimd. Het is aannemelijk dat in het merendeel van deze wijken de ervaren onveiligheid ongunstig is. Dat is ook terug te zien in Figuur 4.2.

Figuur 4.2 Gemiddelde ervaren onveiligheid naar aandeel ontruimingen hennepkwekerijen in de wijk

In alle wijken waar ontruimingen zijn geweest, is de score voor ervaren onveiligheid ongunstiger dan gemiddeld in Nederland. Die ervaren onveiligheid neemt bovendien – zelfs binnen deze groep wijken – toe als het aandeel ontruimingen groter is. Alleen in de groep wijken met meer dan 0,8% ontruiming (als aandeel van de panden in de wijk) is de ervaren onveiligheid weer minder groot. In deze groep zitten echter deels ook atypische wijken zoals bedrijventerreinen waar het aantal ontruimingen ten opzichte van het aantal panden al snel groter is dan in een woonwijk. Ook wonen er in veel van deze wijken weinig bewoners. Hoewel een goede vergelijking met ervaren onveiligheid over de gehele range van wijken in Nederland dus niet mogelijk is door ontbrekende data, is het zelfs binnen de selectie van wijken waar ontruimingen hebben plaatsgevonden zo dat naarmate het aandeel ontruiming groter is, de ervaren onveiligheid ongunstiger is. Hennepkwekerijen (en in ieder geval de ontruiming daarvan) lijken dus door te werken in de ervaringen van bewoners.

Delicten

Een aantal delicten wordt in het bijzonder geassocieerd met ondermijnende criminaliteit. Dit zijn drugsdelicten, vermogensdelicten en witwassen. Van deze delicten wordt in het dashboard Zicht op Ondermijning bijgehouden hoeveel verdachten er zijn en hoeveel veroordelingen (m.u.v. witwassen waarvan nog niet voldoende veroordelingen bekend zijn om te worden opgenomen in het dashboard). Bij de verdachten van drugsdelicten wordt onderscheid gemaakt tussen jongeren en de totale groep. De beschikbare indicatoren worden in het schema in Tabel 4.1 weergegeven.

Tabel 4.1 Overzicht beschikbare indicatoren voor delicten in het dashboard Zicht op Ondermijning

	Verdachten 18-23 jaar	Verdachten totaal	Veroordelingen
Drugsdelict	x	x	x
Vermogensdelict		x	x
Witwassen		x	

Niet voor alle indicatoren zijn gegevens over evenveel gemeenten beschikbaar. Voor verdachten van witwassen zijn gegevens van 81 gemeenten bekend en voor verdachten van vermogensdelicten van 352 gemeenten (op drie na alle gemeenten in 2020). Dat maakt het lastig om tussen de indicatoren te vergelijken welke de sterkste samenhang vertoont met ervaren onveiligheid. Immers, als er veel gemeenten ontbreken, mist ook een belangrijk deel van de benodigde informatie: de gemeenten waar weinig of geen verdachten of veroordeelden zijn.

Alle indicatoren hangen op gemeenteniveau samen met ervaren onveiligheid. Hoe meer verdachten of veroordeelden van genoemde misdrijven, hoe sterker de ervaren onveiligheid. De samenhang is het sterkst (zie Tabel 4.2) voor het aandeel verdachten van vermogensdelicten ($r = 0,800$, $R^2 = 64\%$) en het zwakst voor het aandeel jonge verdachten van drugsdelicten ($r = 0,291$, $R^2 = 8\%$). Opvallend is ook de samenhang met de gehele dimensie Overlast en onveiligheid van de Leefbaarometer. Deze is voor het aandeel verdachten van vermogensmisdrijven zelfs nog sterker dan alleen met de ervaren overlast en onveiligheid ($r = -0,874$, $R^2 = 76\%$). Dat is opvallend omdat in de dimensie Overlast en onveiligheid weliswaar ook misdrijven zijn opgenomen, maar vermogensdelicten daar geen deel van uitmaken. De samenhang met de totaalscore van de Leefbaarometer is het grootst voor het aandeel veroordeelden van drugsdelicten ($r = -0,499$, $R^2 = 25\%$).

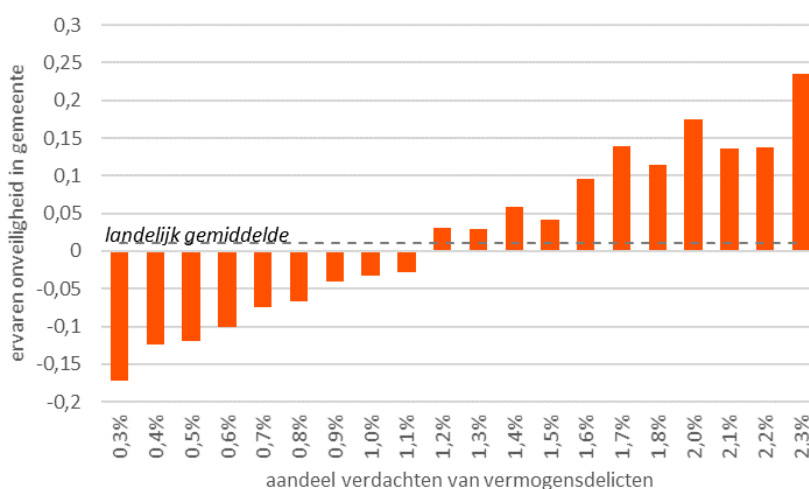
Tabel 4.2 Samenhang delicten met ervaren onveiligheid, dimensie Overlast en onveiligheid en de totaalscore van de Leefbaarometer (gemeenten)

	Ervaren on- veiligheid	Dimensie Overlast en onveiligheid	Totaalscore Leef- baarometer	Aantal ge- meenten
drugsdelict - verdachten	0,670	-0,664	-0,462	349
drugsdelict - jong verdachten	0,291	-0,277	-0,175	293
drugsdelict veroordeelden	0,713	-0,664	-0,499	331
vermogensdelict - verdachten	0,800	-0,874	-0,452	352
vermogensdelict - veroordeeld	0,755	-0,824	-0,469	349
witwassen - verdachten	0,380	-0,391		81

Noot. Alle getoonde samenhangen zijn significant op $p < 0,01$; niet-significante relaties zijn weggelaten

De samenhang tussen het aandeel verdachten van vermogensdelicten in de gemeente en de ervaren onveiligheid is weergegeven in Figuur 4.3. Als het aandeel verdachten in een gemeente groter is dan 1,2% dan is de ervaren onveiligheid in de gemeente ook hoger dan gemiddeld in Nederland.

Figuur 4.3 Gemiddelde ervaren onveiligheid naar aandeel verdachten van vermogensdelicten in de gemeente

De relatie tussen het aandeel verdachten in een gemeente en de ervaren onveiligheid geldt echter ook bij minder verdachten. In gemeenten met 0,5% verdachten van vermogensmisdrijven voelen de bewoners zich gemiddeld genomen veiliger dan in gemeenten met 0,7% verdachten. Ook is de ervaren onveiligheid in beide typen gemeenten gunstiger

dan gemiddeld in Nederland. In de gemeenten met relatief veel verdachten van vermogensmisdrijven is wat meer variatie te zien. Dat komt omdat het hier om soms kleine aantallen gemeenten gaat. Hoe de verdeling er op het niveau van afzonderlijke gemeenten uitziet, is weergegeven in Figuur 4.4.

In 48 gemeenten zijn er bovengemiddeld veel verdachten van vermogensdelicten en is de ervaren onveiligheid ongunstiger dan gemiddeld. Deze gemeenten zijn te vinden in het kwadrant rechtsboven in Figuur 4.4. Het gaat veelal om grote(re) gemeenten, maar er is ook een aantal kleinere gemeenten dat er ongunstig uitspringt, zoals Tiel, Capelle, Nieuwegein en Diemen, maar ook Gouda, Hoorn, Nissewaard en Brunssum. Dat de samenhang zo sterk is, zorgt er ook voor dat er maar weinig gemeenten zijn met relatief veel verdachten van vermogensdelicten en een relatief gunstige ervaren onveiligheid, het kwadrant rechtsonder. De meeste zitten dan in de buurt van het gemiddelde. Ook gemeenten met een ongunstige positie op ervaren onveiligheid maar juist weinig verdachten van vermogensdelicten zijn er niet veel (kwadrant linksboven). Vaals, Stein en Alphen-Chaam zijn de meest opvallende.

Figuur 4.4 Samenhang verdachten van vermogensmisdrijven en ervaren onveiligheid per gemeente

Noot. De gelabelde gemeenten in de figuur worden ter illustratie weergegeven zodat een indruk ontstaat van welk type gemeente waar te vinden is. Het gaat niet om een top-10 of top-20 'hoogst' of 'laagst' scorende gemeenten.

Ook op het niveau van wijken is er een samenhang tussen het aandeel verdachten/veroordeelden van delicten en de ervaren onveiligheid (zie Tabel 4.3). Die samenhang is echter minder sterk dan op gemeenteniveau (vergelijk met Tabel 4.2). Wel geldt – net als op gemeenteniveau – dat de samenhang tussen het aandeel verdachten van vermogensdelicten in een wijk het sterkst samenhangt met ervaren onveiligheid. Wat zich hier vermoedelijk wreekt, is de ondergrens voor het aantal waarnemingen dat wordt gehanteerd om onthulling tegen te gaan. Dat er in een wijk meer dan tien mensen zijn veroordeeld voor bijvoorbeeld een drugsdelict komt relatief weinig voor. Voor geheel Nederland is dat het geval in 910 van de 3.151 wijken (29%) waar Leefbaarometergegevens voor zijn. Van de overige 71% is geen score bekend, terwijl er tussen die wijken vermoedelijk ook relevante verschillen bestaan (zowel in aandelen verdachten/veroordeelden als in ervaren onveiligheid). Er zijn 42 wijken waar minimaal tien mensen verdacht zijn van witwassen.

Tabel 4.3 Samenhang delicten met ervaren onveiligheid, dimensie Overlast en onveiligheid en de totaalscore van de Leefbaarometer (wijken)

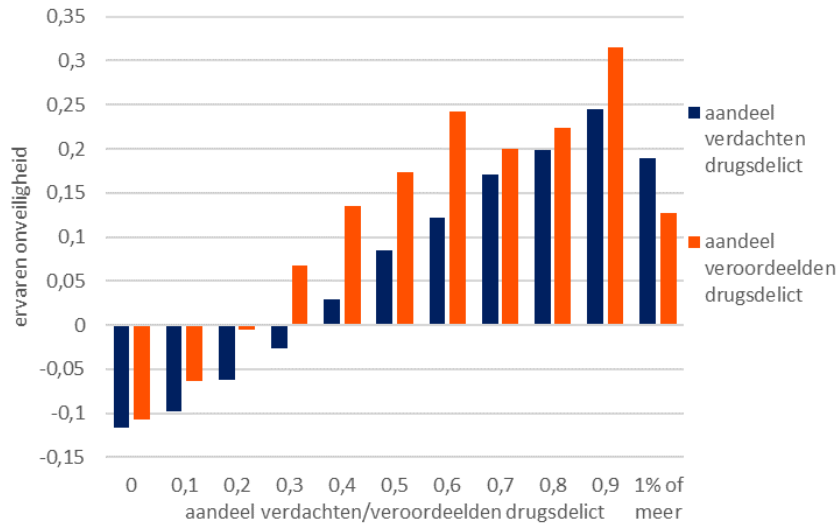
	Ervaren on- veiligheid	Dimensie Overlast en onveiligheid	Totaalscore Leef- baarometer	Aantal wijken
drugsdelict - verdachten	0,279	-0,254	-0,132	1.242
drugsdelict - jong verdachten	0,177	-0,153		480
drugsdelict - veroordeelden	0,099			910
vermogensdelict - verdachten	0,310	-0,316	-0,150	1.924
vermogensdelict - veroordeelden	0,138	-0,136		1.487
witwassen - verdachten				42

Noot. Alle getoonde samenhangen zijn significant op $p < 0,01$; niet-significante relaties zijn weggelaten

Hoewel de samenhangen op wijkniveau niet bijzonder sterk zijn, is het niveau van ervaren onveiligheid in wijken waar veel verdachten/veroordeelden zijn, wel duidelijk minder gunstig dan in wijken met een beperkt aandeel. In Figuur 4.5 wordt dit getoond voor drugsdelicten, waarbij alle wijken zonder waarnemingen op '0' verdachten/veroordeelden zijn gezet. In de wijkgemiddelden naar aandeel veroordeelden zit vrij veel variatie. Dit komt doordat het hier om kleinere aantallen gaat. Opvallend is verder de relatief gunstige ervaren onveiligheid in wijken met meer dan 1% verdachten/veroordeelden. Dit speelt ook een rol bij de beperkte samenhang. Het gaat hier – vergelijkbaar met wat hiervoor over hennepkwekerijen is gemeld – voor een groot deel om 'bijzondere' wijken met betrekkelijk weinig bewoners.

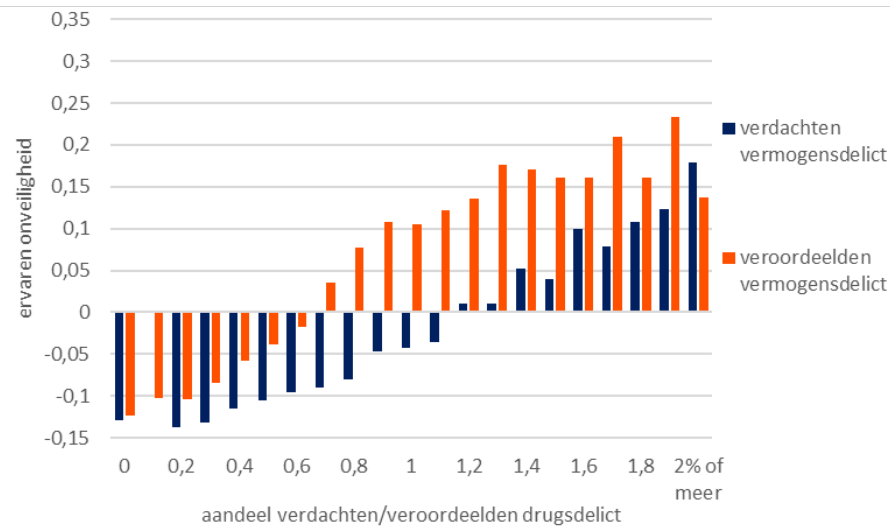

Figuur 4.5 Ervaren onveiligheid naar aandeel verdachten/veroordeelden van drugsdelicten in een wijk

De relatie tussen aandeel verdachten/veroordeelden in een wijk en de ervaren onveiligheid van bewoners in diezelfde wijk is voor vermogensdelicten weergegeven in Figuur 4.6. Vergelijking met Figuur 4.5 levert een aantal opvallende verschillen op.

Figuur 4.6 Ervaren onveiligheid naar aandeel verdachten/veroordeelden van vermogensdelicten in een wijk

Allereerst wordt duidelijk dat het aandeel verdachten/veroordeelden van vermogensdelicten gemiddeld genomen groter is dan het aandeel verdachten/veroordeelden van

drugsdelicten. Daarnaast blijkt dat de omslag naar een minder dan gemiddeld in Nederland ervaren onveiligheid voor het aandeel verdachten van vermogensdelicten behoorlijk hoog ligt: op circa 1,3%. Bij de drugsdelicten was dat 0,4%. Bij vermogensdelicten is er ook een groot verschil in de relatie van verdachten en veroordeelden met het niveau van ervaren onveiligheid. Waar het omslagpunt (meer ervaren onveiligheid dan gemiddeld in Nederland) bij verdachten van vermogensdelicten op 1,3% ligt, is dat bij de veroordeelden 0,7%. Voor drugsdelicten is dat verschil veel minder groot (namelijk 0,4% en 0,3%).

Hoewel de samenhang tussen het aandeel verdachten van vermogensdelicten en ervaren onveiligheid dus groter is dan de samenhang van het aandeel verdachten van drugsdelicten en ervaren onveiligheid lijkt de 'impact' net andersom te verlopen. Waar het pas vanaf een aandeel van 1,3% verdachten van vermogensdelicten in een wijk zo is dat er een meer dan gemiddelde ervaren onveiligheid is, is dat voor verdachten van drugsdelicten al het geval bij een aandeel van 0,4%. Ook de niveaus van ervaren onveiligheid komen lager (dus gunstiger) uit bij grotere aandelen verdachten van vermogensdelicten dan bij grotere aandelen verdachten van drugsdelicten.

Sociale factoren: familienetwerken en hoog-risico jongeren

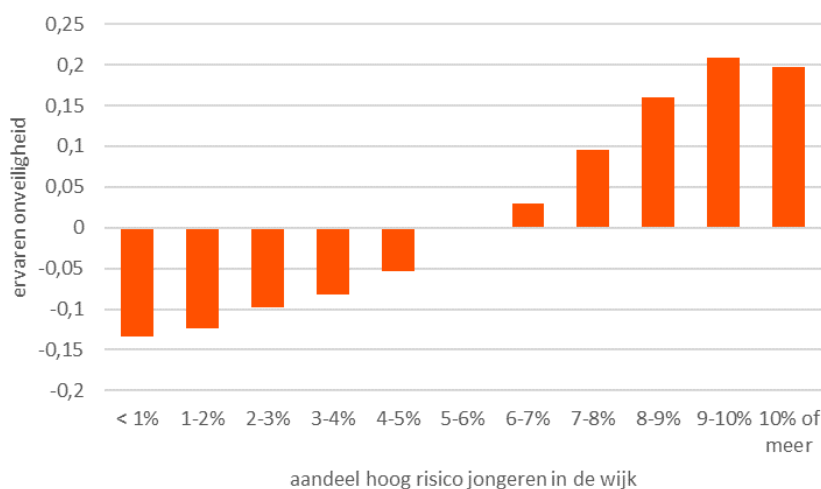
Onderzoek toont aan dat vertrouwensbanden in ondermijnende en georganiseerde (drugs)criminaliteit een belangrijke rol kunnen spelen. Daarbij kunnen familiebanden belangrijk zijn. Om die reden is in het dashboard Zicht op Ondermijning gekeken naar het aandeel verdachten van drugsdelicten (vervaardiging van softdrugs en/of harddrugs en handel in harddrugs) van wie familieleden (al dan niet in dezelfde gemeente woonachtig) in dezelfde periode ook verdacht zijn geweest van drugsdelicten. Dit blijkt vooral in kleinere gemeenten aan de orde te zijn. Gemeenten die er uitspringen zijn onder meer Best, Rhenen, Brummen, Lingewaard en Rucphen. Dit zijn geen gemeenten waar de ervaren onveiligheid opvallend ongunstig is. Voor deze indicator is dan ook een licht negatieve relatie met de ervaren onveiligheid: hoe meer familienetwerken een rol spelen in de drugscriminaliteit in een gemeente, hoe gunstiger de ervaren onveiligheid binnen de gemeenten waarin familienetwerken aan de orde zijn.

In grotere gemeenten lijkt de georganiseerde drugscriminaliteit meer door aanwas van kinderen/jongeren te verbreden. In het dashboard Zicht op Ondermijning is hiervoor onder meer een indicator 'hoog-risico jongeren' ontwikkeld. Het gaat om een aanduiding op gebiedsniveau van de kwetsbaarheid van jongeren (8-23 jaar) om drugsverdachte te worden. Het gaat dus niet om feitelijke verdachten maar om de kans die jongeren – gegeven hun persoonlijke situatie en omstandigheden – lopen om in de drugscriminaliteit te

belanden. Hoewel het bij deze indicator niet om feitelijke drugsproblematiek gaat, is er zowel op wijk- als gemeenteniveau een behoorlijk sterke samenhang tussen het aandeel hoog-risico jongeren en ervaren onveiligheid. De samenhang verklaart iets minder dan de helft van de verschillen in ervaren onveiligheid ($R^2 = 45\%$). Het verband is duidelijk: hoe meer hoog-risico jongeren, hoe groter de ervaren onveiligheid in de wijk (zie Figuur 4.7). Bij meer dan 10% hoog-risico jongeren is er geen duidelijke toename meer.

Vanaf 6 à 7% hoog-risico jongeren is de ervaren onveiligheid ook ongunstiger dan gemiddeld in Nederland. Het zijn niet alleen de grote steden met een groot aandeel hoog-risico jongeren. Hoewel Rotterdam het hoogst uitkomt, bestaat de top-15 van gemeenten - naast Rotterdam - namelijk uit: Kerkrade, Vlaardingen, Gorinchem, Appingedam, Helmond, Roosendaal, Zaanstad, Roermond, Purmerend, Zoetermeer, Vlissingen, Bergen op Zoom, Den Helder en Zandvoort. Niet in al die gemeenten is de ervaren onveiligheid relatief groot, maar gemiddeld genomen is het wel zo dat waar veel hoog-risico jongeren worden voorspeld, de ervaren onveiligheid ongunstiger is.

Figuur 4.7 Ervaren onveiligheid naar aandeel hoog-risico jongeren in de wijk

4.2 Potentieel misbruik van vastgoed

In het dashboard Zicht op Ondernijning worden indicatoren gepresenteerd die inzicht geven in het risico dat vastgoed mogelijk wordt gebruikt voor het witwassen van (crimineel)

geld of andere vormen van misbruik. Daarvoor wordt gekeken naar kenmerken van personen en bedrijven die als eigenaar betrokken zijn bij transacties van vastgoed en naar kenmerken van de transacties/objecten.

Kenmerken van personen die zijn meegenomen, zijn:

- In afgelopen vijf jaar veroordeelde eigenaar;
- Eigenaar met buitenlands adres;
- Laag inkomen en vermogen (minstens één verblijfsobject);
- Meerbezit: drie tot en met vijf verblijfsobjecten;
- Meerbezit: meer dan vijf verblijfsobjecten.

Kenmerken van bedrijven die zijn meegenomen, zijn:

- Stichtingen (exclusief woningcorporaties) met een alleen- en beroepsbestuurder;³²
- Stichtingen (exclusief woningcorporaties) met een alleenbestuurder;
- Stichtingen (exclusief woningcorporaties) met een beroepsbestuurder.

Het kenmerk van objecten dat is meegenomen is of een bestaande particuliere koopwoning in de twintig jaar voorafgaand aan het peiljaar meer dan vijf keer verkocht is (vaak verhandelde woningen).³³

Kenmerken van de hypotheeknemer (degene die de lening verstrekt) die zijn meegenomen, zijn:

- Persoon (en geen ouder van koper);
- Buitenlands rechtspersoon.

Er wordt onderscheid gemaakt naar woningen, niet-woningen en het totaal van alle verblijfsobjecten. Van niet-woningen zijn vaak minder kenmerken beschikbaar. Om die reden komt deze categorie niet in veel gemeenten voor bij de risico-indicatoren. We gaan om die reden in deze paragraaf alleen in op woningen en op het totaal van de verblijfsobjecten. De gegevens bij dit thema die in deze paragraaf zijn verwerkt hebben peiljaar 2018. We gaan

---

³² Een beroepsbestuurder is een natuurlijk persoon die meer dan vijf stichtingen bestuurt.

³³ Als aandeel van de woningvoorraad varieert dit - binnen de gemeenten waar het wordt geconstateerd - tussen de 0,02% en 0,2%. In het dashboard wordt dit in alle gevallen afgerond tot 0%. We hebben deze aandelen herberekend op basis van de aantallen die in het dashboard worden vermeld.

ervan uit dat deze nog steeds op een zinvolle manier met de uitkomsten van de Leefbaarometer kunnen worden vergeleken. Een aantal andere indicatoren die wel in het dashboard zijn opgenomen, maar niet in deze paragraaf (onverklaarbare transacties, verdachte transacties) heeft als meest recente (of enige) peiljaar 2015 of 2016. Die laten we buiten beschouwing omdat dat verschil met het meetjaar van de Leefbaarometer te groot is. Ook sommige combinaties (transacties van woningen met stichtingen met alleen- en beroepsbestuurders bijvoorbeeld) zijn buiten de analyses gelaten omdat er te weinig gemeenten zijn (N=9 bij deze combinatie) met waarnemingen.

De samenhang van de indicatoren voor (potentieel) misbruik van vastgoed met ervaren onveiligheid is op het gemeenteniveau weergegeven in Tabel 4.4. Daarin is te zien dat een aantal indicatoren de verwachte positieve samenhang laat zien, maar een aantal ook nauwelijks samenhangt met ervaren onveiligheid of er zelfs negatief mee samenhangt. Of er relatief veel woningen in een gemeente een veroordeelde eigenaar hebben, vertoont de sterkste samenhang met ervaren onveiligheid in die gemeente. Dit hoeft echter niet met het woningbezit zelf te maken te hebben. We weten immers dat in gemeenten waar veel veroordeelden van delicten zijn, er ook gemiddeld genomen een groter gevoel van onveiligheid heerst (Tabel 4.2). Die samenhangen zijn sterker dan die voor woningbezit van veroordeelde eigenaren. Als in de samenhang bijvoorbeeld wordt gecontroleerd voor het aandeel veroordeelden van vermogensmisdrijven in een gemeente halveert deze tot 0,217. In termen van verklaarde variantie is die reductie groter. De samenhang tussen veroordeelde eigenaren en ervaren onveiligheid verklaart zonder controle voor het aandeel veroordeelden in een gemeente 33% van de verschillen tussen gemeenten. Met controle is dat niet meer dan 5%. Het potentiële misbruik van vastgoed door veroordeelde eigenaren heeft daarmee als indicator geen grote extra invloed op de ervaren onveiligheid bovenop het aandeel veroordeelden in een gemeente. Als zelfstandige indicator, dus bij een een-op-eenvergelijking van de indicator met ervaren onveiligheid, is de samenhang echter wel betekenisvol.

Tabel 4.4 Samenhang indicatoren (potentieel) misbruik van vastgoed met ervaren onveiligheid bewoners (gemeenten)

	woningen		totaal verblijfsobjecten	
	samenhang	aantal gemeenten	samenhang	aantal gemeenten
personen				
veroordeelde eigenaar (afgelopen 5 jaar)	0,571	224	0,541	350
eigenaar met buitenlands adres	0,430	191		334
laag inkomen en vermogen				116
meerbezit: drie t/m vijf verblijfsobjecten		351	-0,157	353
meerbezit: meer dan vijf verblijfsobjecten	0,461	350	0,408	353
bedrijven				
stichtingen met alleen- en beroepsbestuurder			-0,431	45
stichtingen met alleenbestuurder	-0,230	89		216
stichtingen met beroepsbestuurder	-0,355	103	-0,206	248
hypotheeknemers				
persoon (en geen ouder van koper)		76	-	
buitenlands rechtspersoon	0,187	331	-	
objecten				
vaak verhandeld		109	-	

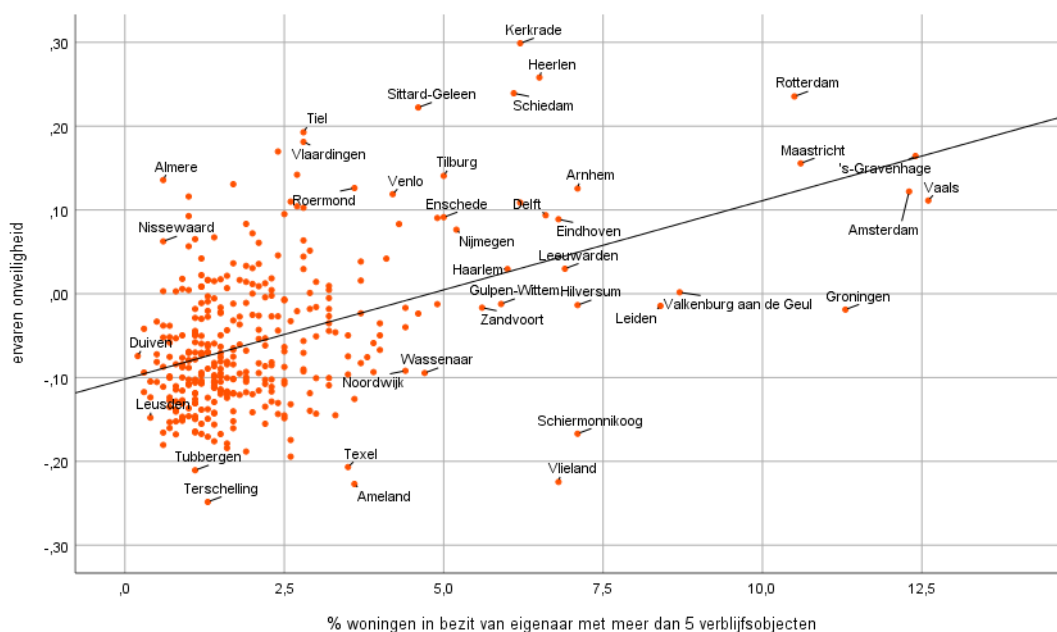
Noot. Alle getoonde samenhangen zijn significant op $p < 0,01$; niet-significante relaties zijn weggelaten

Iets minder sterke samenhangen (circa 20% verklaarde variantie) worden gevonden voor eigenaren met een buitenlands adres en eigenaren die meer dan vijf verblijfsobjecten bezitten. In gemeenten waar woningen vaker in bezit zijn van eigenaren met een buitenlands adres of eigenaren meer dan vijf verblijfsobjecten in bezit hebben, is de ervaren onveiligheid groter. Voor deze indicatoren geldt hetzelfde als voor veroordeelde eigenaren. De aanvullende informatie die ze bieden voor verschillen in ervaren onveiligheid tussen gemeenten komt uit op circa 5%. Hiermee worden dus goeddeels dezelfde gemeenten geïdentificeerd als weergegeven in Figuur 4.4. Er is bij deze indicator wel wat meer nadruk op de grote steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag (Figuur 4.8). Daarnaast is in de figuur te zien dat de spreiding groot is in relatie tot ervaren onveiligheid. Zo is het aantal woningen van eigenaren met meer dan vijf woningen ook relatief groot in Schiermonnikoog en Vlieland, terwijl daar op het gebied van ervaren onveiligheid weinig aan de hand is.

Er is in Tabel 4.4 ook een aantal indicatoren met *negatieve* samenhangen met ervaren onveiligheid in een gemeente. Als verblijfsobjecten vaker in bezit zijn van bedrijven met beroepsbestuurders van stichtingen, is de ervaren onveiligheid in de gemeente gemiddeld lager (dus gunstiger). Het is mogelijk dat bezit van stichtingen met beroepsbestuurders een goede indicator is voor potentieel misbruik van vastgoed, maar er is dus geen samenhang

met de ervaren onveiligheid van bewoners. Het is denkbaar dat de indicator wat te algemeen is gedefinieerd. Aanwijzingen³⁴ dat beroepsbestuurders van stichtingen relatief vaak voor misbruik van vastgoed worden veroordeeld, hebben in het bijzonder betrekking op bestuurders van stichtingen voor administratiekantoren voor aandelen en obligaties, overige belangenbehartiging en steunfondsen, en niet voor bijvoorbeeld stichtingen op het gebied van welzijnszorg. Die nadere selectie is niet gemaakt in het dashboard. Alleen woningstichtingen zijn uitgesloten.

Figuur 4.8 Samenhang op gemeenteniveau tussen aandeel woningen in bezit van eigenaar met meer dan vijf verblijfsobjecten en ervaren onveiligheid van de bewoners in de gemeente

Noot. De gelabelde gemeenten in de figuur worden ter illustratie weergegeven zodat een indruk ontstaat van welk type gemeente waar te vinden is. Het gaat niet om een top-10 of top-20 'hoogst' of 'laagst' scorende gemeenten.

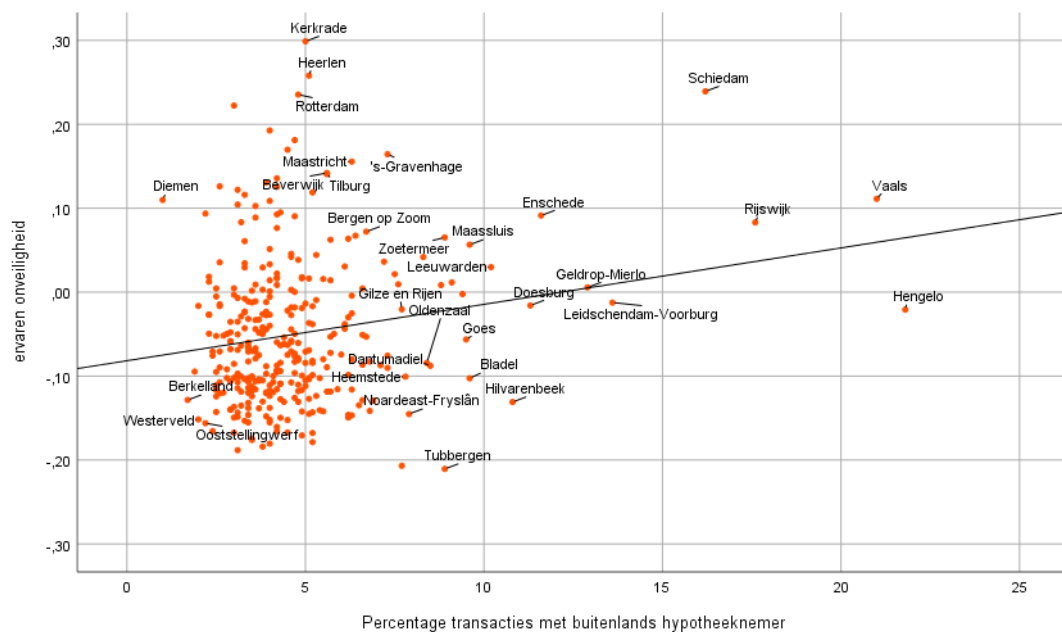
Ook is het aannemelijk dat witwasactiviteiten via vastgoed zich goeddeels onttrekken aan de waarneming van de bewoners van de gemeente waarin die woningen staan. Zo zijn woningen met beroepsbestuurders relatief veel te vinden in de gemeenten Montferland, Wijchen en Westerveld of – op het niveau van wijken – bijvoorbeeld in de grachtengordel West en Zuid en de Jordaan in Amsterdam. Hoewel de ervaren onveiligheid in het centrum van Amsterdam best hoog is, is het onwaarschijnlijk dat die ervaren onveiligheid te maken heeft met het potentieel witwassen van crimineel vermogen via vastgoed. Bovendien zijn

³⁴ Ministerie van BZK (2019), City Deal Zicht op Ondernijning, 1^e fase; Rapportage voor de Tweede Kamer, pp.17.

de genoemde gemeenten met een relatief groot aandeel woningen in bezit van beroepsbestuurders gemeenten waar de ervaren onveiligheid van bewoners juist relatief gunstig is.

De relaties tussen kenmerken van hypotheeknemers en ervaren onveiligheid zijn beperkt (3,5% verklaarde variantie voor buitenlandse hypotheeknemers) en tussen het aandeel vaak verhandelde objecten en ervaren onveiligheid non-existent. De geringe relatie tussen aandeel buitenlandse hypotheeknemers en ervaren onveiligheid is komt naar voren in Figuur 4.9.

Figuur 4.9 Samenhang op gemeenteniveau tussen aandeel woningen met buitenlandse hypotheeknemer en ervaren onveiligheid van de bewoners in de gemeente

Noot. De gelabelde gemeenten in de figuur worden ter illustratie weergegeven zodat een indruk ontstaat van welk type gemeente waar te vinden is. Het gaat niet om een top-10 of top-20 'hoogst' of 'laagst' scorende gemeenten.

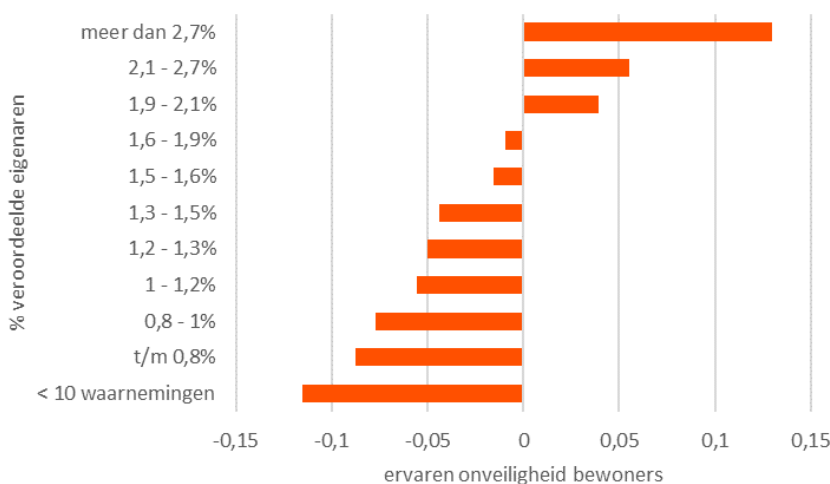
Van de indicatoren die op gemeenteniveau de meest relevante samenhang hebben met ervaren onveiligheid van bewoners is ook op wijkniveau nagegaan of die samenhang wordt teruggevonden. Het gaat dan om:

- Veroordeelde eigenaar (afgelopen vijf jaar);
- Eigenaar met meer dan vijf objecten in bezit.

Er zijn 1.696 wijken waarvoor voldoende verblijfsobjecten³⁵ in bezit zijn van in de afgelopen vijf jaar veroordeelde eigenaren om deze te kunnen publiceren. Dit is een grote groep, maar deze vormt geen dwarsdoorsnede van Nederlandse wijken. Het is aannemelijk dat de groep op zichzelf al een selectie vormt waarbinnen het risico op mogelijk misbruik van vastgoed groot is en de ervaren onveiligheid van bewoners mogelijk ook relatief ongunstig is. Dat is ook terug te zien in Figuur 4.10. De ervaren onveiligheid is het laagst (dus het gunstigst) in de wijken waar te weinig waarnemingen zijn om deze wijken te kunnen tonen (minder dan 10). Bij een toenemend aandeel veroordeelde eigenaren in een wijk neemt de gemiddelde ervaren onveiligheid in die wijken toe. Het omslagpunt naar een voor Nederland bovengemiddelde ervaren onveiligheid ligt rond de 2%.

Figuur 4.10 Ervaren onveiligheid naar aandeel verblijfsobjecten van in de afgelopen vijf jaar veroordeelde eigenaren (wijken)

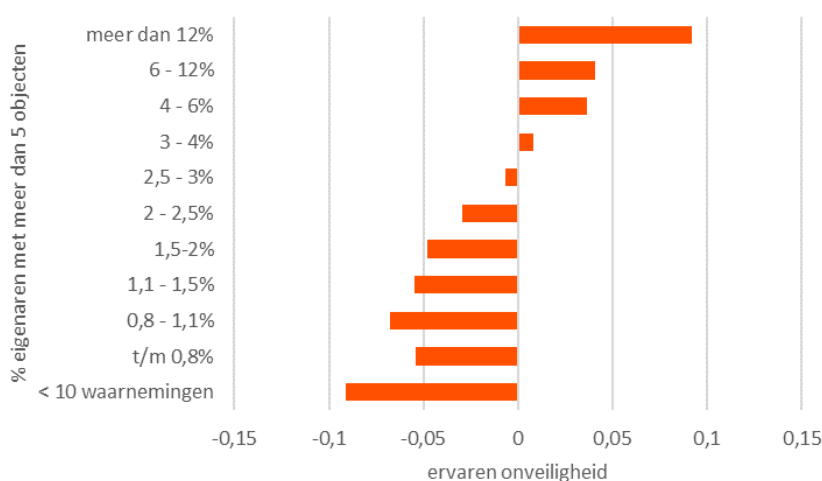
Voor 1.103 wijken is het aandeel woningen in bezit van eigenaren met minimaal vijf verblijfsobjecten in bezit bekend. Ook voor deze indicator geldt dat de ervaren onveiligheid het laagst is als er geen gegevens bekend zijn en het hoogst als veel woningen in de wijk tot deze categorie behoren (Figuur 4.11).

Voor zowel de veroordeelde eigenaren als voor eigenaren die meer dan vijf objecten in bezit hebben, is de samenhang met ervaren onveiligheid lager op het niveau van wijken dan

³⁵Hoewel de samenhang met bezit van woningen sterker is, kijken we hier naar het totaal van verblijfsobjecten omdat het aantal wijken waarvoor gegevens beschikbaar zijn voor woningen erg klein is: 172.

op het niveau van gemeenten. Dat wordt vermoedelijk deels veroorzaakt door het selectie-criterium van minimaal tien waarnemingen. Daardoor blijft een deel van de variatie die er wel is op gemeentenniveau onzichtbaar. Tegelijkertijd valt op dat het niveau van ervaren onveiligheid - ook in de gebieden waar op de indicator een relatief hoge score wordt bereikt - nog steeds relatief gunstig is. In wijken waar hennepkwekerijen worden ontruimd (vergelijk met Figuur 4.2) of waar verdachten/veroordeelden van drugsdelicten wonen (vergelijk met Figuur 4.5), voelen meer mensen zich onveilig dan waar potentieel misbruik is van vastgoed.

Figuur 4.11 Ervaren onveiligheid naar aandeel woningen van eigenaren met meer dan vijf verblijfsobjecten in bezit (wijken)

4.3 Witwasgevoelige branches

In de City Deal Zicht op Ondernijning zijn analyses uitgevoerd die inzicht geven in het risico dat een branche (via gelegenheidsstructuren) wordt misbruikt voor witwaspraktijken. De geanalyseerde branches zijn geselecteerd op basis van inzichten en ervaringen van meerdere RIEC's en van deelnemende gemeenten. Per branche worden verschillende kenmerken in beeld gebracht:

- De concentratie van vestigingen van witwasgevoelige branches in een gemeente;
- Het voorkomen van 'afwijkende omzetten';³⁶

³⁶ Voor deze indicator is in de download van het dashboard alleen het mediane bedrag van de top-10-bedrijven per branche met de hoogste omzet per fte beschikbaar. De duiding of dat meer of minder is dan verwacht is, is niet

- Of eigenaren/bestuurders van bedrijven zijn veroordeeld;
- Het aandeel bedrijven met 'opvallende' kenmerken. Deze zijn gebaseerd op de zogenaamde Graydon Xseptions³⁷ waarbij het bijvoorbeeld gaat om zaken als:
  - een bedrijf dat niet traceerbaar of bereikbaar is en wanneer er geen inzicht is in de huidige situatie;
  - een wijziging in de aandeelhouders kort na de oprichting van de bv;
  - een bij (vele)(lopende) faillissementen betrokken leiding;
  - meerdere jaarrekeningen die tegelijk zijn ingeleverd;
  - een Nederlandse rechtsvorm, maar een buitenlands adres;
  - een negatieve registratie van de toezichthouder.

In deze paragraaf gaan we niet in op de afzonderlijke branches, maar alleen op het totaal van branches die in het dashboard als witwasgevoelig zijn aangemerkt. Dit betreft de branches die in Tabel 4.5 zijn weergegeven.

Tabel 4.5 Overzicht witwasgevoelige branches in dashboard Zicht op Ondernijning

Afvalverwerking	Groothandel in groente en fruit	Overige groothandels
Binnenvaart	Haarverzorging	Overige wellness dienstverlening (geen haar- of schoonheidsverzorging)
Bouwnijverheid	Handel in en reparatie van auto's	Restaurants
Cafés	Handel in en verhuur van onroerend goed	Schoonheidsverzorging
Cafeteria's, lunchrooms, snackbars, e.d.	Hotel-restaurants	Taxibranche
Catering	Hotels	Telefoonwinkels
Expeditieus, cargadoors, bevrachters, e.d.	Interieurreiniging van gebouwen	Uitzendbureaus
Financiële holdings	Internethandel	Visserij
Fitnesscentra, sportscholen, e.d.	Juweliers	Vloerenbedrijven
Goederenvervoer over weg (geen verhuizingen)	Koeriers	Zee- en kustvaart en laad-, los- en overslagactiviteiten
Groot- en detailhandel in auto's	Managementadvisering	Zoetwaren winkels
Groothandel in bloemen en planten	Opslag (distributiecentra en overig)	

beschikbaar waardoor dit kenmerk niet goed aan externe gegevens kan worden gekoppeld. Deze indicator wordt om die reden verder niet in dit hoofdstuk behandeld.

³⁷ Zie voor een meer gedetailleerde lijst van kenmerken de toelichting in het dashboard Zicht op Ondernijning.

Concentratie

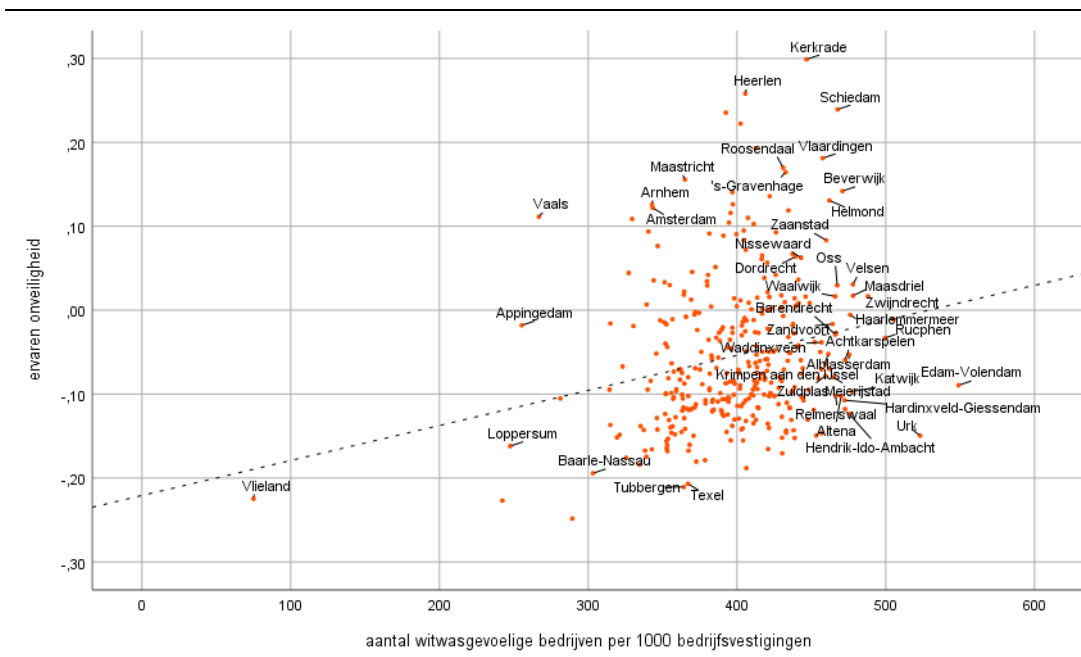
Voor de analyse van de concentratie van witwasgevoelige branches kijken we naar het aantal per 10 duizend verblijfsobjecten in een gemeente en naar het aantal per 1.000 vestigingen (alle bedrijven) in een gemeente. In de eerste maat klinkt mogelijk ook het algemene voorzieningenniveau in een gemeente door. In de tweede wordt zichtbaar of op het totaal van bedrijfsvestigingen in een gemeente de witwasgevoelige branches een relatief groot deel vormen.

De samenhang tussen de concentratie van witwasgevoelige bedrijven en ervaren onveiligheid van bewoners is beperkt. Er is een licht negatieve samenhang ($r = -0,244$) als de concentratie wordt uitgedrukt in termen van het aantal per 10 duizend verblijfsobjecten en een licht positieve samenhang ($r = 0,222$) als de concentratie wordt gemeten als aantal per 1.000 bedrijfsvestigingen in een gemeente.

De negatieve samenhang met het totaal aantal verblijfsobjecten heeft er vermoedelijk deels mee te maken dat dit verhoudingsgetal vaak hoog uitkomt in kleine gemeenten. De top-10 van gemeenten met de meeste witwasgevoelige vestigingen ten opzichte van het totaal aantal verblijfsobjecten in de gemeente bestaat uit: Edam-Volendam, Maasdriel, Laren, Renswoude, Buren, Urk, Bloemendaal, Blaricum, Sint-Michielsgestel en Wijdmeren. In dit type kleinere gemeenten is de ervaren onveiligheid vaak beperkt.

Ook ten opzichte van het totaal aantal bedrijfsvestigingen in een gemeente komt een aantal van dit soort kleine gemeenten terug in de top-10, te weten Edam-Volendam, Urk en Maasdriel. Maar anders dan bij de verhouding ten opzichte van alle verblijfsobjecten in een gemeente is het aandeel bedrijven in witwasgevoelige branches ook groot in gemeenten waar het minder goed is gesteld met de ervaren onveiligheid. Soms gaat dat om relatief kleine gemeenten zoals Kerkrade. Maar er zijn ook meer middelgrote gemeenten die hoog uitkomen op deze index, zoals Ridderkerk, Zwijndrecht, Haarlemmermeer, Schiedam, Vlaarding, Oss, Velsen en Beverwijk. Per saldo resulteert dat – zoals hier aangegeven – in een licht positieve samenhang tussen het aandeel bedrijven in witwasgevoelige branches en ervaren onveiligheid van bewoners. De samenhang is weergegeven in Figuur 4.12.

Figuur 4.12 Samenhang tussen aandeel bedrijven uit witwasgevoelige branches in een gemeente en de ervaren onveiligheid van bewoners

Noot. De gelabelde gemeenten in de figuur worden ter illustratie weergegeven zodat een indruk ontstaat van welk type gemeente waar te vinden is. Het gaat niet om een top-10 of top-20 'hoogst' of 'laagst' scorende gemeenten.

De samenhang is beperkt en verklaart slechts een kleine deel van de verschillen in ervaren onveiligheid tussen gemeenten. Tussen gemeenten met veel witwasgevoelige bedrijven zijn de verschillen in ervaren onveiligheid van de bewoners groot. Dat wil niet zeggen dat de indicator niet relevant is voor de aanwezigheid van witwaspraktijken. Het lijkt er echter niet op dat de concentratie van witwasgevoelige bedrijven in een gemeente in algemene zin doorwerkt in de perceptie van onveiligheid van bewoners.

Veroordelingen

Per branche wordt in het dashboard Zicht op Ondernijning getoond waar relatief veel bedrijven, bedrijfseigenaren en bedrijfsbestuurders zijn met een veroordeling op hun naam. Voor de vergelijking met ervaren onveiligheid kijken we naar veroordelingen van ofwel de bestuurder, de eigenaar of het bedrijf zelf en naar alle veroordelingen (drugsdelict, vermogensdelict en witwassen). De veroordelingen betreffen de laatste tien jaar.

De samenhang tussen het aandeel bedrijven in een gemeente met een veroordeling van het bedrijf, de bestuurder of de eigenaar voor een delict dat te maken heeft met drugs, vermogen of witwassen en de ervaren onveiligheid van bewoners in de gemeente is gemiddeld ($r = 0,409$, $R^2 = 17\%$). Dat houdt in dat er wel een samenhang is tussen beide,

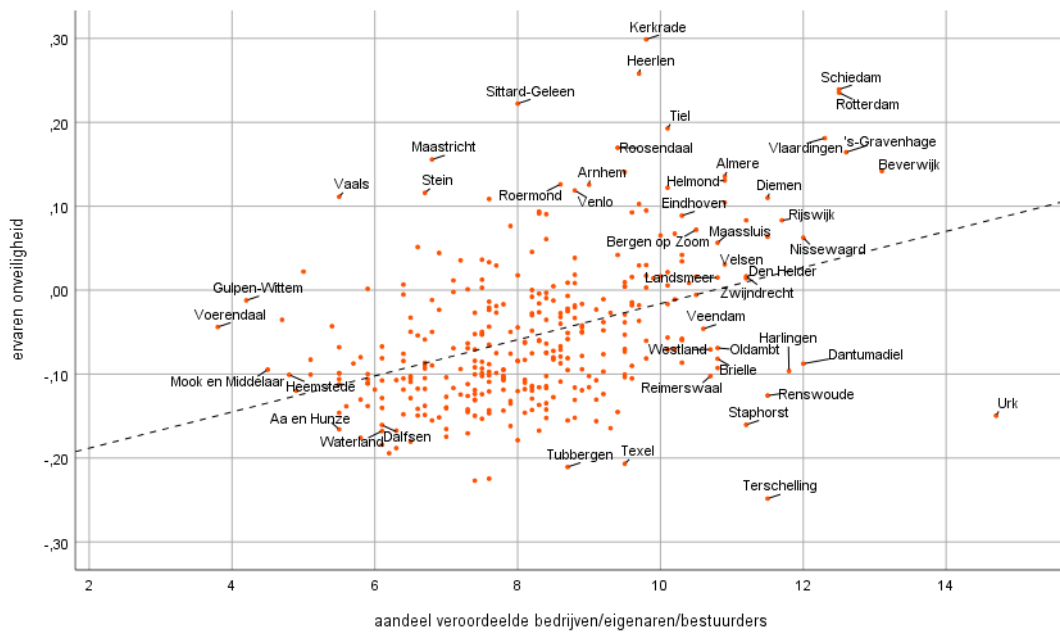
maar dat er nog steeds behoorlijke verschillen zijn in de ervaren onveiligheid van de bewoners tussen gemeenten met eenzelfde aandeel veroordelingen. Dit komt naar voren in Figuur 4.13.

In de gemeente waar deze indicator het hoogst is (Urk), is de ervaren onveiligheid van bewoners gemiddeld genomen een stuk gunstiger dan gemiddeld in Nederland. Maar er zijn ook gemeenten met relatief veel veroordeelde bedrijven, eigenaren of bestuurders waar de ervaren onveiligheid ongunstig is, zoals Schiedam, Rotterdam, Den Haag, Vlaardingen en Beverwijk. De uitzonderingen – gemeenten met relatief veel veroordelingen en een gunstige ervaren onveiligheid – zijn veelal kleinere gemeenten.

De gemeenten met relatief veel veroordelingen van bedrijven, eigenaren of bestuurders van bedrijven zijn vaak ook gemeenten met veel veroordeelde personen voor dezelfde delicten. Als wordt gecontroleerd voor het aandeel voor drugsdelicten veroordeelde personen in een gemeente, wordt de verklaarde variantie dan ook minder groot. De partiële correlatie komt uit op 0,279 ($R = 8\%$). Dat verschil (ten opzichte van $r = 0,409$) is minder groot dan bij de indicator veroordeelde eigenaren van woningen (zie paragraaf 4.2). Voor bedrijven met veroordelingen geldt dan ook minder sterk dan voor vastgoed in eigendom dat de aanwezigheid ervan samenhangt met waar de veroordeelden zelf wonen. Dat zorgt ervoor dat de indicator over veroordelingen van bedrijven, bestuurders of eigenaren meer aanvullende verklaringskracht heeft voor de ervaren onveiligheid van bewoners dan of de eigenaren van vastgoed veroordeeld zijn geweest (in aanvulling op waar de veroordeelden van delicten zelf wonen).

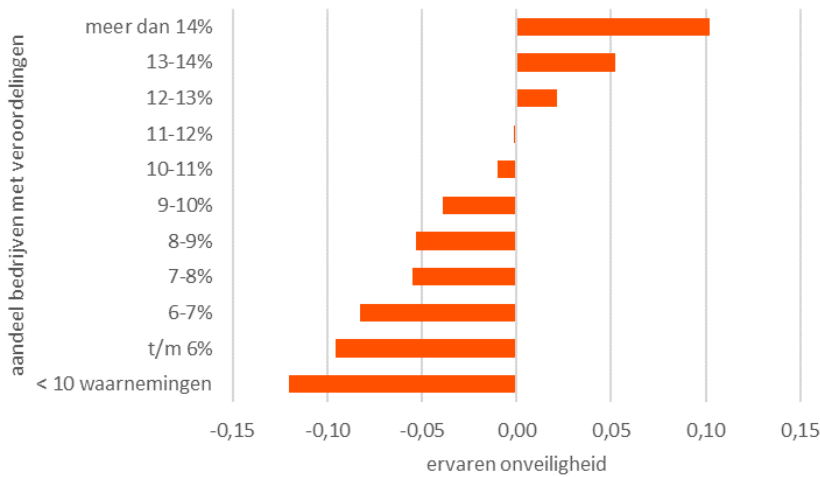
Het aandeel witwasgevoelige bedrijven met veroordelingen hangt ook op wijkniveau samen met ervaren onveiligheid. Die samenhang is iets minder sterk dan op gemeenteniveau, maar leidt wel tot een aannemelijk gemiddeld beeld (Figuur 4.14).

Figuur 4.13 Samenhang tussen aanwezigheid van bedrijven met veroordelingen in een gemeente en de ervaren onveiligheid van bewoners

Noot. De gelabelde gemeenten in de figuur worden ter illustratie weergegeven zodat een indruk ontstaat van welk type gemeente waar te vinden is. Het gaat niet om een top-10 of top-20 'hoogst' of 'laagst' scorende gemeenten.

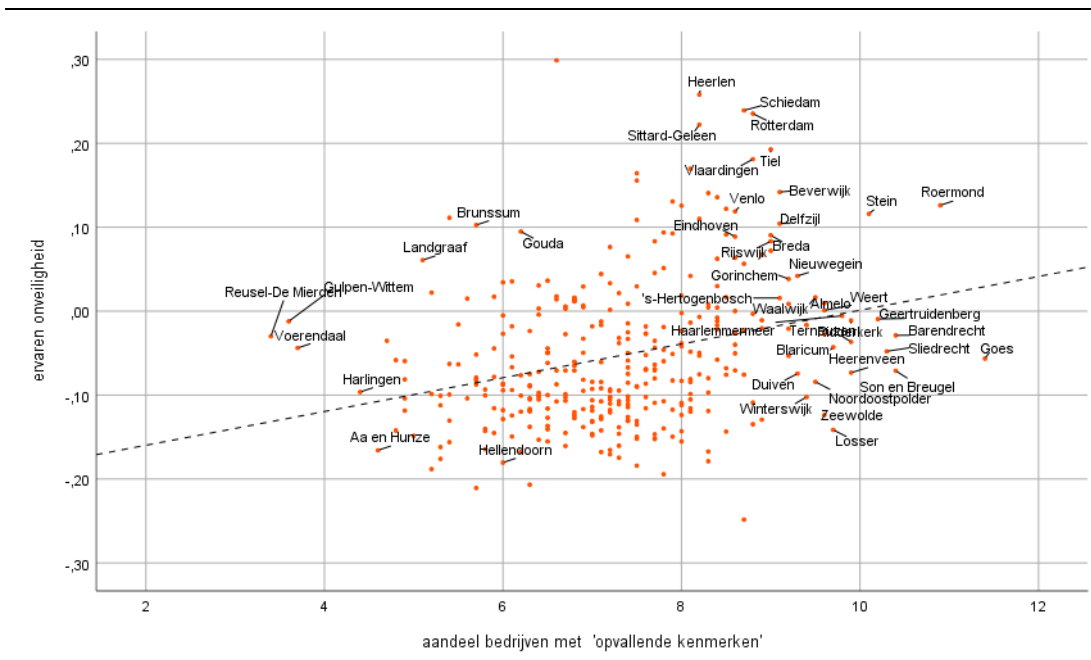
Figuur 4.14 Ervaren onveiligheid naar aandeel bedrijven met veroordelingen (van bedrijf, bestuurder of eigenaar) in de afgelopen tien jaar (wijken)

Opvallende kenmerken van bedrijven

Of bedrijven in een gemeente relatief vaak 'opvallende kenmerken' hebben volgens de Graydon Xseptions hangt gemiddeld samen met de ervaren onveiligheid van bewoners ($r = 0,295$; $R^2 = 9\%$). De aard van de samenhang is weergegeven in Figuur 4.15.

Figuur 4.15 Samenhang tussen aandeel bedrijven met opvallende kenmerken in een gemeente en de ervaren onveiligheid van bewoners

Noot. De gelabelde gemeenten in de figuur worden ter illustratie weergegeven zodat een indruk ontstaat van welk type gemeente waar te vinden is. Het gaat niet om een top-10 of top-20 'hoogst' of 'laagst' scorende gemeenten.

In algemene zin geldt dat er naarmate er meer bedrijven zijn met opvallende kenmerken, de ervaren onveiligheid van bewoners in de betreffende gemeente ongunstiger is. Er is echter wel veel variatie waarbij in een aantal kleinere gemeenten de indicator hoog is, maar de ervaren onveiligheid daar niet gelijk mee opgaat.

4.4 Algemene indicatie voor ondermijnende criminaliteit

Sommige gemeenten komen in de voorgaande paragrafen bij meer indicatoren voor ondermijnende criminaliteit voor, andere nooit of slechts bij een enkele. Deels hangt dat samen met de grootte van de gemeente en met de kans dat er meer dan tien waarnemingen op een indicator zijn, maar voor een groot deel gaat het ook om 'echte' verschillen. In deze paragraaf nemen we een aantal van de indicatoren samen zodat een breder onderscheid kan worden gemaakt tussen gemeenten met (verhoudingsgewijs) veel

indicaties voor ondermijnende criminaliteit en gemeenten met weinig indicaties. De selectie van de indicatoren wordt primair gebaseerd op het aantal gemeenten waar waarnemingen voor beschikbaar zijn. Als ondergrens stellen we het aantal gemeenten dat een score heeft op ontruimde hennepkwekerijen (N=247). Op die manier zijn in potentie niet alleen de grote gemeenten vertegenwoordigd in de lijst. Verder proberen we indicatoren die erg veel op elkaar lijken niet mee te nemen (dus niet verdachten én veroordeelden van dezelfde misdrijven) om 'dubbeltellingen' te voorkomen. De volgende indicatoren zijn meegenomen om een meer algemene indicatie voor ondermijnende criminaliteit in gemeenten te krijgen:

- Ontruimde hennepkwekerijen;
- Veroordeelden voor drugsmisdrijven;
- Verdachten van vermogensmisdrijven;
- Groot aandeel risicojongeren;
- Meerbezit > vijf woningen;
- Buitenlands rechtspersoon als hypotheeknemer;
- Vestigingen witwasgevoelige branches;
- Veroordelingen bedrijven;
- Opvallende kenmerken van bedrijven (score Graydon Xseptions).

Omdat de waarden per indicator sterk verschillen, kan niet zomaar een gemiddelde worden berekend. Dan zou een indicator met bijvoorbeeld een groot aandeel een veel zwaarder gewicht krijgen dan een andere indicator met een kleiner aandeel terwijl het kleine aandeel misschien wel veelzeggender is. Om die reden zijn de indicatoren eerst gestandaardiseerd tot scores met gemiddelde 0 en standaarddeviatie 1.³⁸ Op die manier worden de indicatoren qua verdeling vergelijkbaar en kunnen ze worden gemiddeld om een meer algemene indicatie te krijgen van de (kans op) ondermijnende criminaliteit in de gemeente. Alle genoemde indicatoren rekenen we hierbij even zwaar mee. Bij het berekenen van de score rekenen we verder alleen gemeenten mee die op minimaal zeven van de negen indicatoren een waarde hebben. De 141 gemeenten die op deze samengestelde indicator een bovengemiddelde score hebben (> 0), zijn weergegeven in Bijlage 5. In die gemeenten is dus meer dan gemiddeld in Nederland een kans op ondermijnende criminaliteit. Maar de verschillen zijn wel groot. Zo scoort de top-25 een stuk ongunstiger dan de gemeenten die in rangorde uitkomen op 117 tot en met 141.

---

³⁸ Standaardscore = (score – gemiddelde) / standaard deviatie.

In de top-25 valt op dat deze gemeenten redelijk verspreid over het land liggen. De meeste provincies zijn erin vertegenwoordigd. Alleen Drenthe en Groningen hebben geen gemeente in de top-25. In Groningen komen Groningen (stad) en Pekela als eerste gemeenten voor in de lijst op de plekken 47 en 51. Pekela is daarmee de derde echt kleine gemeente (minder dan 20 duizend inwoners) in deze lijst (na Zandvoort en Vaals). De eerste Drentse gemeente is Emmen op plek 62.

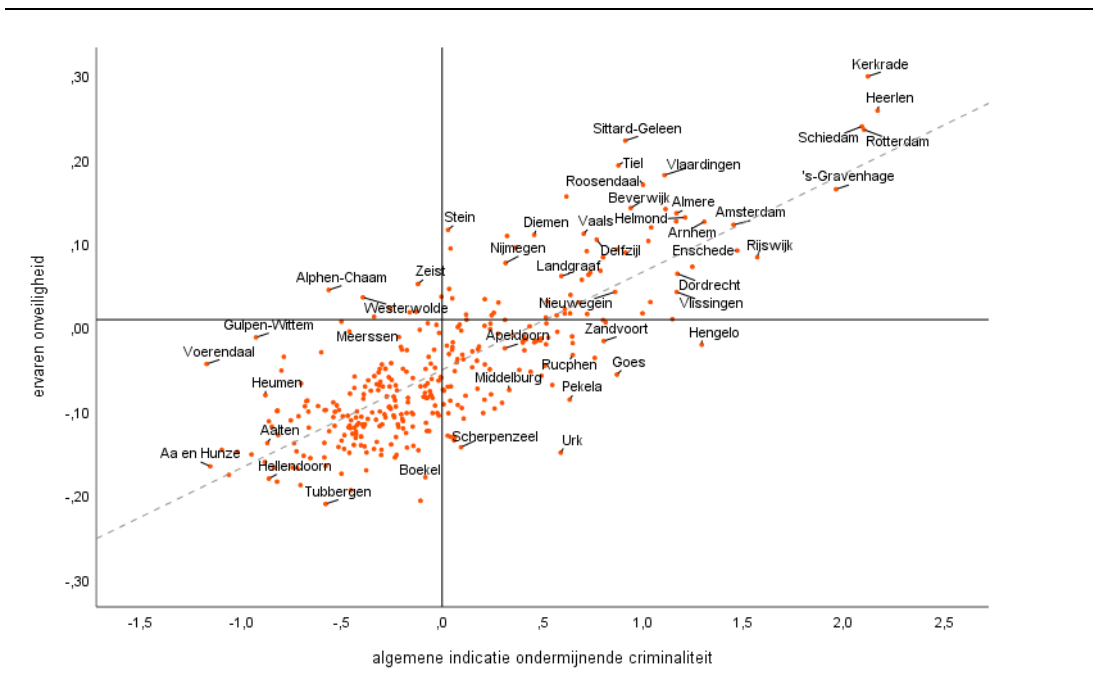
Het is niet zo dat alleen grote gemeenten hoog in deze lijst staan. De lijst wordt ook niet aangevoerd door echt grote gemeenten, maar door Heerlen en Kerkrade, waarvan Kerkrade minder dan 50 duizend inwoners heeft. In de top-25 geldt dat ook voor Vlissingen, Brunssum, Waalwijk en Beverwijk. Onder de grote gemeenten valt de lage plek voor Utrecht op plek 83 op.

Veel gemeenten die hoog in de lijst staan, hebben een bovengemiddelde score op veel indicatoren. De breedte waarin die indicaties voor ondermijnende criminaliteit voorkomen, ondersteunen de constatering dat er in een dergelijke gemeente wat aan de hand is op dit vlak. Dat is echter niet in alle gemeenten in deze lijst het geval. Vaals heeft bijvoorbeeld slechts voor drie van de negen een bovengemiddelde score, te weten 'meerbezit > vijf woningen', 'buitenlands rechtspersoon als hypotheeknemer' en veroordeelden voor drugsmisdriven'. Vooral de score op 'buitenlands rechtspersoon als hypotheeknemer' is bijzonder hoog en daarmee vooral verantwoordelijk voor de aanwezigheid van de gemeente in deze lijst. Het lijkt aannemelijk dat de ligging van Vaals nabij de grens hier een rol in speelt. Ook in Urk zijn slechts drie indicatoren verantwoordelijk voor de ongunstige score. Dit zijn 'aantal vestigingen witwasgevoelige branches', 'veroordelingen van bedrijven' en 'opvallende kenmerken van bedrijven'. Voor de overige gemeenten die hoog staan in de lijst in Bijlage 5 geldt dat de indicaties voor ondermijnende criminaliteit vrij breed zijn. Dat geldt ook voor de kleinere gemeenten in de lijst, zoals Zandvoort, Rucphen, Pekela, Gilze en Rijen en Doesburg die op minimaal zes van de negen indicatoren een bovengemiddelde indicatie voor ondermijnende criminaliteit hebben.

De algemene indicatie voor ondermijnende criminaliteit hangt sterk samen met ervaren onveiligheid ($r = 0,79$; $R^2 = 62\%$). Die samenhang is weergegeven in Figuur 4.16. In gemeenten met meer indicaties voor ondermijnende criminaliteit voelen bewoners zich gemiddeld onveilig, en omgekeerd als er weinig indicaties zijn, voelen bewoners zich gemiddeld veiliger. Toch zijn er ook gemeenten met een bovengemiddelde score op ondermijnende criminaliteit en een benedengemiddelde score op ervaren onveiligheid (kwadrant rechts-onder in Figuur 4.16). We vergelijken die groep gemeenten met de gemeenten die eveneens

een bovengemiddelde score hebben op ondermijnende criminaliteit maar ook op ervaren onveiligheid (kwadrant rechtsboven in Figuur 4.16). Voor deze twee groepen gaan we na hoe die op de andere dimensies van de Leefbaarometer verschillen. We betrekken hier ook het aantal inwoners in een gemeente bij. De indruk is immers dat het vooral de grote gemeenten zijn waar ondermijnende criminaliteit en onveiligheid samengaan, terwijl beide meer uit elkaar lopen in een aantal kleinere gemeenten.

Figuur 4.16 Samenhang tussen algemene indicatie ondermijnende criminaliteit in gemeenten en de ervaren onveiligheid van bewoners

Noot. De gelabelde gemeenten in de figuur worden ter illustratie weergegeven zodat een indruk ontstaat van welk type gemeente waar te vinden is. Het gaat niet om een top-10 of top-20 'hoogst' of 'laagst' scorende gemeenten.

De groep gemeenten met een bovengemiddelde ervaren onveiligheid (kwadrant rechtsboven) wijkt af van de groep gemeenten met een benedengemiddelde ervaren onveiligheid (kwadrant rechtsonder) door:

- een lagere score op de dimensie Sociale samenhang;
- een lagere totaalscore op de Leefbaarometer;
- een lagere score op de dimensie Woningvoorraad;
- een hogere score op de dimensie Voorzieningen;
- een groter aantal inwoners.

Het verschil in sociale samenhang is het grootst tussen de twee groepen. Met andere woorden: in de groep gemeenten waar wel veel indicaties zijn voor ondermijnende criminaliteit, maar waar de ervaren onveiligheid gunstiger is dan gemiddeld in Nederland, is in het bijzonder de sociale samenhang positiever dan in gemeenten met meer ervaren onveiligheid. Het bepaalt ongeveer 30% van de verschillen tussen beide groepen. Er kan niet zonder meer worden benoemd wat het mechanisme hierachter is. Het kan zijn dat de sociale samenhang ervoor zorgt dat bewoners, ondanks ongewenste activiteiten, zich toch veilig voelen. Maar het kan ook zo zijn dat een sterke sociale samenhang samengaat met een gesloten cultuur waarin criminele activiteiten goed kunnen gedijen. Alleen met nader lokaal onderzoek kan daar meer duidelijkheid over ontstaan.

Meer in algemene zin zijn de verschillen tussen de twee groepen te herleiden tot een mate van stedelijkheid, zonder dat dit heel erg strikt met het inwonertal in de gemeente te maken heeft. Daarvoor zijn er aan de ene kant te veel kleine gemeenten met een bovengemiddelde score op zowel ondermijnende criminaliteit als ervaren onveiligheid (zoals Vaals, Tiel, Stein, Diemen, Brunssum en Delfzijl) en aan de andere kant te veel grotere gemeenten met een bovengemiddelde score op ondermijnende criminaliteit, maar een gunstiger dan gemiddelde score op ervaren onveiligheid (zoals Amersfoort, Apeldoorn, Groningen, Hilversum, Leiden of Zwolle).

4.5 Samenvatting en conclusies

Het dashboard Zicht op Ondermijning is een bijzonder interessante bron voor inzicht op gemeente- en wijkniveau van een groot aantal indicatoren die te maken hebben met ondermijnende criminaliteit. Omdat onthullingsrisico's een belangrijke rol spelen bij het openbaar maken van de (veelal) registerdata zitten er wel de nodige lacunes in de data (ontbrekende gemeenten en wijken door te weinig waarnemingen). Daarnaast zijn veel van de indicatoren gevoelig voor (de effectiviteit van) beleid en de uitvoering daarvan. Die effectiviteit kan per gemeente of regio verschillen. Zo zijn aantallen ontruiming, verdachten en veroordeelden wel indicatief, maar als men in de ene gemeente of regio succesvoller is in de opsporing en vervolging dan in een andere kan dit de uitkomsten vertekenen.

Er zijn ook indicatoren die samenhangen met andere omstandigheden dan alleen ondermijnende criminaliteit. Denk hierbij bijvoorbeeld aan of een bedrijf een buitenlandse eigenaar heeft (komt relatief veel voor in gemeenten die nabij de grens liggen), of meervoudig woningbezit (komt meer voor in studentensteden). Ook dat soort samenhangen kunnen het beeld verstoren. Voor ervaren onveiligheid geldt eveneens dat dit ook door andere omstandigheden dan ondermijnende criminaliteit kan worden bepaald.

Ondanks de bovengenoemde beperkingen is de samenhang van veel indicatoren voor ondermijnende criminaliteit met de ervaren onveiligheid van bewoners groot. Dat geldt het sterkst voor het aandeel veroordeelden en verdachten in een wijk, voor zowel drugs- als vermogensdelicten. Ook (ontruiming van) hennepkwekerijen hangen sterk samen met ervaren onveiligheid. Voor potentieel misbruik van vastgoed en de aanwezigheid van witwasgevoelige bedrijven is de samenhang minder sterk. Die activiteiten zijn vermoedelijk ook minder goed waarneembaar, waardoor de invloed ervan op de ervaren onveiligheid van bewoners minder groot is. Door indicatoren samen te nemen ontstaat een meer algemene indicatie van de ondermijnende criminaliteit in een gemeente. Ook die algemene indicatie hangt sterk samen met de ervaren onveiligheid van bewoners.

Ondermijnende criminaliteit en ervaren onveiligheid gaan vooral samen in de meer stedelijke gemeenten (zie Bijlage 5). De posities van Kerkrade en Heerlen zijn daarbij opvallend: veel ervaren onveiligheid en een hoge score op veel van de indicatoren voor ondermijnende criminaliteit. Het is aannemelijk dat de samenloop in de grotere steden voor een deel 'toevallig' is. In de grote steden komen veel problemen samen. Daardoor voelen mensen zich er vaker onveilig. Waar dat dan precies door komt, is juist doordat veel problemen samenkomen niet duidelijk. De aanwezigheid van ondermijnende criminaliteit kan er een van de belangrijke factoren zijn, maar hoeft niet allesbepalend te zijn.

In een aantal kleinere gemeenten zijn ook vrij veel indicaties voor de aanwezigheid van ondermijnende criminaliteit, maar werkt dit niet of nauwelijks door in ervaren onveiligheid. Het gaat dan bijvoorbeeld om gemeenten als Rucphen, Urk of Goes. Het lijkt erop dat in dit type kleinere gemeenten andere mechanismen werken die ervoor zorgen dat ondermijnende criminaliteit hier minder een probleem is voor bewoners. Dat de sociale samenhang in dit type gemeenten groot is, kan hier mogelijk een rol in spelen. Ook is het denkbaar dat de ondermijnende criminaliteit in deze gebieden zich meer in het landelijke gebied concentreert dan in de kernen, waardoor de zichtbaarheid ervan kleiner is dan in de dichtbebouwde steden.

Tot slot is er een groep kleinere gemeenten waar vrij veel indicaties zijn voor ondermijnende criminaliteit, terwijl ook de ervaren onveiligheid er relatief groot – dus ongunstig – is (zoals in Vaals, Tiel, Stein of Beverwijk). In dat type gemeenten is de sociale samenhang vaak ook minder groot, wat lijkt samen te hangen met de ervaren onveiligheid. Ook kan de ondermijnende criminaliteit er meer zichtbaar zijn of kunnen er andere al dan niet gerelateerde problemen zijn op het gebied van ervaren onveiligheid, zoals overlast door (soft)drugstoerisme. Lokaal onderzoek kan daar meer inzicht in geven.

Bijlage 1: Leefbaarometer 3.0

De Leefbaarometer

De Leefbaarometer is een instrument dat tot op laag schaalniveau (rastervierkanten van 100 x 100 meter) een inschatting geeft van de leefbaarheid. Het instrument doet dat met een groot aantal kenmerken van de woonomgeving, variërend van de in een gebied gepleegde misdrijven tot de lokale geluidsbelasting. Het instrument is bedoeld om een beeld te geven van waar het naar verwachting, op basis van die omgevingskenmerken, goed of slecht is gesteld met de leefbaarheid en hoe deze zich ontwikkelt. Hoe de situatie ter plekke écht is, vraagt altijd om nader onderzoek omdat er ook andere zaken kunnen spelen dan die de Leefbaarometer meet. De kaarten en de achterliggende gegevens van de Leefbaarometer zijn openbaar toegankelijk en te raadplegen via www.leefbaarometer.nl. Hier kan ook een uitgebreide toelichting op het model en de herijking worden gedownload.

De Leefbaarometer is opgebouwd uit een oordelenmodel en een gedragsmodel. Beide worden samengevoegd om te komen tot de score van de Leefbaarometer. De modellen zijn gebaseerd op de samenhang tussen omgevingskenmerken en een voor elk model specifiek criterium:

1. Oordelenmodel bewoners: het oordeel van bewoners over hoe prettig zij het vinden om in hun buurt te wonen. Dit is afgeleid uit het WoonOnderzoek Nederland, een representatief steekproefonderzoek met in 2018 67 duizend respondenten.
2. Gedragsmodel woningmarkt: de waardering voor een omgeving die tot uitdrukking komt in hoeveel mensen ervoor over hebben om op een specifieke plek te wonen. Hiervoor zijn ruim 700 duizend transacties op de woningmarkt in de jaren 2017-2019 geanalyseerd.

Aanwijzingen voor gebruik

De modellen van de Leefbaarometer zijn niet causaal. Ze zijn niet gebaseerd op hoe oordelen en gedrag veranderen als omgevingskenmerken veranderen. De modellen van de Leefbaarometer zijn gebaseerd op de *samenhang* tussen omgevingskenmerken enerzijds en oordelen en gedrag van bewoners anderzijds op een bepaald moment. De omgevingskenmerken die in het instrument zijn opgenomen, zijn dan ook niet automatisch de beste 'knoppen om aan te draaien' om de leefbaarheid te verbeteren.

De opgenomen kenmerken dienen om signalering en monitoring mogelijk te maken van hoe het in een gebied (waarschijnlijk) is gesteld met de leefbaarheid en waar kwetsbaarheden of juist sterke punten van een gebied moeten worden gezocht. Zo zijn er vele mogelijkheden om in een gebied de overlast en onveiligheid te verminderen. De Leefbaarometer geeft geen directe aanwijzingen voor hoe dat zou moeten, maar signaleert alleen dat er op een bepaald thema wat aan de hand lijkt te zijn.

Dimensies

De Leefbaarometer is onderverdeeld in vijf dimensies waarbinnen thematisch met elkaar samenhangende indicatoren/omgevingskenmerken zijn gegroepeerd:

1. Fysieke omgeving;
2. Woningvoorraad;
3. Voorzieningen;
4. Sociale samenhang;
5. Overlast en onveiligheid.

De dimensies van de Leefbaarometer zijn geen integrale weergave van alles wat belangrijk zou kunnen zijn in zo'n dimensie. Ze bevatten de omgevingskenmerken waarvoor gegevens beschikbaar zijn (landelijk en op laag schaalniveau) en die een op elkaar aanvullende bijdrage leveren aan de verklaring van de verschillen in oordelen van bewoners over hun buurt en hoeveel mensen ervoor over hebben om ergens te wonen. Omgevingskenmerken waarvoor geen landelijke gegevens beschikbaar zijn (zoals bijvoorbeeld de aanwezigheid van zwerfvuil, de kwaliteit en het gebruik van openbaar groen of de nabijheid van familie en vrienden) zijn niet in het model opgenomen, maar dat betekent niet dat ze er niet toe doen. Hetzelfde geldt voor kenmerken die sterk samenhangen met kenmerken die wel in het model zijn opgenomen. Zo komen woninginbraken niet in het model voor omdat het voorkomen ervan sterk samenhangt met het voorkomen van andere misdrijven. Dat betekent vanzelfsprekend niet dat woninginbraken er niet toe doen. Ze bieden alleen geen aanvullende verklaring. De indicatoren/omgevingskenmerken die in de Leefbaarometer zijn opgenomen, zijn weergegeven in onderstaand overzicht.

Dimensie	Omgevingskenmerk	Variabele in gedragsmodel	Variabele in oordelenmodel
Fysieke omgeving			
	Nabijheid snelweg	snelweg (<100m) snelweg (100-300m)	
	Nabijheid hoofdweg	hoofdweg (<100m) hoofdweg (100-300m)	aandeel hoofdwegen (500m)
	Nabijheid spoorbaan	spoorbaan (<100m) spoorbaan (100-300m)	afstand tot spoorbaan
	Nabijheid hoogspanning	hoogspanningsmast (<100m) hoogspanningsmast (100-300m)	afstand tot hoogspanningsmast (log)
	Nabijheid zendmast	zendmast (<100m) zendmast (100-300m)	afstand tot zendmast (log)
	Nabijheid windturbines	aantal windturbines (<500m, log) aantal windturb.es (500-2000m, log)	aantal middelhoge en hoge windturbines (<1000m)
	Funciemenging	aandeel winkels (500m) aandeel industrie (300m) aandeel kantoren (300m)	winkels naar oppervlak (500m) industrie naar aantal (300m)
	Nabijheid groen	aandeel bos (500m)	afstand tot bos (log) aandeel groen (100m)
	Nabijheid duinen	duinen (< 2km)	aandeel duinen (500m)
	Nabijheid open natuur	aandeel open natuur (500m)	
	Nabijheid agrarisch	aandeel agrarisch (500m)	
	Nabijheid water	aandeel binnenwater (500m) afstand water (log)	aandeel buitenwater (vervalcurve)
	Nabijheid semibebouwd	aandeel semibebouwd (500m)	
	Aardbevingsrisico	bevingen gronds. $\geq 2,9$ mm/s	
	Hittestress	hittestress	
	Geluidsbelasting	geluidsdruk (totaal)	geluidsbelasting
	Overstromingsrisico	overstromingsdiepte	overstromingsdiepte
	Luchtkwaliteit	fijnstof (pm10)	
	Ongevallen	ongevallen/hectare (300m, log)	
	Autodichtheid	autodichtheid (log)	
	Winkelleegstand	winkelleegstand	winkelleegstand
Woningvoorraad			
	Oppervlakte woningen	oppervlakte woningen (300m, log van gemiddelde)	mediaan woonoppervlak per bewoner (300m)

Nabijheid monum- ten	aandeel monumenten (300m)	
Bouwhoogte		aandeel woningen bouw- hoogte 22,5-30m. (300m)
	Aandeel woningen bouw- hoogte > 30m (300m)	aandeel woningen bouw- hoogte > 30m (300m)
Woningleegstand		woningleegstand
Bouwperiode		aandeel woningen bouwpe- riode voor 1900 (<500m) 1900-1920 (<500m) 1921-1945 (<500m) 1961-1970 (<500m)
Particuliere huur		aandeel particuliere huur met lage WOZ (300m)
Koopwoningen		aandeel koopwoningen (300m) aandeel financieel kwets- bare eigenaar-bewoners (500m)
Overbewoning	overbewoning (<20m ² per be- woner) (300m)	overbewoning (<20m ² per bewoner) (500m)
Bouwtype	aandeel twee-onder-1-kap en vrijstaande woningen (300m)	

Voorzieningen

Afstand tot onderwijs	Afstand tot BSO/KDV/basisschool (log) Afstand tot voortgezet onder- wijs (log)	afstand tot onderwijs (log)
Afstand tot horeca	afstand tot hotel (log) afstand tot restaurant (log) café (<100m)	afstand tot horeca (log)
Afstand tot cultuur	afst. tot bibliotheek/museum (log) afstand tot podium/poppo- dium/bioscoop (log)	afstand tot cultuurvoorzie- ningen (log)
Afstand tot winkels	afstand tot warenhuis (log) supermarkt (<2km)	
Afstand tot zorg	afstand tot huisarts (log) afstand tot ziekenhuis (log)	
Bereikbaarheid	treinstation (<3km) extra afst. tot overstapstation (log)	
Voorzieningendicht- heid	Voorzieningenindex aantal restaurants (<1km)	Voorzieningendichtheid

	aantal cafés (<1km)	
	aantal winkels dag. levensbe- hoefte	
Baanbereikbaarheid	baanbereikbaarheid	baanbereikbaarheid
Sociale samenhang		
Diversiteit levensfase	diversiteit levensfase (300m)	Menging naar levensfase (300m)
Inwonerdichtheid	inwonerdichtheid (300m, log)	inwonerdichtheid (300m)
Mutatiegraad	mutatiegraad personen (100m)	
Ontwikkeling huishou- dens		ontwikkeling aantal huishou- dens
Sociale cohesie		sociale cohesie
Overlast en onveiligheid		
Geweldsmisdrijven	geweldsmisdrijven (log)	geweldsmisdrijven (decielen)
Vernielingen	vernielingen (log)	vernielingen (decielen)
Ordeverstoringen	ordeverstoringen (log)	ordeverstoringen (decielen)
Overlast & onveilig- heid	ervaren overlast & onveiligheid	ervaren overlast (kwadraat) & onveiligheid

Bijlage 2: Buurten met een verbetering van onvoldoende naar voldoende tussen 2014 en 2020

Gemeente	Wijk	Buurt	Aantal woningen in buurt			% van totaal in buurt			
			verbeterd van onvoldoende naar voldoende	kleinere verbetering vanuit onvoldoende	structureel onder druk	totaal	% verbeterd van onvoldoende naar voldoende	% kleinere verbetering	
Almelo	Ossenkoppelhoek	Boomplaats	180	75	150	440	41%	17%	
		Ossenkoppelhoek-Midden-Noord	75	540	540	670	11%	81%	
Almere	Almere Buiten	Bloemenbuurt	115	605	0	2270	5%	27%	
		Columbuskwartier	Nobelhorst	80	0	0	1360	6%	0%
			Centrum Almere Stad	165	0	0	2310	7%	0%
	Almere Stad	Centrum Almere Stad	215	85	0	730	29%	12%	
		Kruidenwijk	190	630	0	2635	7%	24%	
		Muziekwijk Noord	400	745	0	3325	12%	22%	
		Parkwijk	60	230	0	4550	1%	5%	
		Stedenwijk	Stedenwijk	70	50	0	2155	3%	2%
			Tussen de Vaarten Noord	330	615	0	4200	8%	15%
			Verzetswijk	145	455	0	2235	6%	20%
Amersfoort	Schuilenburg	Ariaweg	115	110	0	1375	8%	8%	
Amersfoort	Schuilenburg	Ariaweg	185	425	0	855	22%	50%	
Amstelveen	Uilenstede, Kroonenburg	Uilenstede	465	0	0	1155	40%	0%	
Amsterdam	Banne Buiksloot	Banne Noordwest	135	675	785	1120	12%	60%	
		Banne Zuidwest	215	615	615	1255	17%	49%	
	Buikslotermeer	Buikslotermeer Noord	265	20	0	1250	21%	2%	

Gemeente	Wijk	Buurt	Aantal woningen in buurt			% van totaal in buurt		
			verbeterd van onvoldoende naar voldoende	kleinere verbetering vanuit onvoldoende	structureel onder druk	totaal	% verbeterd van onvoldoende naar voldoende	% kleinere verbetering
		De Kleine Wereld	390	560	0	1150	34%	49%
		Plan van Gool	285	70	0	1405	20%	5%
	De Kolenkit	Kolenkitbuurt Noord	70	960	1005	1860	4%	52%
		Laan van Spartaan	110	0	0	1540	7%	0%
	Osdorp-Oost	Osdorpplein e.o.	210	755	1895	2230	9%	34%
	Slotermeer-Noordoost	Buurt 3	115	940	1650	2755	4%	34%
	Slotervaart Zuid	Staalmanbuurt	140	0	0	1510	9%	0%
	Tuindorp Oostzaan	Tuindorp Oostzaan West	50	10	0	550	9%	2%
	Volewijck	Van der Pekbuurt	55	15	0	2480	2%	1%
Apeldoorn	Centrum	Binnenstad	165	0	0	3695	4%	0%
Arnhem	Klarendal	Klarendal-Noord	70	15	0	1275	5%	1%
	Malburgen-West	Malburgen-West	120	765	1040	2075	6%	37%
Assen	Lariks	Luchiesland Zuid	105	145	0	505	21%	29%
Breda	Breda west	Heuvel	115	575	0	3975	3%	14%
Capelle aan den IJssel	Middelwatering Oost	Hovenbuurt	200	390	0	1175	17%	33%
		Koperwiek	70	85	0	740	9%	11%
Delft	Voordijkshoorn	Kuyperwijk-Zuid	100	0	0	945	11%	0%
	Voorhof	Roland Holstbuurt	60	440	505	1760	3%	25%
Diemen	Holland Park	Holland Park Zuid	250	0	0	500	50%	0%
Dordrecht	Crabbehof/Zuidhoven	Crabbehof-Noord	145	970	1110	1400	10%	69%
	Het Reeland	Vogelplein-Aalschol-verstraat en omgeving	140	445	0	1310	11%	34%
	Wijk 06 Staart	Merwedepolder-West	65	215	0	685	9%	31%
Eindhoven	De Laak	Lakerlopen	150	0	0	1610	9%	0%
	Erp	Woensel-West	120	60	0	2000	6%	3%
	Oud-Woensel	Limbeek-Noord	380	240	0	1470	26%	16%
	Rozenknopje	Schrijversbuurt	105	0	0	1590	7%	0%
Enschede	Landelijk gebied en kernen	Boekelerveld	115	0	0	410	28%	0%
Gouda	De Korte Akkeren	Weidebloemkwartier	65	0	0	225	29%	0%
Groningen	Noorddijk e.o.	Lewenborg-Noord	75	0	0	1840	4%	0%
		Lewenborg-Zuid	65	0	0	1585	4%	0%

Gemeente	Wijk	Buurt	Aantal woningen in buurt			% van totaal in buurt		
			verbeterd van onvoldoende naar voldoende	kleinere verbetering vanuit onvoldoende	structureel onder druk	totaal	% verbeterd van onvoldoende naar voldoende	% kleinere verbetering
Harderwijk	Stadsdennen	Stadsdennen-Noord	70	15	0	890	8%	2%
Heerlen	Hoensbroek-De Dem	De Dem en omgeving	195	200	0	1735	11%	12%
		Hoensbroek-Centrum	115	965	0	2170	5%	44%
		Maria Gewanden en Terschuren	170	415	0	1870	9%	22%
	Nieuw Lotbroek	Nieuw Lotbroek-Zuid	190	430	0	1180	16%	36%
Hengelo	Hengelose Es	Hengelose Es-Noord	65	110	0	1745	4%	6%
Hoogeveen	Hoogeveen	Krakeel	55	240	0	2240	2%	11%
		Oost	55	285	0	1395	4%	20%
IJsselstein	IJsselstein	IJsselveld-Oost	85	20	0	1200	7%	2%
Kerkrade	Kerkrade-Oost	Bleijerheide	95	360	1755	2390	4%	15%
Landgraaf	Schaesberg	Kakert	185	55	0	805	23%	7%
Maasdriel	Heerewaarden	Heerewaarden	60	45	0	455	13%	10%
Maastricht	Buitenwijk Oost	Heugemerveld	390	60	0	1430	27%	4%
		Wittevrouwenveld	565	1205	0	2740	21%	44%
		Wyckerpoort	140	640	0	2275	6%	28%
	Buitenwijk West	Caberg	340	1250	1265	1615	21%	77%
		Malberg	230	1110	0	2610	9%	43%
		Malpertuis	315	770	810	1160	27%	66%
		Mariaberg	215	905	0	2645	8%	34%
	Centrum	Sint Maartenspoort	65	0	0	985	7%	0%
Statenkwartier		60	0	0	2355	3%	0%	
Middelburg	Dauwendaele	Edelstenenbuurt	185	20	0	805	23%	2%
Nijmegen	Nijmegen-Midden	Nije Veld	135	280	0	2975	5%	9%
		Heseveld	95	510	0	3075	3%	17%
	Nijmegen-Oud-West	Neerbosch-Oost	130	1320	2065	3600	4%	37%
		Biezen	150	155	0	4830	3%	3%
Nijmegen-Zuid	Hatert	75	785	3095	5115	1%	15%	
Nissewaard	Sterrenkwartier	Sterrenkwartier-Hoog	70	50	895	1010	7%	5%
Noordoost-polder	Emmeloord	Emmeloord-Revelsant-Zuid	85	15	0	1065	8%	1%

Gemeente	Wijk	Buurt	Aantal woningen in buurt			% van totaal in buurt		
			verbeterd van onvoldoende naar voldoende	kleinere verbetering vanuit onvoldoende	structureel onder druk	totaal	% verbeterd van onvoldoende naar voldoende	% kleinere verbetering
	Luttelgeest	Luttelgeest-landelijk gebied	305	0	0	575	53%	0%
Oldambt	Winschoten	Winschoten-Noord	60	135	0	1335	4%	10%
Pekela	Wijk 01	Nieuwe Pekela	55	130	0	1850	3%	7%
Reimerswaal	Kruiningen	Kruiningen - Kern	70	40	0	860	8%	5%
Renswoude	Wijk 00	Renswoude	165	0	0	1425	12%	0%
Roermond	Roermond-Oost	Roermondse Veld	835	85	0	2245	37%	4%
		Vrijveld	75	0	0	1225	6%	0%
	Roermond-Zuid	De Kemp	185	515	0	1120	17%	46%
		Kitskensberg	230	35	0	365	63%	10%
Roosendaal	Langdonk	Bovendonk	70	0	0	415	17%	0%
Rotterdam	Charlois	Pendrecht	105	3315	4800	5620	2%	59%
	Delfshaven	Spangen	235	185	0	4220	6%	4%
	Feijenoord	Vreewijk	100	1470	2415	7995	1%	18%
	Hoogvliet	Hoogvliet Zuid	335	1740	4755	10605	3%	16%
	Prins Alexander	Nesselande	105	0	0	4735	2%	0%
Scherpenzeel	Wijk 00	Scherpenzeel	85	90	0	3740	2%	2%
Schiedam	Oost	Singelkwartier	55	140	555	1085	5%	13%
	Oost	Stationsbuurt	215	240	240	455	47%	53%
's-Gravenhage	Bouwlust en Vrederust	Dreven en Gaarden	275	2580	3200	4660	6%	55%
		Laakkwartier en Spoorwijk	440	930	1255	3170	14%	29%
		Laakhaven-West	590	2695	3715	4645	13%	58%
		Noordpolderbuurt	1435	1225	1435	3745	38%	33%
	Regentessekwartier	Rond de Energiecentrale	410	520	0	3590	11%	14%
	Schildersbuurt	Schildersbuurt-West	345	5350	5415	5775	6%	93%
's-Hertogenbosch	Maaspoort	Maasdal	55	0	0	1220	5%	0%
	Noord	De Edelstenenbuurt	85	380	0	490	17%	78%
Sliedrecht	Sliedrecht-Centrum	Staatsliedenbuurt	65	95	320	435	15%	22%
Terneuzen	Kern Sas van Gent	Kern Sas van Gent	65	330	0	1910	3%	17%

Gemeente	Wijk	Buurt	Aantal woningen in buurt			% van totaal in buurt		
			verbeterd van onvoldoende naar voldoende	kleinere verbetering vanuit onvoldoende	structureel onder druk	totaal	% verbeterd van onvoldoende naar voldoende	% kleinere verbetering
Tilburg	Oerle	Afrikaanderbuurt Midden	135	275	695	1070	13%	26%
Utrecht	Noordoost	Tuindorp en Van Lief-landlaan-West	190	0	0	2480	8%	0%
		Oost	Rubenslaan en omgeving	235	120	0	1410	17%
	Zuid	Nieuw Hoograven-Zuid	65	265	945	1565	4%	17%
	Zuidwest	Kanaleneiland-Zuid	50	1555	2905	3680	1%	42%
Venlo	Venlo-Noord	't Zand	60	390	0	1375	4%	28%
Vijfheeren-landen	Leerdam	Leerdam-West	210	925	0	3055	7%	30%
Vlaardingen	Holy Zuid	Vogelbuurt Zuid	100	515	1115	1375	7%	37%
Vlissingen	Binnenstad	Scheldekwartier	170	75	0	400	43%	19%
		Scheldestraat e.o.	225	185	0	1670	13%	11%
	Lammerenburg	Bossenburgh - Weyevliet	190	100	0	975	19%	10%
	Middengebied	Bloemenlaan e.o. Oost	80	350	0	1110	7%	32%
		Bloemenlaan e.o. West	65	150	0	670	10%	22%
		Hercules Segherslaan e.o.	170	310	0	1195	14%	26%
	Oost-Souburg	Molenweg e.o.	55	175	0	800	7%	22%
Wageningen	Kortenoord	Haarweg	165	155	0	320	52%	48%
		Kortenoord-West	65	0	0	65	100%	0%
	Nude	Nude-buurt	145	360	0	1295	11%	28%
	Wageningen Universiteit	De Blauwe Bergen en de Bongerd	365	0	0	420	87%	0%
Westerkwartier	Leek	Centrum Leek en omgeving	65	0	0	2210	3%	0%
Zoetermeer	Centrum	Palenstein	135	875	1410	2945	5%	30%
	Oosterheem	Oosterheem-Zuid-West	65	145	0	2515	3%	6%
Zuidplas	Nieuwerkerk aan den IJssel	Bomenbuurt	65	285	0	565	12%	50%
Zwolle	Holtenbroek	Holtenbroek III	70	310	0	1075	7%	29%

Bijlage 3: Buurten met een verslechtering tussen 2014 en 2020 vanuit zwak/onvoldoende

gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:		
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt	
Almelo	Wierdense Hoek	Aalderinkhoek Noord-west	140	690	750	21%	19%	
		Dijkstraat en omgeving	115	210	315	54%	36%	
		Kerkelanden	135	385	385	35%	35%	
Almere	Almere Buiten	Indischebuurt	375	615	1350	61%	28%	
	Almere Haven	De Marken	50	0	1275	-	4%	
		De Werven	190	760	1345	25%	14%	
Almere Stad	Filmwijk	180	0	4485	-	4%		
Alphen aan den Rijn	Oudshoorn	Stromenbuurt	295	0	1130	-	26%	
		Ridderveld	Herenweg	355	0	735	-	48%
		Zegersloot	Edelstenenbuurt	495	0	1220	-	41%
			Ericapark	95	0	550	-	17%
Amersfoort	De Kruiskamp	Columbusweg	50	0	995	-	5%	
Amsterdam	Bijlmer Centrum (D,F,H)	Amsterdamse Poort	490	1155	1155	42%	42%	
		D-buurt	995	1665	1665	60%	60%	
		Hakfort/Huigenbos	820	1130	1130	73%	73%	
		Hoptille	900	900	900	100%	100%	
		Rechte H-buurt	610	1280	1280	48%	48%	
	Bijlmer Oost (E,G,K)	Bijlmermuseum Zuid	675	1375	1375	49%	49%	
		Grunder/Koningshoef	55	280	645	20%	9%	
		Kantershof	450	725	1060	62%	42%	
		K-buurt Midden	670	1160	1160	58%	58%	

gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:	
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt
		K-buurt Zuidoost	180	450	450	40%	40%
		Kelbergen	160	380	380	42%	42%
		Kortvoort	565	1380	1380	41%	41%
	Gein	Gein Noordwest	85	1575	1575	5%	5%
		Gein Zuidwest	600	750	750	80%	80%
	Geuzenveld	Buurt 7	195	695	895	28%	22%
		Buurt 9	175	2360	2360	7%	7%
	Ho- lendrecht/Reigersbos	Gaasperdam Zuid	505	855	855	59%	59%
		Holendrecht West	130	1385	1385	9%	9%
		Reigersbos Midden	205	1145	1145	18%	18%
		Reigersbos Zuid	140	960	1100	15%	13%
	Middelveldsche Akerpolder	De Aker West	145	0	1745	-	8%
		Middelveldsche Akerpolder	80	0	1590	-	5%
	Noordelijke IJ- oevers West	NDSM terrein	195	0	2720	-	7%
	Omval/Over- amstel	Weespertrekvaart	270	0	1180	-	23%
	Osdorp-Midden	Osdorp Midden Noord	90	1405	1405	7%	7%
	Osdorp-Oost	Calandlaan/Lelylaan	90	390	635	23%	14%
		Meer en Oever	60	540	1540	11%	4%
		Osdorpplein e.o.	70	1895	2230	4%	3%
		Wildeman	355	2450	2450	15%	15%
	Overtoomse Veld	Johan Jongkindbuurt	60	0	365	-	16%
	Waterland- pleinbuurt	Markengouw Zuid	165	825	825	20%	20%
Apeldoorn	Noordoost	Sluisoord	160	0	1815	-	9%
Appingedam	Wijk 00	Appingedam-Oost	190	0	3060	-	6%
Arnhem	Arnhemse Broek	Statenkwartier	80	750	1095	11%	7%
	Malburgen- Oost (Zuid)	Middelgraafaan e.o.	90	755	910	12%	10%
	Presikhaaf-Oost	Over het Lange Water	70	0	2695	-	3%

gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:	
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt
		Winkelcentrum	100	795	800	12%	12%
	Presikhaaf-West	Presikhaaf I	100	1065	1255	10%	8%
Assen	Noorderpark	Componistenbuurt Oost	115	0	1045	-	11%
Beek	Beek - Spau-beek	Beek	190	0	4210	-	5%
Berg en Dal	Millingen aan de Rijn	Millingen aan de Rijn-Oost	50	0	1295	-	4%
Bergen op Zoom	Bergen op Zoom-Noord	Tuinwijk	50	0	1065	-	5%
	Bergen op Zoom-Oost	Gageldonk-West	180	1820	2345	10%	8%
		Langeweg	55	305	495	18%	11%
		Nieuw Borgvliet	160	300	1095	53%	15%
	Bergen op Zoom-Oude stad e.o.	Het Fort	255	535	940	48%	27%
Beverwijk	Meerestein	Bleriotlaan	625	720	850	87%	73%
		Fokkerlaan	140	310	540	45%	26%
	Oosterwijk en Zwaansmeer	Oosterwijk	370	1365	1425	27%	26%
		Zwaansmeer	70	350	675	20%	10%
	Oranjebuurt	Oud Sportpark	55	0	270	-	21%
Breda	Breda noord	Biesdonk	85	1815	2235	5%	4%
		Geeren-noord	140	805	1215	18%	12%
		Geeren-zuid	450	1580	1785	29%	25%
		Wisselaar	170	1205	1865	14%	9%
Delft	Voorhof	Poptahof-Noord	290	695	695	42%	42%
		Poptahof-Zuid	105	1010	1015	10%	10%
Delfzijl	Noord	Bornholm	375	900	1150	42%	33%
		Zandplatenbuurt	510	780	830	65%	61%
	Tuikwerd	Tuikwerd	265	325	325	81%	81%
		Vogelbuurt	170	500	550	34%	31%
Den Helder	De Schooten	Walvisvaarderbuurt	105	0	470	-	23%
	Nieuw Den Helder-Oost	Schepenbuurt	140	495	780	28%	18%

gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:	
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt
		Zuiderzeebuurt	120	345	365	35%	33%
	Stad binnen de Linie-West	Tuindorp-West	75	0	820	-	9%
Deventer	Keizerslanden	Landsherenkwartier	95	0	1025	-	9%
		Oranjekwartier	150	0	1235	-	12%
	Voorstad	Rielerweg-Oost	60	0	830	-	7%
Doetinchem	Doetinchem Centrum	Stadscentrum-Zuid	75	0	620	-	12%
Dordrecht	Dubbeldam	Oudendijk en omgeving	170	170	170	100%	100%
	Sterrenburg	Blaauwweg en omgeving	55	0	800	-	7%
	Wielwijk	Cornelis Evertsenstraat en omgeving	245	475	530	52%	46%
		Van Kinsbergenstraat en omgeving	150	670	730	22%	21%
Dronten	Swifterbant	Oud-Swifterbant	60	0	570	-	11%
Ede	Ede-Veldhuizen	De Horsten	55	500	940	11%	6%
Eindhoven	Centrum	TU-terrein	440	0	665	-	66%
	Ontginning	Prinsejagt	55	0	2385	-	2%
	Oud-Tongelre	't Hofke	290	0	1580	-	18%
	Oud-Woensel	Limbeek-Zuid	60	620	915	10%	6%
Emmen	32 Weiteveen	Weiteveen	120	0	705	-	17%
	Angelslo	Angelslo	205	2130	3770	10%	5%
	Bargeres	Bargeres	70	0	4445	-	2%
	Emmen-Centrum Oost	Emmen over 't spoor	85	0	715	-	12%
	Emmer-Compascuum	Emmer-Compascuum-Centrum	70	0	2245	-	3%
	Emmerhout	Emmerhout	90	1920	3765	5%	2%
	Emmermeer	Emmermeer	265	1390	3325	19%	8%
Enschede	Binnensingelgebied	City	160	780	2140	20%	7%
		De Bothoven	205	0	3600	-	6%
		Hogeland-Noord	90	0	1600	-	6%
	Enschede-Zuid	Stroinkslanden-Zuid	245	1745	1985	14%	12%

gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:	
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt
		Wesselerbrink Noord-West	105	995	2220	11%	5%
	Hogeland - Velve	Varvik-Diekman	125	700	1740	18%	7%
	Twekkelveld - T.H.T.	Twekkelveld	55	1545	2275	4%	2%
Gouda	Noord	Achterwillenseweg	95	0	460	-	20%
Groningen	Nieuw-West	Vinkhuizen-Zuid	55	0	2335	-	2%
	Noordoost	Beijum-Oost	115	1825	3175	6%	4%
	Oud-Noord	De Hoogte	65	0	2370	-	3%
Haarlem	Boerhaavewijk	Professorenbuurt	95	525	535	18%	18%
	Meerwijk	Archimedesbuurt	300	950	950	31%	31%
		Erasmusbuurt	120	795	1085	15%	11%
Haarlemmermeer	Hoofddorp	Hoofddorp Oost	60	0	2345	-	3%
Heemskerk	Hofland, Oosterwijk en Zuidbroek	Oosterwijk	600	1100	1320	54%	45%
Heerenveen	Heerenveen	Midden	60	0	2030	-	3%
Heerlen	Eikenderveld	Eikenderveld	780	1355	1470	58%	53%
	Heerlen-Centrum	Heerlen-Centrum	130	0	2265	-	6%
	Schandelen-Grasbroek	Hoppersgraaf	75	700	730	11%	10%
	Zeswegen-Nieuw Husken	Zeswegen	150	1145	1145	13%	13%
Hellevoetsluis	Nieuw-Helvoet	Bloemen- en Plantenbuurt	85	0	630	-	14%
Helmond	Binnenstad	Annabuurt en Suytkade	60	330	1010	18%	6%
		Centrum	100	1450	1625	7%	6%
		Heipoort	95	1590	1705	6%	6%
		Stationsgebied	145	580	820	25%	18%
	Brouwhuis	Brouwhorst	80	80	205	100%	39%
	Helmond-Oost	Beisterveld	90	1060	1230	8%	7%
		Straakven	95	900	1335	10%	7%
	t Hout	Gansenvinkel	85	0	565	-	15%

gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:	
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt
Hendrik-Ido-Ambacht	Centrum	Dorp	110	0	1935	-	6%
Hollands Kroon	Wieringermeer	Middenmeer	105	0	1440	-	7%
Hoorn	Kersenboogerd-Noord	Kersenboogerd-Noord - Buurt 32 02	245	0	380	-	64%
Kampen	Kampen	Flevowijk	115	0	1795	-	6%
Kerkrade	Kerkrade-Oost	Kerkrade-Centrum	465	630	2800	74%	17%
Krimpenerwaard	Krimpen aan de Lek	Hoofdstraat	65	0	925	-	7%
Leeuwarden	Bilgaard & Havanckpark e.o.	Bilgaard	510	1585	3420	32%	15%
		Vierhuisterweg e.o.	95	95	130	100%	73%
	Binnenstad	Hoek	165	0	785	-	21%
	Heechterp & Schieringen	Heechterp	385	1090	1090	35%	35%
		Schieringen	360	1090	1100	33%	33%
	Oud-Oost	Cambuur	75	220	345	34%	22%
		Cambuursterpad	455	1070	1110	43%	41%
		Indische buurt	690	780	780	89%	89%
		Molenpad	180	290	700	62%	25%
		Welgelegen	660	945	1005	70%	66%
		Zeeheldenbuurt	105	365	450	28%	23%
		Potmargezone	Achter de Hoven	415	555	1225	75%
	Sonnenborgh e.o.	Sonnenborgh	55	0	995	-	5%
		Valeriuskwartier	330	635	875	52%	38%
Leiden	Leiden-Noord	De Kooi	295	0	3205	-	9%
	Merenwijkdistrict	Slaaghwijk	140	1105	1780	13%	8%
Lelystad	Atolwijk	Atol	160	675	1250	24%	13%
		Damrif, Kustrif, Gors, Zandbank	90	0	730	-	12%
	Boswijk	Griend	95	0	760	-	13%
		Kamp	130	505	840	26%	16%
		Wold	60	665	740	9%	8%
	Kustwijk	Galjoen	240	255	440	93%	54%

gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:	
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt
		Jol	325	710	995	46%	32%
	Lelystad-Haven	Lelystad-Haven Oost	65	0	880	-	7%
	Waterwijk-Landerijen	Getijdenbuurt, Sportpark Doggersbank	95	165	355	57%	27%
		Merenbuurt	110	320	430	35%	26%
		Wijkcentrum, Voorstraat	70	190	260	36%	26%
	Zuiderzeewijk	Bastion	60	275	275	21%	21%
		Zuiderzeelaan, Waddenlaan	475	950	1135	50%	42%
Maassluis	Burgemeesterswijk	Burgemeesterswijk	85	390	1210	22%	7%
	Dijkpolder	Bomendal	290	320	875	90%	33%
	Kapelpolder	Kapelpolder	70	265	565	26%	12%
Midden-Groningen	Foxham en Hoogezand-Noord	Noorderpark	180	1315	1970	14%	9%
	Hoogezand-Zuid	Gorecht-West	80	795	1060	10%	7%
Moerdijk	Fijnaart	Fijnaart	60	0	2200	-	3%
	Helwijk	Helwijk	55	0	285	-	19%
	Klundert	Klundert	360	0	2385	-	15%
Nieuwegein	Jutphaas Wijkersloot	Jutphaas Wijkersloot	155	0	3195	-	5%
Nijmegen	Dukenburg	Lankforst	80	485	1020	17%	8%
		Meijhorst	55	1225	1670	4%	3%
		Zwanenveld	685	2080	2430	33%	28%
	Nijmegen-Zuid	Hatert	260	3095	5115	8%	5%
Nissewaard	De Akkers	Dreven	75	645	645	12%	12%
	Groenewoud	Groenewoud-Hoog	155	1085	1090	14%	14%
	Sterrenkwartier	Sterrenkwartier-Hoog	280	895	1010	31%	28%
Noardeast-Fryslân	Dokkum	Dokkum Fonteinslanden	115	0	920	-	13%
Oldambt	Winschoten	Winschoten-Bomenbuurt	60	0	1155	-	5%
		Winschoten-Zuid	290	0	1620	-	18%

gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:	
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt
Oude IJsselstreek	Overig Gendringen	Gendringen	65	0	1780	-	4%
Ouder-Amstel	Wijk 00	Duivendrecht	125	0	2620	-	5%
Purmerend	Wheermolen	Dwarsgouw	100	100	105	100%	95%
		Wheermolen-West	85	685	1260	12%	7%
Reimerswaal	Krabbendijke	Krabbendijke - Kern	65	0	895	-	7%
Rheden	Velp	Velp-Zuid ten zuiden van Waterstraat	65	0	1795	-	4%
Rijswijk	Wijk 02	Havenkwartier	140	0	265	-	52%
	Wijk 06	Artiestenbuurt	70	0	1130	-	6%
Roosendaal	Kortendijk	Kortendijk C	130	0	1490	-	9%
	Noord	Kalsdonk	685	1580	1735	43%	40%
		Spoorstraat-Van Coothlaan	145	370	780	40%	19%
	West	Ettingen	175	1060	1060	17%	17%
		Herreweg	210	565	565	37%	37%
Rotterdam	Charlois	Carnisse	1010	6165	6165	16%	16%
		Oud Charlois	350	5620	6935	6%	5%
		Zuiderpark	50	325	540	16%	10%
		Zuidplein	115	795	795	15%	15%
		Zuidwijk	1245	5765	7075	22%	18%
	Delfshaven	Oud Mathenesse	1235	3815	3815	32%	32%
	Feijenoord	Bloemhof	95	6130	6345	2%	1%
		Feijenoord	800	2830	3400	28%	23%
	Hillegersberg-Schiebroek	Schiebroek	225	0	8225	-	3%
	Hoek van Holland	Dorp	65	0	3850	-	2%
	Hoogvliet	Hoogvliet Zuid	785	4755	10605	16%	7%
	IJsselmonde	Lombardijen	55	4010	6995	1%	1%
	Kralingen-Crooswijk	Oud Crooswijk	150	3065	4385	5%	3%
	Overschie	Kleinpolder	90	0	4085	-	2%
	Prins Alexander	Ommoord	235	6845	13200	3%	2%
		Prinsenland	100	0	5165	-	2%

gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:	
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt
		's-Gravenland	150	0	3540	-	4%
	Rozenburg	Rozenburg	405	0	5855	-	7%
Schiedam	Groenoord en Kethel	Groenoord-Noord	70	1225	1775	6%	4%
's-Gravenhage	Bouwlust en Vrederust	Venen, Oorden en Raden	395	3365	3785	12%	10%
		Zijden, Steden en Zichten	65	3120	3575	2%	2%
	Kraayenstein en Vroondaal	Kraayenstein en Vroondaal	140	0	3060	-	5%
	Moerwijk	Moerwijk-Noord	330	3085	3140	11%	10%
		Moerwijk-Oost	610	1480	1730	41%	35%
		Moerwijk-West	520	2960	3260	18%	16%
	Morgenstond	Morgenstond-Oost	115	2555	3455	5%	3%
		Morgenstond-West	475	1250	3485	38%	14%
Sittard-Geleen	Geleen	Geleen-Centrum	325	1460	2510	22%	13%
		Geleen-Noord	180	445	2350	41%	8%
		Geleen-Zuid	400	905	2660	44%	15%
		Kluis	255	840	2535	31%	10%
		Lindenheuvel	780	2325	3685	34%	21%
		Oud-Geleen en Haeselderveld	160	440	2680	36%	6%
	Overhoven	Stadbroek	460	980	1445	47%	32%
Sliedrecht	Sliedrecht-Centrum	Staatsliedenbuurt	65	355	435	18%	15%
Soest	Smitsveen	Smitsveen	440	0	2190	-	20%
Stadskanaal	Musselkanaal	Ceresdorp	85	0	400	-	21%
Steenbergen	Steenbergen	Steenbergen-Zuid	105	0	1690	-	6%
Stichtse Vecht	Maarssenbroek	Bisonspoor	65	0	690	-	10%
Súdwest-Fryslân	Sneek	Lemmerweg-Oost	200	0	740	-	27%
Tholen	Tholen	Tholen	85	0	3315	-	3%
Tiel	Tiel kern	Binnenstad	430	975	1400	44%	31%
		Tiel-West	220	455	455	48%	48%
		Wadenojienlaan e.o.	170	1190	1190	14%	14%

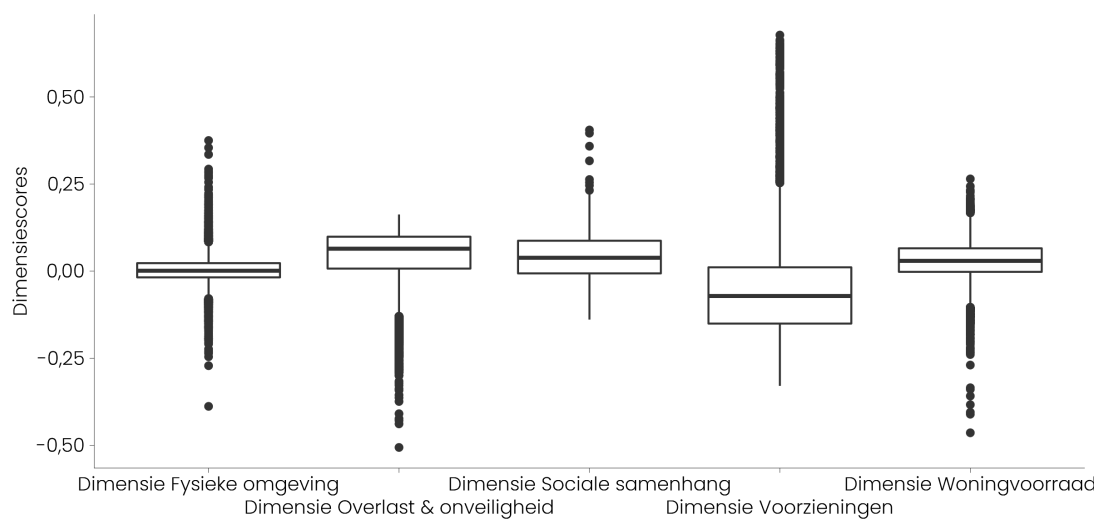
gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:		
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt	
Tilburg	Tiel-Noord	Westroijen	100	550	805	18%	12%	
	Broekhoven	Broekhoven II West	70	640	815	11%	9%	
	De Hasselt	Kasteel West	470	875	1055	54%	44%	
		Nassaubuur	80	410	655	19%	12%	
	Heikant	Heikant West	75	540	660	14%	12%	
		Heikant Zuid-West	315	695	695	45%	45%	
	Het Goirke	Goirke Noord	195	0	665	-	30%	
		Pastorieklamp West	170	0	1115	-	15%	
	Het Zand	Tiendschuur	110	830	835	13%	13%	
	Leeuwerik	Leeuwerik West	110	0	550	-	20%	
Spoorzone Zuid	Talentsquare	505	0	505	-	100%		
Zorgvlied	Staatsliedenbuurt West	60	0	570	-	11%		
Utrecht	Overvecht	Neckardreef en omgeving	1230	2130	2130	58%	58%	
		Taag- en Rubicondreef en omgeving	620	1795	2010	34%	31%	
		Tigrisdreef en omgeving	845	1920	1920	44%	44%	
		Vechtzoom-noord, Klopvaart	325	1375	1510	24%	22%	
		Vechtzoom-zuid	1070	2280	2485	47%	43%	
		Wolga- en Donaudreef en omgeving	1485	2070	2165	72%	69%	
		Zambesidreef en omgeving	785	2215	2215	35%	35%	
		Zamenhofdreef en omgeving	1240	1430	1505	87%	82%	
		West	Halve Maan-Noord	60	640	845	9%	7%
		Zuidwest	Transwijk-Zuid	530	1050	2005	51%	26%
Utrechtse Heuvelrug	Driebergen-Rijssenburg	235	0	2395	-	10%		
Vaals	Vaals	325	0	4620	-	7%		
Veendam	Veendam-kern	Veendam-Sorghvliet	160	0	3695	-	4%	
Veenendaal	Zuidoost	Engelenburg	210	1325	1920	16%	11%	
Velsen	Zee- en Duinwijk	Schiplaanbuurt	160	270	420	58%	38%	

gemeente	wijk	buurt	Aantal woningen			Zwak/onvoldoende en verslechterend als % van:	
			zwak/onvoldoende en verslechterend	structureel onder druk	totaal	structureel onder druk	woningen in de buurt
Venlo	Venlo-Oost-Zuid	Casinoflat	50	120	120	42%	42%
		Jezuïtenbuurt	70	95	400	74%	17%
		Vierpaardjes	90	235	365	39%	25%
Vlaardingen	Holy Zuid	Vogelbuurt Zuid	185	1115	1375	17%	14%
		Westwijk	70	1280	1365	5%	5%
		Lage Weide	345	1410	1430	24%	24%
		Wetering	265	985	1830	27%	15%
Waadhoeke	St.-Jacobiparochie	St.-Jacobiparochie Noord	135	0	290	-	47%
Wageningen	Buitengebied	Oude Nude	355	0	460	-	77%
Westerwolde	Ter Apel	Ter Apel	60	0	2105	-	3%
		Vlagtwedde	200	0	1035	-	19%
Winterswijk	Stad	Winterswijk-Zuidwest	105	0	1545	-	7%
Zaanstad	Krommenie West	Noorderham	80	0	1530	-	5%
		Nieuw West	55	0	2230	-	3%
		Pelders- en Hoornseveld	135	870	2445	16%	6%
		Poelenburg	210	2680	3305	8%	6%
		Wormerveer	425	0	3930	-	11%
		Zaandam Zuid	125	1775	2750	7%	5%
Zeist	Zeist-Noord	Vollenhove	345	0	2310	-	15%
Zevenaar	Spijk	Spijk	65	0	245	-	27%
Zoetermeer	Centrum	Driemanspolder	795	1180	3415	67%	23%
		Meerzicht	75	2440	3110	3%	2%
Zutphen	Waterkwartier	Helbergen	95	0	835	-	11%
		Staatsliedenbuurt	90	0	630	-	14%
		Vijver en omgeving	60	0	565	-	10%
		Zeeheldenbuurt	110	0	680	-	16%
		Zuidwijken	55	0	795	-	7%
Zwijndrecht	Centrum	Voormalig veilingterrein	85	0	610	-	14%
Zwolle	Diezerpoort	Hogenkamp	145	0	2040	-	7%

Bijlage 4: Extra figuren bij thema leefbaarheid en sociale ongelijkheid

Verdeling dimensies leefbaarheid over buurten in 2020

Figuur B4.1 Verdeling dimensies van leefbaarheid over buurten in 2020

Samenhang leefbaarheid en sociaaleconomische status

Tabel B4.2 Samenhang leefbaarheid (2020) en sociaaleconomische status (SES)(2019) in de buurt (correlaties) gewogen naar aantal woningen

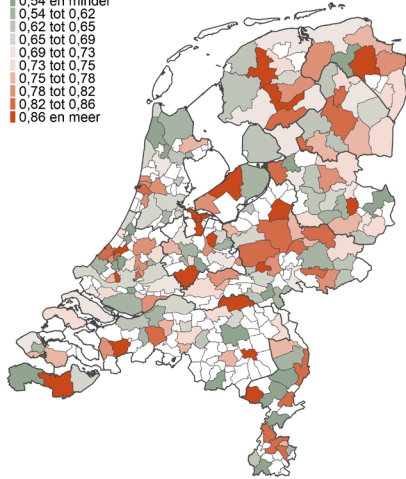
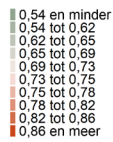
Sociaaleconomische status	Leefbaarometerscore					
	Totaal	Fysieke omgeving	Overlast & onveiligheid	Sociale samenhang	Voorzieningen	Woningvoorraad
SES-WOA	0,67	0,10	0,74	0,66	-0,28	0,62
-Welvaart	0,62	0,15	0,78	0,72	-0,38	0,65

Socialeconomische status	Leefbaarometerscore					
	Totaal	Fysieke omgeving	Overlast & onveiligheid	Sociale samenhang	Voorzieningen	Woningvoorraad
-- Vermogen - gemiddelde percentielgroep	0,65	0,20	0,81	0,77	-0,42	0,70
--Inkomen - gemiddelde percentielgroep	0,63	0,11	0,69	0,63	-0,26	0,59
-Opleiding	0,73	0,00	0,39	0,28	0,22	0,39
--Aandeel laagopgeleiden	-0,66	-0,02	-0,45	-0,38	-0,08	-0,40
--Aandeel middelbaar opgeleiden	-0,46	0,14	0,13	0,24	-0,62	-0,02
--Aandeel hoogopgeleiden	0,68	-0,06	0,21	0,10	0,40	0,27
-Arbeidsverleden	0,47	0,07	0,74	0,68	-0,45	0,57
--Aandeel nietwerkend	-0,60	-0,14	-0,79	-0,69	0,38	-0,60
--Aandeel deelswerkend	-0,26	-0,23	-0,71	-0,66	0,64	-0,54
--Aandeel voortdurend werkend	0,30	-0,08	0,51	0,50	-0,32	0,40
--Aandeel gepensioneerd	0,17	0,35	0,42	0,34	-0,39	0,31

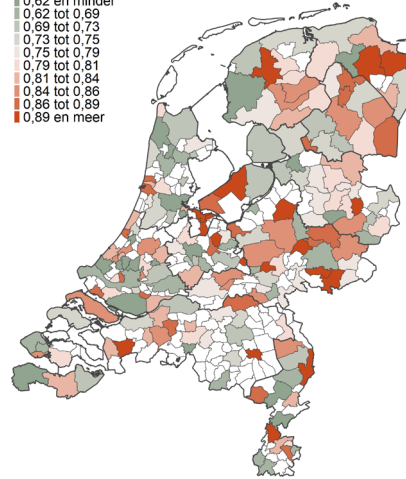
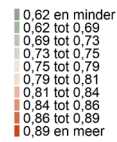
Spreading in correlaties tussen leefbaarheid en sociaaleconomische indicatoren

Figuur B4.3 Correlaties tussen SES-indicatoren (in 2019) en Leefbaarometerscore (in 2020)

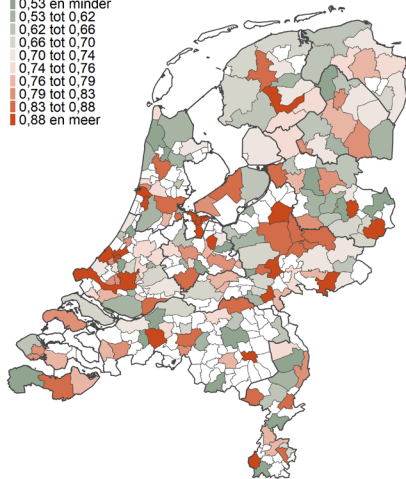
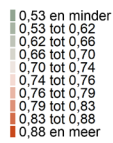
A. Inkomen

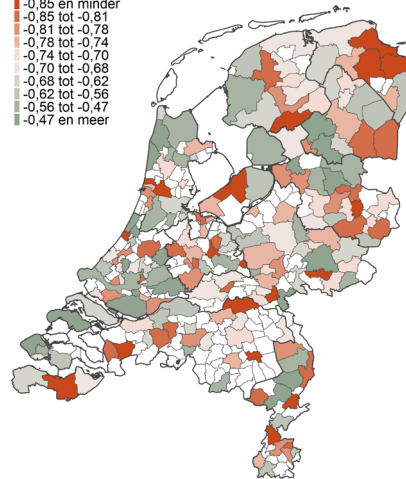
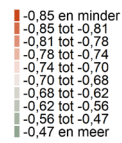
B. Vermogen

C. Opleiding

D. Niet werkenden

Bijlage 5: Gemeenten naar indicaties voor ondermijnende criminaliteit

Rangorde	Gemeente	Indicatie ondermijnende criminaliteit	Aantal indicatoren bovengemiddeld	Aantal indicatoren met score	Inwoners (2020)
1	Heerlen	2,17	9	9	87.000
2	Kerkrade	2,12	9	8	46.000
3	Rotterdam	2,1	9	8	651.000
4	Schiedam	2,09	9	9	79.000
5	's-Gravenhage	1,96	9	9	546.000
6	Rijswijk	1,57	8	8	54.000
7	Enschede	1,47	9	8	160.000
8	Amsterdam	1,45	9	7	873.000
9	Arnhem	1,31	9	7	161.000
10	Hengelo	1,29	8	6	81.000
11	Bergen op Zoom	1,25	9	8	67.000
12	Helmond	1,21	9	7	92.000
13	Dordrecht	1,17	9	9	119.000
14	Vlissingen	1,17	9	8	44.000
15	Almere	1,17	9	7	212.000
16	Roermond	1,17	9	7	58.000
17	Almelo	1,15	9	9	73.000
18	Tilburg	1,11	9	8	220.000
19	Vlaardingen	1,11	9	8	73.000
20	Venlo	1,04	9	9	102.000
21	Leeuwarden	1,04	9	7	124.000
22	Brunssum	1,03	9	7	28.000
23	Roosendaal	1	9	8	77.000
24	Waalwijk	1	9	7	49.000
25	Beverwijk	0,94	9	8	42.000
26	Eindhoven	0,91	9	6	234.000
27	Sittard-Geleen	0,91	9	7	92.000
28	Tiel	0,88	9	8	42.000
29	Lelystad	0,87	9	7	79.000
30	Goes	0,87	9	7	38.000
31	Nieuwegein	0,86	9	6	63.000

Rangorde	Gemeente	Indicatie ondermij- nende criminaliteit	Aantal indi- catoren bovenge- middeld	Aantal indi- catoren met score	Inwoners (2020)
32	Geldrop-Mierlo	0,81	9	7	40.000
33	Zandvoort	0,8	9	7	17.000
34	Zaanstad	0,8	9	7	157.000
35	Oosterhout	0,8	8	7	56.000
36	Capelle aan den IJssel	0,79	9	8	67.000
37	Delfzijl	0,77	9	7	25.000
38	Terneuzen	0,76	9	7	54.000
39	Zoetermeer	0,74	9	8	125.000
40	Nissewaard	0,73	9	8	85.000
41	's-Hertogenbosch	0,72	9	8	155.000
42	Breda	0,72	9	7	184.000
43	Vaals	0,71	8	3	10.000
44	Maassluis	0,7	9	7	33.000
45	Oss	0,68	9	8	92.000
46	Rucphen	0,65	8	6	23.000
47	Groningen	0,65	9	6	233.000
48	Ridderkerk	0,65	9	6	46.000
49	Gorinchem	0,64	9	8	37.000
50	Zwijndrecht	0,64	9	7	45.000
51	Pekela	0,63	8	6	12.000
52	Maastricht	0,62	9	5	122.000
53	Hoorn	0,61	9	6	73.000
54	Purmerend	0,61	9	6	81.000
55	Landgraaf	0,59	9	6	37.000
56	Urk	0,59	7	3	21.000
57	Haarlemmermeer	0,57	9	6	156.000
58	Den Helder	0,57	9	6	56.000
59	Oldambt	0,55	9	7	38.000
60	Leidschendam-Voorburg	0,53	9	6	77.000
61	Velsen	0,52	9	6	69.000
62	Emmen	0,52	9	8	107.000
63	Gilze en Rijen	0,52	9	6	26.000
64	Woensdrecht	0,52	9	5	22.000
65	Veendam	0,51	9	7	27.000
66	Smallingerland	0,49	9	5	56.000
67	Hilversum	0,49	9	7	91.000
68	Doesburg	0,49	9	7	11.000
69	Uithoorn	0,47	9	7	29.000
70	Heerhugowaard	0,46	9	5	58.000

Rangorde	Gemeente	Indicatie ondermij- nende criminaliteit	Aantal indi- catoren bovenge- middeld	Aantal indi- catoren met score	Inwoners (2020)
71	Diemen	0,46	9	7	31.000
72	Alblasserdam	0,44	8	6	20.000
73	Weert	0,44	9	7	50.000
74	Leiden	0,42	9	6	125.000
75	Etten-Leur	0,41	9	6	44.000
76	Westervoort	0,41	9	6	15.000
77	Deventer	0,4	9	7	101.000
78	Alkmaar	0,4	9	7	109.000
79	Valkenswaard	0,38	9	7	31.000
80	Gouda	0,37	9	7	73.000
81	Geertruidenberg	0,35	9	7	22.000
82	Middelburg	0,33	9	6	49.000
83	Utrecht	0,32	9	5	358.000
84	Nijmegen	0,32	9	5	178.000
85	Moerdijk	0,31	9	5	37.000
86	Apeldoorn	0,31	9	7	164.000
87	Kampen	0,3	9	7	54.000
88	Haarlem	0,28	9	4	163.000
89	Assen	0,28	9	5	69.000
90	Katwijk	0,26	8	4	66.000
91	Maasdriel	0,26	9	4	25.000
92	Hoogeveen	0,25	9	5	56.000
93	Meierijstad	0,24	8	5	81.000
94	Cuijk	0,24	9	5	25.000
95	Amersfoort	0,24	9	6	157.000
96	Uden	0,24	9	6	42.000
97	Enkhuizen	0,21	9	5	19.000
98	Zutphen	0,21	9	4	48.000
99	Valkenburg aan de Geul	0,21	8	4	16.000
100	Dongen	0,21	9	6	26.000
101	Reimerswaal	0,2	9	5	23.000
102	Harderwijk	0,18	9	6	48.000
103	Doetinchem	0,18	9	6	58.000
104	Heerenveen	0,18	9	5	50.000
105	Zwolle	0,17	9	6	129.000
106	Barendrecht	0,15	9	3	49.000
107	Sliedrecht	0,15	9	4	25.000
108	Steenbergen	0,12	9	5	24.000
109	Landsmeer	0,12	8	5	11.000

Rangorde	Gemeente	Indicatie ondermij- nende criminaliteit	Aantal indi- catoren bovenge- middeld	Aantal indi- catoren met score	Inwoners (2020)
110	Brielle	0,12	8	5	17.000
111	Wormerland	0,11	8	4	16.000
112	Waddinxveen	0,11	9	6	29.000
113	Beekdaelen	0,1	9	4	36.000
114	Harlingen	0,1	9	5	16.000
115	Boxtel	0,1	9	6	31.000
116	Scherpenzeel	0,09	7	4	10.000
117	Hellevoetsluis	0,09	9	5	40.000
118	Huizen	0,08	9	4	41.000
119	Bunschoten	0,08	8	4	22.000
120	Albrandswaard	0,08	9	5	26.000
121	Papendrecht	0,07	9	5	32.000
122	Veldhoven	0,06	9	5	45.000
123	Krimpen aan den IJssel	0,06	8	5	30.000
124	Overbetuwe	0,06	9	4	48.000
125	Appingedam	0,05	8	5	12.000
126	Rheden	0,05	9	4	44.000
127	Midden-Groningen	0,05	8	5	61.000
128	Stadskanaal	0,05	9	7	32.000
129	Westland	0,04	9	3	110.000
130	Delft	0,04	9	4	104.000
131	Nuenen, Gerwen en Nederwetten	0,04	9	5	23.000
132	Dantumadiel	0,04	8	3	19.000
133	Culemborg	0,03	9	4	29.000
134	Hillegom	0,03	9	5	22.000
135	Bladel	0,03	9	4	20.000
136	Stein	0,03	9	4	25.000
137	Son en Breugel	0,03	8	4	17.000
138	Heeze-Leende	0,03	9	4	16.000
139	Veenendaal	0,02	9	5	66.000
140	Dronten	0,01	9	3	42.000
141	Noordwijk	0,01	9	4	44.000